

18- 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TERZİLİK

Sena ÖĞÜLMÜŞ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

18- 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TERZİLİK

Sena Öğülmüş

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2018

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sena Öğölmüş tarafından hazırlanan “ 18-19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Terzilik” başlıklı bu çalışma 11.06.2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yeniçağ Tarihi Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Üye Doç. Dr. Emine GÜMÜŞSOY

Üye Dr. Öğr. Üyesi Tuba ONAT ÇAKIROĞLU

ONAY
../.../ 2018

Prof. Dr. Nurullah UÇKUN
Enstitü Müdürü

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Sena Öğülmüş

ÖZET

18 - 19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE TERZİLİK

ÖĞÜLMÜŞ, Sena

Yüksek Lisans -2018

Tarih Anabilim Dalı

Danışan: Doç. Dr. Emine Gümüşsoy

Giyim-kuşam konusu tarih boyunca önem verilen bir konu olmuştur. Altı asırlık bir zaman diliminde üç kıtaya yayılarak birçok ulusu içinde barındıran Osmanlı Devleti için de ayrı bir önem taşımıştır. Çalışmamızın konusu olan terzilik de hem sarayda hem de halk arasında oldukça rağbet gören bir meslek haline gelmiştir. Öyle ki devletin zayıflamaya başladığı yıllarda saray teşkilatındaki görevlilerin sayıları azalırken terzilerin sayısında artış söz konusu olmuştur. Başlangıçtan itibaren saray terzileri hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmaktadır. Terzilerin kaydedildiği defterlerden sayıları, yevmiyeleri ve çalışma koşulları öğrenilebilmektedir.

19. yüzyılda özellikle Tanzimat Fermanı ile birlikte artan batılılaşma, moda olgusunu gündelik yaşama adapte etmiştir. Sade giyim yerini daha gösterişli ve Avrupaî kıyafetlerin alması ile birlikte dönemin terzilerine daha fazla iş düşmüştür. Özellikle dönemin kadın gazete ve dergileri yeni moda anlayışı, son moda kıyafetler, dikiş makinesi gibi yeni teknolojiler ve açılan yeni mağaza tanıtımlarına yer vermiştir. Terzilik mesleğinin önemi artarken yeni açılan okullarda ve ıslahhanelerde de biki-dikiş derslerine yer verilmiştir. Öte yandan yurt dışına da terzilik eğitime gönderilen öğrenciler olmuştur. Yeni moda anlayışı çerçevesinde terzilerin artan önemi ile birlikte toplumun aynası olan edebi eserlerde de bu meslek ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Terzi, Kıyafet, Moda.

ABSTRACT

TAILORING IN OTTOMAN EMPIRE IN 18TH AND 19TH CENTURIES

ÖĞÜLMÜŞ, Sena

Post Graduation-2018

Departments of History

Advisor: Asst.Prof.Dr. Emine Gümüşsoy

Clothes have been an importance given subject throughout the history. It was also particularly important in Ottoman Empire which hosted a lot of nations by spreading three continents during a six century period. As the subject of our study, tailoring organizations had become an occupation which was in demand both among the public and in the palace. In fact, during the years when the empire started to fall into a decline, the number of the staff in the organizations in the palace declined however, the number of tailors increased. There is no more information about the tailors in the palace since the beginning. The numbers, wages and the work conditions of the tailors can be learnt from the notebooks kept by the tailors.

Increasing westernization especially after the Imperial Edict of Gülhane, the concept of fashion was adapted into daily life. Plain clothing had given place to more elaborate and European clothing, so tailors of the period had to work more. Newspapers for women in that period contributed to this situation by advertising sewing machines, latest fashion dresses and the new stores. Since the importance of tailoring had increased tailoring lessons were added to the curriculum of schools and reformatories. Moreover, there were students who were sent to be taught on tailoring abroad. Within the frame of new apprehension of fashion, information related to tailoring was mentioned in the literal works, which were the reflection of the society, along with the increasing importance of this job

Keywords: Ottoman, Tailor, Clothes, Fashion.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
RESİM LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1

1. Bölüm

TERZİLİK VE OSMANLI DEVLETİ'NDE GELİŞİMİ (18. YÜZYILIN SONUNA KADAR)

1.1.TERZİLİK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	5
1.1.1. Dokumacılık ve Kumaş	7
1.1.1.1.Kumaş Çeşitleri	9
1.1.1.2. Dönemlere Göre Kumaş Özellikleri	13
1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK DÖNEM TERZİLİK (KURULUŞTAN 18. YÜZYILA KADAR	17
1. 2.1. Saray Kıyafetleri	19
1.2.2. Saray Terzileri	29
1.2.3.Terzibaşılık ve Terzi Odaları	34
1.2.3.1.Terzi Yevmiyeleri ve Sayıları	35
1.2.3.2. Terzi Hesap Defterleri ve Pusulaları	41
1.2.4. Askerî Kıyafetler	41

1.2.5. Halkın Giyim Tarzı	42
1.2.5.1. Esnafın Giyimi	45
1.2.5.2. Gayrimüslimlerin Giyimi	49
1.2.5.3. Çarşı Terzileri	51
1.2.6. Osmanlı Devleti'nde Giyim Kuşamın Ortak Özellikleri	53
1.2.7.Evliya Çelebi Seyahatnamesi 'nde Terziler	56
1.3.18. YÜZYILDA GİYİM-KUŞAM VE TERZİLİK	57

2. Bölüm

19. YÜZYILDA DEĞİŞEN MODA VE TERZİLİK

2.1.19. YÜZYILDA MODERNLEŞME VE GİYİM-KUŞAM	63
2.1.1.19. Saray Kıyafetleri	63
2. 1.2. Askeri Kıyafetler	70
2. 1.3. Halkın Kıyafetleri	78
2.1.3.1. Gayrimüslimlerin Giyim Tarzı	82
2.2. TANZİMAT'TAN SONRA DEĞİŞEN MODA VE GİYİM-KUŞAM	84
2. 2. 1.Modernleşme Dönemi Terzilik ve Terzi Defterleri	86
2.2.1.1.Gayrimüslimler Arasında Terzilik	105
2.2.2. Terzilik Mesleği için Açılan Okullar ve Eğitim	106
2. 2.3. Yabancıların Gözüyle Osmanlı Giyim-Kuşamı	110
2.2.4.Giyim-Kuşamdaki Modernleşmenin Edebiyata Yansımaları	114
2. 2.5. Osmanlı Basınında Giyim-Kuşam ve Terzilik	116
SONUÇ	128

KAYNAKÇA.....	130
EKLER.....	142

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Dönemin Motiflerini Yansıtan Bir Kumaş.....	10
Resim 2: Serâser Kumaştan Yapılmış Bir Kaftan.....	12
Resim 3: Üzerinde Şifa Ayetleri Olan Tılsımlı Gömlek.....	22
Resim 4: Tılsımlı Gömlekler.....	22
Resim 5: Kolları Uzun Bir Kaftan Örneği.....	24
Resim 6: Osmanlı Saray Terzilerini Gösteren Şema.....	34
Resim 7: Sakaların Giyimi.....	46
Resim 8: Şerbetçilerin Giyimi.....	47
Resim 9: Hamalların Giyimi.....	48
Resim 10: Saray Kıyafetleri.....	65
Resim 11: Topkapı Saray Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Şalvarlardan Bazıları.....	69
Resim 12: Modernleşme Döneminde Kadın Başlıkları ve Katlı Giyim Örnekleri.....	70
Resim 13: Modernleşme Dönemi Kadın Kıyafetleri.....	79
Resim 14: Terzi isimleri markalaşmıştır, etiketler kıyafet için önem arz etmeye başlamıştır.....	80
Resim 15: Modernleşme Dönemi Erkek Üst Giyim Modeli.....	81
Resim 16: Bir Terzi Hesap Defteri.....	82
Resim 17: Kemhacı ve Kadifecilerin Çalışma Mekânlarını Gösteren Plan.....	90
Resim 18: Bir Terzi Dükkânı.....	100
Resim 19: Dikiş makinesi.....	101
Resim 20: Moda Dergilerinde Kadın Giyimine Dair Resimler.....	117
Resim 21: Hanımlara Mahsus Gazete’de Gömlek Modelleri.....	117
Resim 22: Hanımlara Mahsus Gazete’sinin Verdiği Giysi Kalıpları.....	118
Resim 23: Hanımlara Mahsus Gazete’de Yayınlanan Küçük Kızlar İçin Önlük.....	119
Resim 24: Hanımlara Mahsus Gazete’de Modaya Uygun Bir Elbise ve Kalıpları.....	120

Resim 25: Hanımlara Mahsus Gazete’de Verilen Ölçü Alma Teknikleri.....	121
Resim 26: Hanımlara Mahsus Gazete’de Yer Alan Mağaza Reklamları.....	122
Resim 27: Singer Dikiş Makinesi.....	123
Resim 28: Hanımlara Mahsus Gazete’nin Terzihanesi için Verdiği İlan.....	124
Resim 29: Kadınlar Dünyası Dergisinde Yayınlanan Reklam.....	125

Önsöz

Giyim, tarih boyunca insanoglu için temel ihtiyacın ötesinde bir konu olmuştur. Giyim-kuşam ile bir insanın ait olduğu toplum veya inandığı din hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Toplumda bu denli önemli olan giyim-kuşam konusu terzilerin de esnaf grubu içerisinde özel bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nde terzilik mesleği kadınlar tarafından gereksinimlerini karşılayabilmek için her daim öğrenilmesi zorunlu bir iş olagelmiştir. Ancak zaman içerisinde kıyafetlere farklı anlamlar yüklenmeye başlanması sonucunda terzilik mesleği daha özel bir hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde kıyafetler basit halinden çıkarak kıyafetler daha detaylı ve gösterişli bir hale gelmiş ve bu süreçte Avrupalı terzilerin markalaştığı bir dönem başlamıştır. Yeni moda anlayışı çerçevesinde dönemin dergi ve gazeteleri birçok yayın yapmıştır. Açılan terzihaneler ve yeni mağazalar halkın uğrak yerleri haline gelmiştir.

Bu çalışma da Osmanlı Devleti'nde önemli bir meslek olan terziler ve çalışma koşulları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca dönemin kıyafetleri ve kumaşları üzerine de değerlendirmeler yapılmıştır. Konu yenileşmenin başladığı 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. Kaynak olarak arşiv belgeleri, süreli yayınlar, görsel malzeme ve mevcut literatürden faydalanılmıştır.

Tez çalışmamın planlanması ve yürütülmesinde ilgi ve desteğini esirgemeyen, sayın hocam Doç. Dr. Emine Gümüşsoy'a, tezimin ve hayatımın her aşamasında yanımda olup beni destekleyen babam Fikret Öğülmüş'e ve annem Seda Öğülmüş'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin şekillenmesinde bir an olsun yanımdan ayrılmayan ve her aşamasında benimle birlikte çalışan biricik kardeşim Elif Öğülmüş'e sonsuz desteğinden dolayı teşekkür ederim.

GİRİŞ

İlk uygarlıklardan bu yana toplum içerisinde yaşayan insanlar hayatlarını devam ettirmek ve geçimlerini sağlamak için bir işe ve bir meslek sınıfına mensup olmuşlardır. Özellikle icra edilen meslekler, toplumun ayakta durması ve düzenin devamlılığı için büyük önem arz etmiştir. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de meslek erbabına büyük bir saygı duyulmuştur. Esnaf ve zanaatkâr olarak adlandırılan bu gruplar toplumun önemli iç dinamiklerinden birisini oluşturmuştur. Ahilik geleneğine sahip bir toplum olan Osmanlı Devleti'nde, esnaf ve zanaatkârların örgütlü bir teşkilata sahip oldukları görülmektedir. Esnaf birlikleri "ehl-i hiref"¹ adı ile anılmış, Evliya Çelebi de seyahatnamesinde bu birlikleri tek tek saymıştır. Ehl-i hiref olarak adlandırılan esnaflar kendi içinde özel kanunlara bağlı kalmakla beraber ham madde temini, imalat, pazarlama ve fiyat koyma gibi hususlarda da devletin denetimi altına alınmıştır. Devlet olağanüstü durumlarda bu birliklerin sahip oldukları birikim ve zanaatkârlıklarından faydalanmıştır.² Bu şekilde esnaf grupları Osmanlı Devleti'nin bel kemiğini oluşturmuştur. Hatta Osmanlı Devleti içinde esnaf olmak o kadar önemli hale gelmiştir ki, esnafların çoğunlukta oldukları bölgelere kendi adlarını verdikleri ve günümüzde de bu geleneğin devam ettiği görülmektedir.³ Çalışma konumuz olan terzilik mesleği de bu grup içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tarih boyunca giyim, kültürel yapının bir parçası olmuştur. Giyim aynı zamanda siyasal, dini, ekonomik hayatın ve iletişimin bir göstergesi olarak kullanılagelmiştir. Bir kıyafetin rengi, biçimi, deseni ve aksesuarları gibi taşıdığı özellikleri karşı tarafa birçok veri sunmaktadır. Öyle ki bu verilerden kıyafeti giyen kişinin hangi dine, mezhebe ve statüye mensup olduğu anlaşılabilir. Kıyafetin bu kadar önemli olması dolayısıyla onu diken kişileri de önemli kılmaktadır. Bu

¹ Ehl-i Hiref kelimesi, Arapça kökenli bir kelime olup "usta meslekler" anlamına gelmektedir. Sanat sahibi kişiler için kullanılmış bir kelimedir. Osmanlı döneminde ehl-i hiref küçük el sanatları ile uğraşan kişilere denilmiştir. Çalıştıkları yere göre yeniçeri ehl-i hiref, saray ehl-i hiref olarak ayrılmışlardır. Özellikle saray ehl-i hiref teşkilatı, Osmanlı sanatına yön verecek eserler ortaya koymuştur. Fatih Sultan Mehmed döneminde temelleri atılan bu kurum, II. Bayezid zamanında teşkilatlanmıştır. Edirne Sarayında oluşan bu teşkilat daha sonra İstanbul'a naklolmuş ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Detaylı bilgi için bkz; Pelin Filiz Bozcu, *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2010.

² Ahmet Kal'a "Esnaf" *İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul, 1995, s.423.

³ Emine Koca- Fatma Koç, "19. Yüzyıl Osmanlı Gezici Esnaflarının Giyim Kuşam Özellikleri", *Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, 2012, s. 2.

yüzden Osmanlı Devleti'nde terziliğe hem saray hem de halk içerisinde büyük önem verildiği görülmektedir.⁴

Tarihi süreçte Eski Türklerin giyim kuşamına dair birçok bilgi günümüze ulaşan kaynaklardan elde edilebilir. Örneğin edebi metinlerde giyim kuşam ile ilgili birçok ipucu bulunmakla birlikte, aç ve çıplak kalmanın Türkler için büyük bir felaket olarak da düşünüldüğü de ifade edilmektedir. Öte yandan Eski Türklerde de Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi hediyeleşme aracı olarak kıyafetin tercih edildiği görülmektedir. Terzilik ile ilgili bilgilerin yetersiz olmasına karşın kıyafetin önemli olması, kıyafeti ortaya çıkaran kişinin de önemli olduğu sonucuna varılmasını gerektirir. İbn El-Fakih'ten aktarılan bir bilgiye göre, Halife Hişam bin Abdülmelik bir Türk hakanına Müslüman olması için çağrıda bulunmuştur. Ancak hakan "Bunların arasında kan alan (tabib ya da berber) , ayakkabıcı, terzi yok. Müslüman olurlarsa nereden ekmek yiyecekler." cevabını vermiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi terzilik bu dönemlerde dahi geçimi sağlayabilecek yegane iş kollarından birisi olarak görülmektedir.⁵

Esnafların uymakla yükümlü oldukları ve kurallarının İslam ahlakı ile belirlendiği "fütüvvetname"lerde⁶, her meslek sahibinin pîri olarak bir peygamber bulunmaktadır.⁷ Bu meslekler içerisinde itibarlı olarak kabul edilen terziliğin pîri olarak da İdris Peygamber gösterilmektedir. İdris Peygamber ilk yazı yazan, sayıları kullanan ve ilk elbise diken kişi olarak bilinmesi nedeniyle birçok şiire de konu olmuştur.⁸

Ben oldum İdris-i derzi Şit oldum tokıdum bizi

Davud'un görklü âvâzı ah idüp nalişe geldim

⁴ Koca- Koç, 19. Yüzyıl, s.2.

⁵ İncinur Atik Gürbüz, " Osmanlı Şiirinde Terziler" *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 10/16 Ankara, 2015, 154-158.

⁶ Esnaf teşkilâtı ile bunların riayet etmeleri lazım gelen usul ve kaidelerden bahseden eserlere verilen addır. Detaylı bilgi için; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, C.1, İstanbul, 1993.

⁷ İdris: Uhnuh, adanmış, kendini işine adanmış anlamındadır. İdris kelimesi ders kökünden gelir aynı zamanda öğretmen, eğiten demektir. Felsefi kesimlerde alim ya da hakim anlamında Hermes olarak da bilinir. Mânevî mânâda İdris ve İlyas aynı makamı temsil etmektedirler ve Hz. Adem'in yedinci kuşak torunudur. Ayakkabı tamircisi ve ilk terzi de yine kendisidir. Yazma sanatı ve icadıyla tanınır. Astronomi ve aritmetik bilmektedir. Cemâlnur Sargut, *Hız. İdris*, Nefes Yayınları, İstanbul, 2013, s. 18-19.

⁸ Ülkü Gürsoy, "1872-1900 Yılları Arası Türk Edebiyatına" Terzilik "Mesleğinin Yansımaları", *Acta Turcica-Türk Kültüründe Terzilik*, İstanbul, S.2/2, 2009, s.168.

Cennet içre hulle kesmek kime olmuşdur nasib

Ta ki İdris-i Nebiyyu'lalh zamanlarından beri ⁹

Evliya Çelebi'de İdris peygamberin cennet ehline kıyafet diktiği düşüncesinden bahsetmiştir. Öte yandan sözlü gelenekte atasözlerinde, masallarda ve hatta ninniler de bile terzilik mesleğine göndermeler yapılmıştır.¹⁰

Anadolu Selçuklu geleneği üzerine kurulan Osmanlı Devleti giyim kuşam ile ilgili kültürü de bu devletten devralmıştır. Fetihlerin ve sınırların genişlemesiyle farklı kültürlerle etkileşimin artması, devletin giyim anlayışını da zamanla değiştirmiştir. Devletin büyümesi ile orantılı olarak gittikçe teşkilatlanan sarayda da terzilik mesleği önem kazanmıştır. Padişahın, devlet adamlarının ve harem halkının giyimi ile ilgilenen terzilerin sayısı giderek artmıştır. Sarayda ya da önemli merkezlerde dokunan kıymetli kumaşlar saray terzilerine emanet edilmiştir. Öyle ki halen Topkapı Sarayı'nda sergilenen bu kıyafetleri görüp etkilenen yabancı devlet temsilcileri, kıyafetlerin tasvirlerini kaleme alarak anlatmışlardır. Bu durumda devletin ihtişamının yanı sıra terzilerin maharetleri ve yaptıkları işin önem derecesi de ortaya çıkmaktadır.¹¹

Çok uluslu olan Osmanlı Devleti'nde kimlik belirlemek için giyim önemli bir unsurdur. Kişilerin mensup oldukları din ve statüye uygun kılık kıyafet giyme zorunlulukları bir çeşitlilik getirmiştir. Evlerde satın aldıkları kumaşları kendileri diken kadınların yanı sıra sipariş usulü çalışan çarşı terzileri de bulunmaktadır. Bu terzilerin gayet disiplinli çalışarak aldıkları siparişleri yakından takip edip defter tuttukları bilinmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde hem saraya hem de halka kıyafet hazırlayan terzilere ait defterler bulunmaktadır. Bu terzi defterlerinden kumaş çeşitleri, fiyatları ve kullanıldıkları yerler ile halkın giyim tarzı gibi birçok alanda bilgi sahibi olma imkânı bulunmaktadır. Ayrıca temettuat ve tereke defterleri gibi kayıtlardan da terzilik yapan kişi sayısı ve yaygınlığı gibi bilgilere ulaşılabilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru terzilik mesleğinin öğrenilmesi için okulların açıldığı ve yurtdışına eğitim için öğrenci gönderildiği görülmektedir.

⁹ Gürbüz, *Osmanlı*, 159.

¹⁰ Gürsoy, *1872*, s. 168-169.

¹¹ A. Tahir Gürsoy, *Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda*, Tanıtım Evi İletişim, İstanbul, 2004, s. 110-149.

Bunda devletin modernleşmesi ile kıyafetlerin değişmesi ve giyime verilen önemin artmasının da büyük payı vardır. Lale Devri ve sonrası giyimde de batının taklit edilmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Getirilen ithal kumaşlar yabancı terziler tarafından batı tarzında dikilmeye başlanmış ve klasik dönemin sadeliği giderek ortadan kalkmıştır. Giyim kuşama verilen önem arttıkça toplumda bozulmalar başlamıştır. Ekonomik sıkıntıların artması ve toplumda sınıflar arası farkların açılması devleti bazı tedbirler almaya zorlamıştır. Yerli malların teşviki ve giyilen kıyafetler ile ilgili ardı ardına fermanlar yayınlanmış ancak toplumda ki bu bozulmanın önüne geçilememiştir. Bu durum hikâyelere ve romanlara da konu olmuştur. Son dönem romanlarında özellikle aşırı batılılaşma ve alafranga başlıkları altında bu konuya sık sık vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde gazete ve dergilerin yaygınlaşmasıyla özellikle son sayfalarda Avrupa modasına uygun olarak pek çok kıyafet ve terzi reklamının yapıldığı görülmektedir.

Bu haliyle Osmanlı toplumunu doğrudan ilgilendiren giyim kuşam konusu beraberinde terzilik mesleğine olan merakı da arttırmıştır. Bu çalışmada terzilik mesleğinin tanımı, Osmanlı ülkesindeki tarihsel gelişimi, 18. yüzyıldaki durumu ve 19. yüzyılda itibaren modernleşme çerçevesinde yaşanan gelişmeler ile yaşanan değişim gibi birçok konuya açıklık getirilmiştir. Arşiv belgeleri başta olmak üzere birinci el kaynaklar, süreli yayınlar ve mevcut literatür çerçevesinde incelemeler yapılırken, görsel malzemeler ile konunun zenginleştirilmesine çalışılmıştır.

1. TERZİLİK VE OSMANLI DEVLETİ'NDE GELİŞİMİ

(18. YÜZYILA KADAR)

1.1. Terzilik İle İlgili Kavramlar

Terzi, kesip biçen bir ustadır. Bir meslek olarak terzilik, 19. yüzyıldan sonra bir sanat olarak algılanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde özellikle saray çevresinde terziler "hayyatın" ismi ile anılmışlardır. Saray da görevli terzi grubuna da "hayyatın-i hassa" adı verilmiştir.¹² Temettuat defterlerinde ise "derzi" veya "terzi" ifadelerinin yanı sıra nadiren "hıyâtet" ve "ameliyat-ı hiyatiye" tanımları da kullanılmıştır.¹³

Terzilik ile ilgili olarak en çok kullanılan kavramlar şunlardır:

Aba: Yünün dövülmesiyle ortaya çıkan kalın kumaş.

Arkalık: Sakaların giydiği yeledir. Sakalar su taşırken üstünün ıslanmaması için meşin bir yelek giyerlerdi.

Atlas: İpekten dokunmuş esvaplık bir kumaştır. Al, mavi, yeşil ve sarı gibi renkleri olup düzdür. İnce veya kalın dokunabilir.

Biçki: Kesilip dikilecek kumaşların kişiye uygun olarak biçilmesi işine denir.

Dikiş: Kumaş biçildikten sonra parçaların birleştirilmesi işidir. Terzilik mesleğinde bir hayli mühim ve uzmanlık isteyen bir husustur.

Basma: Renkli biçimleri bulunan kumaş.

Çakşır: Paça bölümü diz üstünde veya diz altında kalan bir tür erkek şalvarıdır.

Çarşaf: Müslüman Türk kadınının kullandığı baştan örtülen sokak giysisinin adıdır.¹⁴

Çul: Kıldan yapılmış kaba dokuma.

¹² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, C.1, İstanbul, 1993, s. 784.

¹³ Songül Keçeci Kurt, *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Harem'den Mektebe*, Yitik Hazine Yayınevi, İzmir, 2000, s. 100.

¹⁴ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 1969, s. 14-68.

Diba: Fransızların “Brocard” adını verdikleri çiçek nakışları ile dokunmuş lüks ipekli bir kumaşın adıdır.

Dizlik: Dize kadar olan kısa don.

Dolama: Çuhadan entari gibi önü açık olarak ilik düğme ile kapanmayarak kavuşturulan ve üstüne kuşak bağlanan eski bir libastır.

İçlik: Kışın esvab altına giyilen pamuklu yelek.

Kadife: Belirli uzunlukta hammadde ile kaplanmış parlak, yumuşak kumaştır.

Kaftan: En üste giyilen astarsız esvab.

Kalpak: Tüylü ve postlu külah.

Kaşmir: İnce ve sık bir yündür.

Keçe: Keçi kılının dövülmesiyle ortaya çıkan kumaştır.

Kemer: Bele dolanan toka, kumaş veya deri ile tutturulan parçadır.

Kemha: Altın ve gümüş tellerle nakışlı esvaplık ipekli kumaş.

Kürk: Tüyleri yumuşak ve güzel hayvanların giyimde kullanılmak sureti ile hazırlanmış postlar.

Mintan: İç gömleğin içine giyilir. Etekleri kalçaları örtecek kadar uzun, uzun kollu, düz yakalı, önü entari gibi yarım yırtmaçlı, 3-4 düğmeli, baştan geçirilen esvab.

Mücevveze: Padişah ve yüksek rütbeli devlet adamlarının divanda başlarına geçirdikleri kavuğun adı.

Paşmak: Ayakkabı, pabuç.

Patiska: Genellikle dokunmuş sık ve düzgün beze verilen addır.

Pervaz: Giysilerin yaka kol vb. yerlerine kumaştan geçirilmiş dar ve uzun parça.¹⁵

Redingot: Ceketli uzun etekli alafranga bir erkek kostümü.

¹⁵ Aysel Güneş, “ Terzilik Terimlerinin Argoda ve Mecaz Anlamda Kullanımı”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y.1, S. 2/2, İstanbul, 2009, s. 202- 206.

Şayak: Dokuması verev ve dimi suretinde ince ve kabaca çuha.

Yaşmak: İslam kadınlarının sokakta ferace giydikleri zaman yüzlerine tuttıkları ince beyaz tülbent örtüdür.¹⁶

1.1.1. Dokumacılık ve Kumaş

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk yıllardan 19. yüzyıla kadar dokumacılık yaygındır. Dokumacılığın zirveyi yaşadığı dönemler 15. ve 17. yüzyıllar arasındadır. Dokumacılık Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne geçmiş, zaman içinde devletin desteğiyle daha da ileri seviyeye taşınmıştır.¹⁷ Büyük atölyelerde ya da evlerdeki küçük tezgâhlarda yapılan dokumacılık giderek yaygınlaşmıştır.¹⁸ Dokumacılık mesleği uzun uğraş gerektiren ve zor bir meslektir. Dokumacılık ile uğraşan bölgelerin genelde ham maddenin yetiştirildiği yerler olduğu görülmektedir. Dokumalar da kullanılan desenlerin de yine o bölgedeki yaygın kültürle ilişkisi bulunmaktadır.

Bursa şehri kumaş dokumacılığında Osmanlı'nın en önemli merkezlerinden birisi olmuştur. Burada dokunan kumaşlar birçok yere ihraç edilirken, saray da Bursa dokumacılarının en önemli müşterisi olmuştur. Bursa kumaşlarının yabancı devletlere ve Osmanlı sarayına girmesinin en önemli nedeni kumaşlarının kaliteli olmasıdır.¹⁹ Bursa'nın öne çıkmasının bir diğer nedeni ise konumu nedeniyle birçok kervanın Bursa yolunu kullanmasıdır.

Bursa'dan sonra dokumacılıkta ikinci önemli merkez İstanbul olmuştur. Sarayın kumaşa olan ihtiyacı böyle bir sonucu doğurmuştur. Padişahın, ailesinin ve devlet adamlarının ihtiyaçlarının yanı sıra yabancı elçilere ya da devlet adamlarına sunulmak üzere hazırlanan "hil'at"lar da İstanbul'da kumaş ihtiyacını arttırmıştır. Burada birçok atölye kurulmuştur. Zaman içinde çıkan yangınlar bu atölyelerin pek çoğunu ortadan kaldırırsa da atölyelerin planlarına arşivde ulaşmak mümkündür. Devlet dokumacılığın gelişmesi için birçok önlem almıştır.²⁰ Bu nedenle ilk

¹⁶ Koçu, *Türk*, s. 89-240.

¹⁷ Mustafa Kurul, "17. Yüzyılda Osmanlı Hassa Terzileri", Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta, 2012, s. 12-13.

¹⁸ *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul, 1994, s.625.

¹⁹ Ömer Düzbakar, "Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre Esnaf Teşkilatı ve Kumaş Nizamı", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y.1, S.2/2, İstanbul, 2009, s. 44-45.

²⁰ Kurul, *17. Yüzyılda*, s. 14-17.

aşamadan son aşamaya kadar sıkı bir denetimden geçen kumaşların kaliteli olması olağan bir sonuçtur. Devletin yanı sıra esnaf arasında geçerli ahilik kuralları da kaliteyi güvence altına almaktadır. Müşteri memnuniyeti için haksız kazanç ve kalitesiz mal satışı katı kurallar ile engellenmiştir. Tüm esnaflar gibi terzi, dokumacı ve kumaşçıların hakları da korunmuştur. Güvenlikleri ve haksız kazanç sağlayan insanlara karşı devlet esnaftan yana tavır takınmıştır. Kurallara uymayan kişiler ağır şekilde cezalandırılmıştır. Aynı şekilde malın kötüsünü kullanan ve kalitesiz iş yapan esnaf da cezalandırılmıştır.²¹

Osmanlı Devleti'nde saray için özel dokuma kumaşların getirtildiği de bilinmekteydi. Öte yandan yöresel kumaşları tercih eden padişahlarda olmuştur. Örneğin 16. yüzyılda gömlek ve donluk ihtiyaçları için yıllık 20 top Trabzon bezi kullanılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in burada uzun süre sancak beyi olarak görev yapması nedeniyle bölgenin yaşantısına alışmış olması en önemli etkendi. Hamam takımları için de Selanik'ten özel kumaşlar getirilmiştir. Burada saraya özel kumaş hazırlayan ustalar bulunmaktadır. Bu alışverişin oldukça eskiye dayanması İspanya'dan gelen Musevilerin burada dokumacılığı canlandırdığını düşündürmektedir.²²

Dokunan kumaşlara bakıldığında bunlar arasında 18. yüzyıla kadar "sof" adı verilen yünlü kumaşın oldukça fazla üretildiği görülmektedir. Ankara bölgesinde ise tiftik keçisinin kılından yapılan kumaş bu bölge ile özdeşleşmiş ve yabancı devletlere de ihraç edilmiştir. Bir diğer kumaş türü de "çuha"dır. Oldukça sık kullanılan bu kumaş, Selanik bölgesinde dokunmaktaydı. "Barani" adı verilen yağmurluk ve "mirahuri" adı verilen elbisenin dikiminde kullanılan bu kumaşın, 18. yüzyılın ortalarına doğru imalatına son verilmiştir. Aba ve şayak dokumacılığı ile ipek dokumacılığı da çok yaygındır. Başta Bursa olmak üzere İstanbul, Halep, Şam, Bilecik, Amasya gibi merkezlerde yoğun olarak üretilmiştir. Dokuma sırasında araya katılan altın ya da gümüş teller bu kumaşın değerini daha da arttırmıştır. Atkı iplerinin gizli kalıp çözgü ipliklerinin ön planda olduğu atlas, farklı yerlerde yaygın olarak kullanılan kadife, yine çeşitli yerlerde kullanılan pamuklu kumaşlar Osmanlı

²¹ Düzbakar, *Bursa*, s. 45-53.

²² Hülya Tezcan, *Sarayın Terzisi: M. Palma – D. Lena- P. Parma*, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2008, s. 20.

Devleti'nde dokumacılığın ve kumaş zenginliğinin görülmesi açısından önemlidir.²³ Yeniçeriler başta olmak üzere kapıkulu askerlerinin üniformaları çuhadan olup kişi başına 10 arşın kumaş verilirdi. Bu kumaş Selanik'te dokunup, her Ramazan ayında askerlere dağıtılır uzakta olan askerlere ise "çuha behası" adıyla parası verilirdi.²⁴

Osmanlı Devleti'nde törenler için de kumaş vazgeçilmez bir unsurdur. Törenlerde verilen hil'atlar, giyilen kıyafetler, törenin yapıldığı yerde kullanılan halılar, sancak ve örtüler devletin ihtişamını ve gücünü gösteren önemli araçlardı. Böylece gelen yabancı devlet temsilcilerine Osmanlı'nın gücü gösterilirdi. Aynı şekilde yabancı ülkelere giden elçilerde devletin gücünü gösterecek şekilde özel olarak giydirilirdi. Kumaşlar gücün yanı sıra, giyen kişinin konumunu da göstermekteydi. Makama ve yapılan işin büyüklüğüne göre verilen hediyelerin kumaş türleri ve kalitesi de değişmekteydi.²⁵ İtalya'nın önemli dokuma merkezleri Venedik, Ceneviz, Çin, Hindistan ve İran'dan da birçok kumaş ithal edilmiştir.²⁶

Kumaş üretimi ve dokumacılık Osmanlı Devleti'nde gelişmiş durumdaydı. Bunun yanı sıra kumaş tamiri de oldukça yaygın yapılan bir iş olmuştur. Bu meslek dalı ile uğraşanların genellikle Şarklılar olduğu görülmektedir. Terziler yırtılan iki kenarı birbirine yakınlaştırır, atkı ve çözgü ipliklerinin yönünü belirler ve tamiratı yapan kişi önce iğnesiyle ibrişim düğümleri atar, sonra da kumaşla aynı renk ip bulamazsa kumaştan çekeceği iplerle bu yeri dokumaya başlardı. Bu işlem bittikten sonra kumaşı ıslatır ve ısıtılan bir demir ya da madeni bir alet ile bu yer ısıtılırdı. Böylelikle tamir tamamlanmış olurdu.²⁷

1.1.1.1.Kumaş Çeşitleri

Osmanlı Devleti'nin karakteristik kumaş desenleri ve renkleri vardır. Buna göre tarçın, koyu mavi, parlak yeşil, menekşe rengi, ceviz yeşili, bal rengi, nohut rengi, fıstıkî fındıkî, kamişî, ateşi, kibritî, sebz, turuncu, beyaz, al, kahverengi, şarabî ve devetüyü tercih edilen renklerdi.²⁸

²³ İhsanoğlu, *Osmanlı*, s. 626- 631.

²⁴ Önder Küçükkerem, *Türk Giyim Sanayinin Tarihi Kaynakları*, Arşiv Kitap, İstanbul, 1996, s. 41.

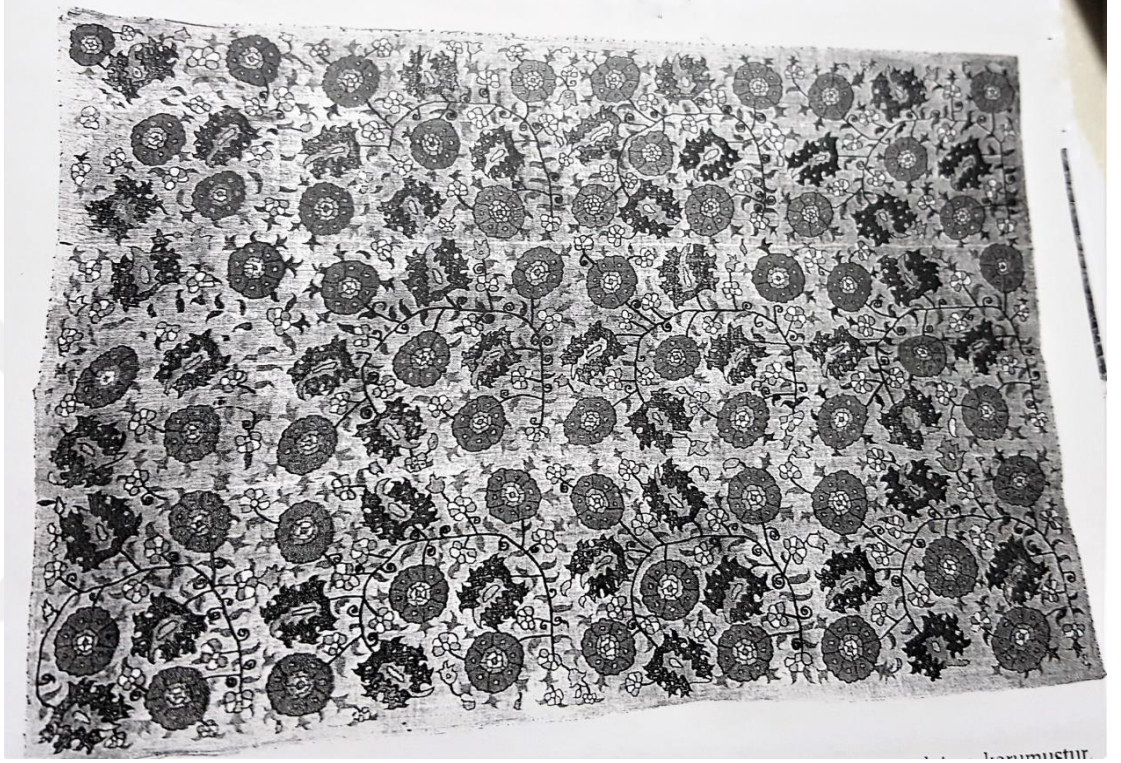
²⁵ Kurul, *a.g.t.*, s. 17-18.

²⁶ Hülya Tezcan, "Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.24, Ankara, 1999, s. 516.

²⁷ Ergin Taner, *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayatı*, Halkbank, Ankara, 2009, s. 198-199.

²⁸ Nurhan Atasoy, "Osmanlı İpekli Kumaşları", *Osmanlı Uygarlığı* 2, Ankara, 2004, s. 761-762.

Desen konusunda ise en çok tercih edilenin şal deseni olduğu anlaşılmaktadır. Şal, Osmanlılara ait bir desen olmamasına rağmen dünyaca tanınmasında büyük katkı sağlanmıştır. Örneğin turkuaz rengi, Osmanlılar için kıymetli olan kıyafetlerde, çini ve seramiklerde görülmektedir. ²⁹ Padişaha ait olan kıyafet söz konusu olduğunda seçilen renk ve desenlerin padişahın ağır başlılığı ve heybetine yaraşır şekilde olmasına dikkat edilmiştir. ³⁰

Resim 1: Dönemin Motiflerini Yansıtan Bir Kumaş³¹

Osmanlı Devleti'nde kemha, kadife, çatma, serâser ve atlas en çok tercih edilen kumaş çeşitleri olmuştur.

Kemha: Osmanlı Devleti'nde en çok kullanılan kumaşlardan birisidir. İpekli bir kumaş olan kemha, hil'at, kaftan, seccade, yastık yüzü, peştamal, kefen örtüsü ve mobilya örtüsü gibi çeşitli yerlerde kullanılmıştır. ³² Kemha, gümüş ve altın telle desteklenerek kalın hale getirilebildiği için kaftan yapımına da elverişlidir. 15. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlayan kemha, Bursa'nın yanı sıra Amasya,

²⁹ Gürsoy, *Dünden*, s. 128.

³⁰ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 19.

³¹ Necdet Sakaoğlu- Nuri Akbayar, *Osmanlı'da Zenatten Sanata*, Creative Yayıncılık, C.2, İstanbul, 1999, 211.

³² Halil İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s. 246.

İstanbul gibi merkezlerde de dokunmuş ve Evliya Çelebi de bu kumaşı dokuyanlardan bahsetmiştir.³³ Kemha daha sonraki yıllarda çeşitlenmiş ve desen değiştirmiştir. Devlet kemhanın kalitesinin düşmemesi için çeşitli tedbirler almıştır. Kurulan atölyelerde yeni çalışanların eğitilmesi için Bursa'dan ustalar getirilmiştir. Kemha lüks kumaşlar içinde değerlendirildiği için saray da en çok kullanılan kumaşlardan olmuştur.³⁴ II. Mahmud reformlarından sonra kaftanların kullanımı azaldığı için kemha sık ve kalın dokusuyla daha ziyade mobilya döşemelerinde kullanılmaya başlanmıştır.³⁵

Kadife: İpek, yün ya da pamuktan dokunmuş, bir yüzü çok kısa, ince ve sık tüylerle kaplı, parlak ve yumuşak bir kumaş olan kadifenin dokuma merkezi olarak Bursa öne çıkmaktadır. Kendine has bir desen ve dokuma ile piyasaya sürülen kadife, Osmanlı dışında üretilen yerlerle olan rekabetini uzun süre sürdürmüştür. Devlet kadifenin kalitesinin bozulmaması için nasıl dokunacağına dair aldığı kararları uygulamaya çalışmıştır. İstanbul, Halep gibi bölgelerde kadife dokumacılığı ilerlemiştir.³⁶ Kadife de sonradan desen ve renklerinde değişikliklere uğramıştır.³⁷ Hem giyim hem de ev eşyasında kullanılmak üzere üretilen kadifenin, 16. yüzyıldan sonra dokunmasında bozulmalar başlayınca ithal kadifeler kullanılmaya başlanmıştır.

Çatma: Kadife ile benzer olan bu kumaşın zemine oranla süsleme havı yüksektir. Sade, desenli, altın ya da gümüşle dokunan farklı çeşitleri olan çatma kadife kaftanların yanı sıra yastık, yorgan gibi döşemelerde de kullanılmıştır. Çatma, şehzadeler sancağa çıkarken yanına konulan kumaşlardan biri olmuştur.

Serâser: Serâser kelimesi “baştanbaşa” anlamına gelmektedir. Kelime anlamıyla uyumlu olarak kumaşın baştanbaşa altın ve gümüş ipliklerle dokunduğu görülmektedir. Serâserin Osmanlı kumaşları içerisinde en değerlisi olduğu bilinmektedir. Narh defterlerinde bu kumaş için sık sık fiyat ayarlaması yapılmıştır. Altın ve gümüş iplikle dokunan bu kumaş kıymetinden dolayı genelde padişah ve ailesi tarafından kullanılmıştır. Bazı zenginlerin de bu kumaşı nadir de olsa kullandığı bilinmektedir. Devlette bozulmaların başlamasıyla, bu kumaşın

³³ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 20.

³⁴ Atasoy, *Osmanlı*, s. 778-786.

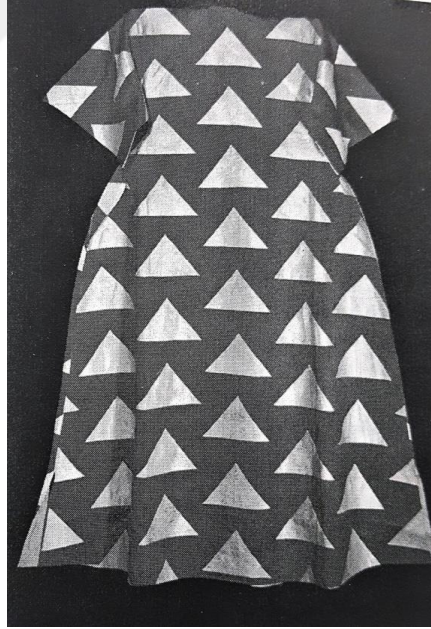
³⁵ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 21.

³⁶ Atasoy, *Osmanlı*, s. 771-774.

³⁷ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 22-24.

dokunmasında kaynakların israf edildiği düşünülerek yasaklanmasına kadar serâser sarayda oldukça yaygın kullanılan bir kumaş çeşidi olmuştur.

Serâserin başlıca dokunduğu yerler Bursa ve İstanbul'dur. Bir sipariş defterinde bu kumaşın sipariş edilen kumaşlardan ayrı tutulması diğer kumaşlara nazaran daha kıymetli bir yeri olduğunu göstermektedir. Sarayda serâser kullanımının artmasıyla İstanbul'da birçok atölye kurulduğu ve Bursa'dan ustalar getirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Diğer kumaşlara göre bu kumaşın desen ve motifleri de farklılık göstermektedir. Fıstıki, nohudi, fildişi ve hafif maviye kaçan bir kırmızı bu kumaşın ana renkleridir. İri motiflerin kullanıldığı serâserler genelde yabancı elçilere verilen hil'atlar da kullanılmıştır. Verilen hil'atların kalitesi devletin kudreti ile doğru orantılı olmuştur. Yastıklar da çınarlı yaprak ve narlı desenlere rastlanılmaktadır. Aynı zamanda serâser kalın ve sık dokunduğundan şalvarlarda da kullanılan bir kumaştır.³⁸ En kıymetli serâser ise İstanbul Serâseri olarak adlandırılmıştır. Değerli madenlerin kullanılması bu kumaşın sürekli devlet kontrolü altında tutulmasına neden olmuştur.³⁹ Ekonominin bozulmasıyla beraber bu kumaşın yabancı ülkelere ihraç edilmesi yasaklanmıştır.⁴⁰

Resim 2: Serâser Kumaştan Yapılmış Bir Kaftan.⁴¹

³⁸ Atasoy, *Osmanlı*, s. 762- 770.

³⁹ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 25.

⁴⁰ Atasoy, *Osmanlı*, s. 762.

⁴¹ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 25.

Atlas: İpeğin en parlak olan halidir. Arapçada “tüysüz ve parlak” anlamına gelen atlasın Fransızcadan dilimize geçen adı satendir. Atlas çok eski bir kumaş türüdür. İlk defa Çin’de dokunan bu kumaş, Araplar aracılığı ile dünyaya yayılmıştır. 17. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti’nde pek rağbet görmeyen bu kumaş, Bursa, İstanbul, Alaşehir gibi merkezler de dokunmuştur. 18. yüzyıldan sonra yabancı devletler ile rekabet edebilmek adına atlas üretimine önem verilmiştir. Devletin ekonomisi bozulmaya başlayınca Osmanlı atlası, Avrupa atlası karşısında gerilemiştir.

Atlas genelde giyim de kullanılan bir kumaş türü olmuştur. Mavi, yeşil, sarı ve kırmızı renklerin yoğun olarak kullanıldığı atlas, düz renk olarak da dokunmuştur. Desenli atlas üretimi olmadığı gibi kalın ve ince olarak ikiye ayrıldığı bilinmektedir. Atlas padişahın kaftan yapımında da kullanılmıştır. Pahalı olan bu kumaş, göze hoş gelmesi açısından sancak, bayrak ve yastık gibi yerlerde de kullanılmıştır. Kalın olan atlaslar kışın tercih edildiği için bu mevsim “atlas mevsimi” olarak da anılmıştır. İslam inancına göre erkeklerin ipek giymesi haram olduğundan, erkekler için dokunan atlaslarda pamuk oranı artırılmıştır.⁴²

Aselî: Bal renkli bir kumaştır. Yahudileri ayırt etmek için kullanılmıştır.

Futa: Düz zemin üzerine çubuklu olarak dokunan bir kumaştır. Çubuklar inceli kalınlı olarak zeminden daha koyu bir renkte dokunurdu.

Sündüs: Altın veya gümüş tellerle nakışlı olarak dokunan bir kumaştır. Bu kumaş ile yapılan elbise ya da kaftana sündüsü adı verilmiştir.

Vala: Çok ince ipekten dokunan bir kumaştır. Yeni gelinlerin yüzlerini örtmek için kullanılan örtüler bu kumaştan yapılırdı.

Zerbef: Altın tellerle dokunan ve devletin önde gelenlerinin kullandığı bir kumaş türüdür.⁴³

1.1.1.2. Dönemlere Göre Kumaş Özellikleri

Kuruluştan itibaren kullanılan kumaş çeşitlerine bakıldığında devletin gücüyle bağlantılı olarak yaşanan değişimi görmek mümkündür. I. Osman

⁴² Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 26-30.

⁴³ Nihat Öztoprak, “ Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.4. İstanbul, 2010, s. 108-116.

döneminde ki sınırlı kaynaklar incelendiğinde bu dönemde *tonozlu* adı verilen bir bezden söz edilmektedir. Bu kumaşa *kırmızı kemha* adı da verilmektedir. Kaynaklardan anlaşılacağı üzere bu dönemde Denizli önemli bir dokuma merkezidir. 14. yüzyılda desenlerin oldukça büyük ve renklerin soluk olduğu görülmektedir.⁴⁴

15. yüzyılda dokuma merkezi olarak Bursa'dan sonra İstanbul'un geldiği görülmektedir. Bu dönemde kumaşlardaki desen ve renklerde zenginlik göze çarpmaktadır ve desenler birbirini takip eder durumdadır. Desenler daha büyüdüğü gibi renk sayısında da artış vardır.

16. yüzyılda sarayın artan kumaş ihtiyacını karşılamak için İstanbul'da birçok atölye kurulmuştur. Kumaşların kalitesini bozmamak için devlet sıkı önlemler almış ve katı kurallar koymuştur. Dokumacılık merkezleri çoğaldığı gibi yabancı ülkelerden de kumaşlar getirtilmiştir. Kemha, çatma, serâser, diba, sof, kutnu ve alaca bu dönemde dokunan kumaşların bazılarıdır. Padişah ve sarayda bulunanlar için dokunan kumaşlar "saraylı kumaşlar" olarak adlandırılmakta ve bu kumaşların diğerlerine göre daha kaliteli olduğu görülmektedir. Lale, karanfil, benek ve bulut motifleri sıkça kullanılmıştır. Bu dönemde dokunan kumaşlar kalite açısından en yüksek noktaya ulaşmıştır. Hatta Çin'in bile Osmanlı'dan kumaş aldığı kaynaklarda geçmektedir.⁴⁵

17. yüzyılın sonuna doğru kumaşlar da bozulmalar görülmektedir. Ekonomik sıkıntılarla birlikte kumaşlarda değerli madenler kullanılmadığı gibi ucuz mal üretebilmek için kaliteden de ödün verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde lale deseni daha azdır. Karanfil motifi yaygınlaşmış ve kumaşlar daha parlak olmaya başlamıştır.

18. yüzyılda renklerin sadeleşmesi ve desenlerin küçülmesi görülmekle birlikte, Avrupa'dan gelen kumaşlara daha çok rağbet edilmeye başlanmıştır. Küçük desenli ve çizgili kumaşların kullanımı artmıştır. 19. yüzyılda ise eski Osmanlı dokuma kültürünün unutulmaya yüz tuttuğu bunun yerini fabrika üretimlerinin aldığı görülmektedir.

⁴⁴ Melek Sevüktekin Apak- Filiz Onat Gündüz- Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Ankara, 1997, s. 3-11.

⁴⁵ Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s. 5-14.

Osmanlı Devleti'nde kırmızının ayrı bir önemi vardır. "Türk kırmızısı" olarak anılan rengin yapımı zor olup bu renk Türkler ile özdeşleşen bir renk olmuştur. Kırmızı rengin yanı sıra yeşil renk de Türkler için önemlidir. Kutsal örtülerde kullanılan yeşil aynı zamanda kırmızıya uyan bir renk olmuştur. Bu renklerin dışında sarı ve krem, renkleri belirgin hale getirmek için sık kullanılmıştır. 18. yüzyıl sonlarında renk tonları daha da çeşitlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde özenle dokunan kumaşların siparişi de yine aynı özenle verilmiştir. Sipariş verileceği zaman ustalar kumaş, renk ve desen konusunda bilgi vermekte hatta dokunmak istenen kumaşın bir numunesi yapıp buna göre karar verilmekteydi.⁴⁶

Kumaş dokumacılığında motif çok önemli bir yer tutmaktadır. Kullanılan motifler incelendiğinde bitki desenlerinin zenginliği göze çarpmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nden miras kalan "rumi" deseni devletin ilk yıllarında oldukça fazla kullanılmaktadır. Laleye benzetilen "palmet", Orta Asya'dan Osmanlı'ya geçen "hatayi", bir su bitkisi olan "lotus", karanfil, sümbül, gül, nar, elma, hançer yaprağı, kozalak ve ağaç motifleri en çok kullanılan motiflerdir. Özellikle bir döneme adını veren lale, tek başına ya da diğer bitkiler ile bir kompozisyon oluşturularak en fazla kullanılan desen olmuştur. Ayrıca lale motifi, Arap harflerinin yer değiştirmesi ile birlikte "Allah" kelimesine de dönüşebilmesinden dolayı sıkça tercih edilmiştir.⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde önce ev tezgâhlarında dokunan kumaşlar daha sonra bu işi meslek edinmiş kişiler tarafından dokunmaya başlamıştır. Devletin büyümesi beraberinde kumaş sektörünün gelişmesini sağlamakla beraber devletin gerilemesi de aynı şekilde bozulmalara yol açmıştır. Yabancı devletlerden kumaşın ithal edilmesini önlemek için 1700'lerin başında Rami Mehmet Paşa'nın kontrolünde Selanik'te bir kumaş imalathanesi kurulmuştur. Ancak bu imalathane uzun süreli faaliyet gösterememiştir. Aynı yıllarda ipekli kumaş imalatı ve yelken bezi üretimi için de atölyeler kurulmuştur.⁴⁸

⁴⁶ Hülya Tezcan, "Saray Kıyafetlerinin Hazırlanma Süreci ve Halk Giyiminde Sarayın Rolü", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, C. IV I. Kısım, Ankara, 2010, s. 547.

⁴⁷ H. Feriha Akpınarlı- Zeynep Balkanal, "16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi" *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, İstanbul, 2012, 179-203.

⁴⁸ Gürsoy, *Dünden.*, s.140-141.

Osmanlı Devleti'nde fetihlere paralel olarak ordu için de ciddi miktarda kumaşa ihtiyaç duyulmuştur. Ancak Avrupa devletlerinin gelişmesi ve yeni keşiflerde bulunması, Osmanlı Devleti'nin ilerlemesini ve ekonomisini olumsuz etkilediği gibi bu devletlere verilen ticari ayrıcalıklar da giderek Osmanlı'nın aleyhine bir durum oluşturmuştur. Bu şekilde kötü etkilenen Osmanlı akçesi, Avrupa parası karşısında değer kaybetmiştir. Orduda ortaya çıkan bozulmalarla askerinin ticarete yönelmesi ve dokumacılık sektöründe iş yapması da dokumacılığa zarar veren bir durum haline gelmiştir.

Fetihlerin azalması ile birlikte Osmanlı piyasasında bir hammadde sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Özellikle ipeğin bulunamaması bu kumaşın üretilmesinde sıkıntılara yol açmıştır. Eksikliği gidermek amacıyla atkı ve çözümlerine başka maddeler eklemek ve dokuma tekniğini değiştirmek başvurulan bir yol olmuştur. Bu durumda dokunan kumaşlar hem ince hem de seyrek olmaya başlamıştır. Yabancı ülkelere getirilen boya çeşitlerinin savaşlar nedeniyle ülkeye girememesi boyacılık sektörünü de sekteye uğratmıştır. Osmanlı toplumunda lüks tüketime olan talebin artması, kaliteli kumaşların ortaya konulmasını da zorlaştırmıştır. Talebe cevap veremeyen ustalar işlerini bırakmak zorunda kalmışlardır. Altın ve gümüş kullanılarak üretilen kumaşların işin ehli olmayan kişilere verilmesi yasaklanmıştır. Ancak bunun pek başarılı olamaması hem ekonomiyi hem de kumaşın kalitesini bozmuştur. Artan talebi karşılamak için pek çok şehirde dokuma atölyesi kurulmuş ise de dokumacılık sanatı bundan kötü etkilenmiştir. Artan talebin karşılanamaması yabancı ülkelere kumaş getirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Klasik dönemde usta yetiştirilmesine son derece önem verilirken, 17.yüzyıldan sonra bu iş de önemini kaybetmiştir. Küçük yaşta çırak yetiştirme işine son verildiğinden işin ehli olacak kişiler zamanla ortadan kalkmıştır. Bütün bu etkenler sonucunda Osmanlı dokumacılığı ve kumaşları büyük zarar görmüştür.⁴⁹

⁴⁹ Oya Sipahioğlu, “ Bursa ve İstanbul'da Dokunan ve Giyimde Kullanılan 17. Yüzyıl Saray Kumaşlarının Yozlaşma Nedenleri”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, 1992, s. 107-140.

1.2. Osmanlı Devleti'nin İlk Dönemlerinde Terzilik (Kuruluştan 18. Yüzyıla Kadar)

Türklerin giyim-kuşam anlayışı, Anadolu'nun kıyafet kimliğinin oluşmasında önemli bir faktör olmuştur. Türklerin Anadolu'ya Asya'dan geldikleri bilinmektedir. Burada göçebe ve hayvancılıkla uğraşan Türklerin giyimi için deri önemli bir malzeme olmuştur. Türklerin günlük hayatında ata binme ve savaşçılık büyük bir yer tuttuğu için giyimleri de ona göre şekillenmiştir. Kısa, uzun deri çizmeler ve başlıklar bu kıyafetlerin tamamlayıcısı olmuştur. Kıyafetin üzerine kaftan giyme geleneği ilk dönemlerden itibaren yaygındır. Kaftan içine giyilenlerde genelde rahat eşyalar olup kadın ve erkekler için aynı olmuştur. Gömlek, üç etek entari, hırka, şalvar ve çakşır tercih edilen kıyafetlerdendir. Kemer ya da kuşak bu kıyafetlerin tamamlayıcı birer unsuru olmuştur. Her yaşta kullanılan kuşak ya da kemer hem günlük eşyaların taşınmasında yardımcı hem de statü göstergesi olarak önemli bir araçtı. Anadolu'ya gelen Türklerin her bir boyunun kendine has giyim tarzı, Anadolu'nun var olan giyim tarzı ile tam bir sentez oluşturmuştur. Coğrafya ve iklim değişikliği de yerel dokumacılık ile birleştiğinde kendine has bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Ayrıca konumu itibariyle de bölgenin ticaret canlılığı bu etkileşimi geliştirilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde erkek ve kadınların giyimi arasında çok büyük bir fark bulunmamaktadır. Hem kendi kimliklerini korumuş, hem de yerel değerleri kullanarak yeni bir tarz oluşturmuşlardır. Bu döneme ait minyatürlerden dönemin giyimi hakkında bilgi edinilebilir. Önden açık yuvarlak ve kapalı yakalı elbiseler yaygındır. Cübbe, uzun ya da kısa veya geniş ya da dar feraceler gibi kıyafetlerin kullanıldığı bu dönemde kürk, yün, keçe, pamuk ve ipek gibi malzemeler de kullanılmıştır. Genellikle her mevsimde kullanılabilecek rahat kıyafetler tercih edilmiştir. Kıyafetlere işlenen nakışlarda sanatın güzelliklerini yansıtmaktadır. Kıyafetlerin Türklerin savaşçı yönlerini ortaya çıkarmaya uygun bir şekilde tasarlandığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Anadolu Selçuklu geleneği devam ederek dokumacılığın geliştiği bir merkez haline gelmiştir. İstanbul ve Bursa gibi şehirler dokumacılıkta uzmanlaşırken, köylerde de el tezgâhları ile koşullara uygun olarak ihtiyaçlar karşılanmıştır. Sınırlar genişledikçe giyim tarzı çeşitlenip, renklenmeye başlamıştır. Bu kıyafetler zamanla kendi aralarında görsel mesaj haline gelmiştir. Çok uluslu bir yapıya sahip olan devlet tarafından giyim kuşam özellikleri belirlenerek bu konu

denetim altına alınmıştır. Böylece hem devlet içindeki karmaşık yapı hem de üretim ve tüketim dengesi kontrol altına alınmıştır. Geniş sınırlara ulaşan Osmanlı Devleti'ndeki askeri üniformalarda da düzenlemeler yapıldığı ve bölgelere göre değişiklik gösterdiği görülmüştür.⁵⁰

Osmanlı Devleti birçok konuda olduğu gibi giyim kuşam konusunda da kendinden önceki devletlerden etkilenmiştir. İlk dönem kıyafetlerinde İslam ve Arap dünyasının etkisinde kaldığı fark edilmektedir. Abdest alıp, namaz kılmaya elverişli olan bu kıyafetleri çok ustalaşmamış bir terzi bile dikebilirdi. Ayrıca göçebe olarak yaşayan Türkler kıyafetlerini ata binmeye ve rahat hareket edebilmeye elverişli, olacak şekilde tercih etmişlerdir. İlk dönemlerden itibaren kürk gibi aksesuarlar kullanıldığı daha sonra beylik ve devlet düzenine geçildiğinde de bu aksesuarların çeşitlendiğini görmektedir. Başlık ve ayakkabı seçimine de dikkat eden Osmanlılar, fes ve kavuk gibi başlıklar kullanırken, ayakkabı içinde yine rahat kullanılacak, abdest almada kolaylık sağlayacak mest ve çarık gibi ayakkabılar giymişlerdir. Yine Osmanlı Devleti'nde insanların hangi mesleği icra ettiği üzerindeki kıyafetten anlaşılabilirdi. İlk dönemde kadın ve erkek kıyafetleri birbiri ile benzerlik gösterdiği için başlangıçta hazır giyimin yokluğu ve terzilere de fazla elbise ısmarlama geleneği olmadığı için insanlar kendi kıyafetlerini kendileri üretmekteydi. Terzilere elbise ısmarlayanlar toplumun zengin kesimleri olmuştur.⁵¹

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde terzilere yer vermiş, hayyâtların sayısını 5000 olarak verirken dolamacı terzilerini de 600 olarak kaydetmiştir. Terzilerin iki atölyesinin bulunduğunu ve bunlardan birinin Fatih Sultan Mehmed, ikincisinin ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapıldığından bahsetmiştir.⁵² Bu dönemde giyim kuşam ve gösterişin arttığı düşünüldüğünde ihtiyaca karşılık böyle bir girişimde bulunulduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde hediyeleşme konusunda da kıyafetler ön plandadır. Devletin zirvesinde de bu geleneğin hâkim olduğu yabancı devlet elçilerine hil'at ya da değerli kumaşların hediye verildiği görülmüştür. Bu da terzilerin önemi ve onlara olan ihtiyacı göstermek bakımından önemlidir.

⁵⁰Küçükerman, *Türk.*, s. 19-29.

⁵¹Gürsoy, *Dünden*, s. 113-114,

⁵²Zeynep Erduran, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi 'ne Göre İstanbul'da Esnaf, Zanaat ve Ticaret", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale, 2006, s. 166-167.

Terzilik ile ilgili kayıtlar ilk olarak Fetret Devri'nde karşımıza çıkmaktadır. Kayıtlara göre şehzadeler arasındaki savaşta Musa Çelebi'nin yenilmesine terzisi Saruca neden olmuştur. Bu da terzilerin önemli bir konumda olduğu ve devletin daha ilk yıllarında dahi şehzadelerin özel terzilerinin olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca giyim kuşamın önemli olduğu ve buna özen gösterildiğinin de bir kanıtıdır. Yine Fetret Devri'nde Mehmet Çelebi ve Süleyman Çelebi arasındaki savaşta Terzibaşı Zağanos Paşa'nın Süleyman Çelebi'yi yakalaması sonucunda Mehmet Çelebi'ye teslim ettiği bilinmektedir. Buna göre terzi ve terzibaşlarının padişah ya da şehzadelere yakın olduğu görülmektedir. Terzinin padişah ya da şehzadenin yanında olması bu mesleğin önemini bize göstermektedir.⁵³

Terzibaşılık terimi 15. yüzyıl sonrası kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre farklı gruplar içinde yer alan terzilerin önemi ve sayısı arttıkça kendilerine ait teşkilatları oluşarak saray, semt ve çarşı terzileri gibi ayrımlar yapılmıştır. Ancak bunlar dışında halkın kendi kıyafetlerini kendilerinin diktiği de bilinen bir durumdur. Dokumacılık da ün yapmış bazı şehirlerin çarşılarında terzi dükkânlarına da rastlanmaktadır.⁵⁴

1. 2.1. Saray Kıyafetleri

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında Orhan Bey zamanında kıyafetle ilgili bazı düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Ancak Fatih zamanında Teşkilat Kanunnamesi ile birlikte kıyafet konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Seyfiye, ilmiye ve kalemiye gibi grupların yanı sıra kadın-erkek, müslim-gayrimüslim kıyafetleri de ele alınmıştır. 15. ve 16.yüzyıllarda kıyafet konusunda kaynaklar oldukça sınırlıdır. Ancak 16.yüzyılın ortalarından itibaren minyatürlere yola çıkarak kıyafetler hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Örneğin saray teşkilatında Enderun, birün ve hizmetkâr kadrosunun kıyafetlerinin desen ve şekilleri birbirinden farklıdır. Batılı ressamın yaptıkları tablolar da kıyafet konusunda bilgi vermekle beraber bu tablolara ihtiyatla yaklaşmak gerektiği de unutulmamalıdır.⁵⁵

Osmanlı Devleti'nde ölen padişahların kıyafetlerinin saklanması bir gelenektir. Bu kıyafetler bohçalara konularak ismi ve özellikleri yazılarak saray

⁵³ Necdet Öztürk, “ Osmanlı Kroniklerinde Terziliğe Dair İlk Kayıtlar (Kuruluştan 1502'ye kadar), *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y.1, S. 2/2, İstanbul, 2009, s. 58-60.

⁵⁴ Öztürk, *Osmanlı*, s. 60-62.

⁵⁵ Mehmet İpşirli, “Kıyafet”, *İslam Ansiklopedisi* C. 25, Ankara 2002, s.510.

hazinesine koyulmuştur. Yine ilk dönemde türbelere konulan kıyafetler de soygunların artmasıyla saray hazinesine getirilmiştir. 1844 yılına kadar devam eden bu gelenek sayesinde Osmanlı saray kıyafetlerine ait bilgileri edinmek kolaylaşmıştır. Sayısı 1500'ü aşkın bu kıyafetler içinde kaftanlardan çoraplara kadar birçok farklı örnek bulunmaktadır. Ayrıca kadın ve çocuk kıyafetleri de bu koleksiyonda yer almıştır. Satın alma yoluyla bu kıyafetlerin temin edildiği görülmüştür. Ölen saray ricalinin mallarına el konulması da bu koleksiyona katkı sağlamıştır. Bu kıyafetler hakkında en çok bilgi hazine sayım defterlerinden elde edilmektedir. Özellikle 17.yüzyılda sarayda öğretmenlik yapmış olan Bobovi⁵⁶ hatıratında kıyafetlerin iç oğlanlar tarafından çıkarılarak temizlendiğini anlatmıştır. Bu bakım sırasında bohçaların yenilenip değiştirilmesi gibi işlemler hakkında üzerindeki etiketlerden bilgi sahip olmak mümkündür.⁵⁷

Padişahlar günlük yaşamda şalvar, gömlek, kısa ya da uzun kaftan giymekteydiler. Resmi günlerde dirsekten bileğe kadar düğmeli iç entari, üzerine kemha, serâser, kadife ve çatma gibi değerli kumaşlardan yapılan kaftan giyerler ve bu kaftanlarda mücevher düğmeler gibi gösterişli aksesuarlar tercih ederlerdi. Bunun dışında *dolama* denen üst kıyafeti de kullanırlardı. Kaynaklarda I. Mahmud'un kısa ceket tarzındaki dolaması öne çıkmaktadır. Öyle ki I. Mahmud'un tadilat için gönderdiği ceketin üzerinde sırt dolaması notu vardır.⁵⁸ Sultanların kıyafetlerinin hazırlanması ve saklanması kadar onların temizlenmesi de büyük önem taşımıştır. Bu kıyafetlerin temizlenmesi için çamaşır yıkayıcılar adı ile bir teşkilat kurulmuştur. Bu bölümde işe alınanlarında yine usta-çırak ilişkisi içinde yetiştirildiği anlaşılmaktadır.⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde hem kadının hem de erkeğin kullandığı feracenin önemli bir kıyafet çeşidi olduğu görülmektedir. 16.yüzyılda yerli ve yabancı kaynaklardan feracenin önü açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzanan, yaz-kış kullanılan bir kıyafet olduğu anlaşılmaktadır. Kaftan ise saray koleksiyonunda birçok örneği bulunan ve çok tercih edilen bir kıyafet türüdür. Uzunluğu isteğe göre değişebilen, yakasız, önden açık, bel hizasından yanlara ve öne doğru eklenen üçgen parçalarla

⁵⁶ Leh asıllı devşirme bir iç oğlandır.

⁵⁷ Tezcan, *Saray*, s. 516-517.

⁵⁸ Tezcan, *Saray*, s. 517.

⁵⁹ Bahattin Yaman, *Sarayın Terzileri: 16-18. Yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri*, Nokta Digital Yayıncılık, Isparta, 2014, s. 2.

genişleyen bir üst giyimidir. Alt kısma giyilen şalvar ise bileğe kadar uzun, paçaları dar ve bol bir kıyafettir. Bazı sultanlar farklı kıyafetlerde tercih etmişlerdir. Örneğin I. Murad'ın softan başka bir kumaş giymediği, Yıldırım Beyazıd'ın altın tellerle dokunmuş altın düğmeli kıyafetler giydiği, Fatih'in çok zarif ve zevkli giyindiği bilmektedir. Yavuz Sultan Selim yerli ipek, II. Beyazıd yakalı elbise ve mücevveze, Kanuni Sultan Süleyman ise gösterişli kıyafetler tercih etmiştir.

Saray da elbise nizamına da çok dikkat edilmiştir. Örneğin, padişah samur kürk giymeden diğer saray halkının giymesi yasaktı. Bazı aylar saray halkının belirli kıyafetler giymesi yasaklanmıştır. Özel günlerde de bir kıyafet nizamının olduğu görülmektedir. Törenler de bütün saray halkı ve devlet adamları gösterişli ve pahalı elbiseler giyerlerdi. Bunun amacı diğer yabancı devlet elçilerine Osmanlı Devleti'nin ihtişamını ve gücünü göstermekti. Cenaze törenlerinde ise daha koyu renkli kıyafetler tercih edilirdi. Bir padişahın ölümü için tutulan yas beş gün sürmekteydi. Bundan sonra yeni padişah daha parlak elbiseler giyerek cülus törenine başlardı.⁶⁰ Osmanlı sarayında kıyafetlerin en büyük tamamlayıcı ise başlıklardı. Önemli bir unsur olan başlık takmak bazı kuralları da beraberinde getirmiştir. Örneğin kocası ölmüş olan kadın ve yeni gelinin başlıkları birbirinden farklıdır.⁶¹

Padişahlar için hazırlanan özel gömleklere vardı. Tılsımlı, şifalı ve kitabeli gömlek adı ile geçen bu gömleklere, padişah için manevi bir zırh olarak işlev görmektedir. Genellikle pamuktan yapılan gömleklere için bazen keten kumaşlarda kullanılmıştır. Bu gömleklere iç giyim olacağından özellikle ince kumaşlar tercih edilmiştir. Yakasız, kolsuz ve uzun olan gömleklere için genellikle sarı, pembe, lacivert ve siyah gibi renkler kullanılmıştır. Bu şekilde hazırlanan kıyafetlerin üzerine padişahı koruması için ayetler de yazılmıştır. Bunun yanı sıra dua metinlerini içeren yazılar da gömleğe işlenmiştir. Esmâ'ül Hüsna'nın yazılı olduğu gömleklere bulunduğu gibi Kur'an ayetlerinin tamamının yazılı olduğu muhteşem gömleklere bulunmaktadır.⁶² Tılsımlı gömleklere ilk bilineni Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Cem Sultan'a ait olmaktadır.⁶³ Bazı desenlerin İran, Hint ve Moğol desenleri ile ortak

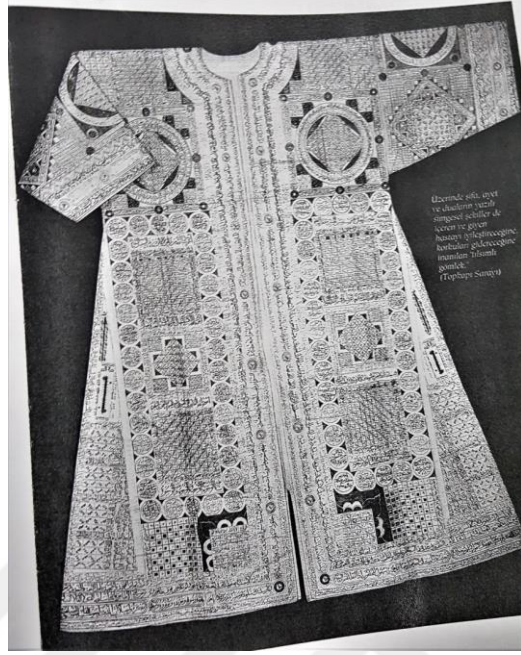
⁶⁰ Tezcan, *Saray*, s. 517-518.

⁶¹ Görtuna, *Osmanlı Kadın*, s. 50.

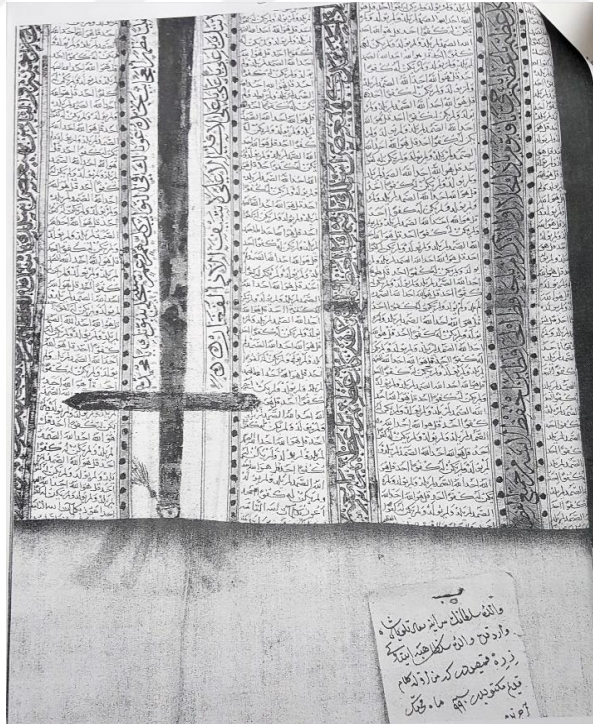
⁶² Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömleklere*, Timaş, İstanbul, 2011, s. 43-68.

⁶³ Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı'ndaki Şifalı Gömleklere*, Timaş, İstanbul, 2011, s. 59-60.

olduğu anlaşılmaktadır. Yüzyıllar geçtikçe şekilleri değişen bu gömleklerin ortaya çıkış amacı aynı olup bu gelenek uzun bir süre devam etmiştir.

Resim 3: Üzerinde Şifa Ayetleri Olan Tılsımlı Gömlek⁶⁴

Resim 4: Tılsımlı Gömlekler⁶⁵

⁶⁴ Hülya Tezcan, *Osmanlı*, s. 53.

⁶⁵ Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi*, s. 56.

Topkapı Saray Müzesi'nde sergilenen kıyafetler Osmanlı saray kıyafetlerini değerlendirebilmek için oldukça önemlidir. Bu kıyafetler incelenerek dönem hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Ölen padişahın kıyafetlerinin boğçalanarak saray hazinesine kaldırılması geleneğine rağmen tüm padişahların kıyafetleri günümüze ulaşmamıştır. I. Ahmed döneminden itibaren bu kıyafetler hakkında tam olarak bilgi sahibi olunmamaktadır. Bazen de kıyafetlerin üzerine kime ait olduğuna dair bir not düşülmediği için kumaşın atkı ve çözgü ipliklerinden, döneme ait hat ve ebru sanatından hareketle çıkarımda bulunulmuştur. Terzilerin diktikleri elbiselere isim yazmayışları, kıyafetin kim tarafından ve kime dikildiği sorularını cevapsız bırakmıştır. Kıyafetler incelendiğinde desenlerin kesintisiz olarak devam etmesi dikkat çekicidir. Bir terzinin kumaşı bu şekilde kullanması onun ne kadar maharetli ve titiz olduğunu gösteren bir kanıttır. Kumaşlara gösterişli, yakasız ve önü şerit düğme dikilmesinin yanı sıra renk olarak sarı, kırmızı ve yeşil tonların tercih edildiği görülmüştür. Padişahların heybetli görünmesi için farklı yollara da başvurulmuştur. Örneğin bu amaçla kaftanların kolları uzun yapılmış ve uzun taraflar yandan sarkıtılmıştır.⁶⁶

⁶⁶ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 64-85.

Resim 5: Kolları Uzun Bir Kaftan Örneği ⁶⁷

Saray da sadece kadın giyimi ya da devlet adamlarının kıyafetleri dikilmemiştir. Çocuk kıyafetlerinin de Topkapı Saray Müzesi'nde geniş bir yeri vardır. Dikilen kıyafetlerin kumaşlarından çocuklara verilen değer de anlaşılmaktadır. Oldukça kaliteli kumaşlar ile çocuk kıyafetleri dikildiği görülmektedir. 16. ve 17. yüzyılda çocukların içlerine zıbın, entari, patikli- patiksiz çakşır⁶⁸, kaftan ya da hırka giydikleri belirlenmiştir. Çakşır modelleri farklılıklar göstermiş olsa da kaftan ve hırkalar aynı kalmıştır. Kaftanlar genelde yakasız, önü

⁶⁷ Atasoy, *Osmanlı*, s. 765.

⁶⁸ İnce kumaştan yapılmış erkek şalvarı.

açık, uzun ya da kısa kollu, cepli ve etek ucu yırtmaçlı olarak dikilmiştir. Şehzadelerin kıyafetlerinde serâser kumaş kullanılmış ve başına yaşı kaç olursa olsun başlık takılmıştır. Böylece padişah olabilecek bu çocuğun gösterişli görünmesine çalışılmıştır. Öte yandan çakşırların iç astarı ve kumaş arasına pamuk konularak çocuğu daha sıcak tutması sağlanmıştır. Küçük yaşta ki çocukların bez değişimi için çakşırların altı açık olarak dikilmiştir. Müzede sergilenen çocuk kıyafetlerinin bazıları hiç kullanılmamıştır. Bunun sebebi de daha önceden bu kıyafetlerin hazırlanması ve ihtiyaç halinde kullanılması ihtimalidir. Kıymetli kumaşların eninin ya da boyunun ne kadar olacağına dair kanunlar hazırlanmıştır. Bu durum çocuk kumaşları için de geçerli olmuştur. Altın, gümüş gibi kıymetli maddelerle yapılan kumaşların kullanımında terziler, biçim kadar değeri açısından da kıyafete özen göstermişlerdir. Çocuklar için hazırlanan kaftanların kısa kollu olanlarının kol ağzı ya da etek ucunun 2 ya da 5 cm içeri doğru oyuk olması çok sık uygulanan bir yöntemdir. Uzun kollu kaftanların ise kol ağzı ilik ya da düğmelidir. Aynı şekilde ön kısmını kapatmak için de ilik ya da düğme kullanılmıştır. Ancak bu şekilde gösterişli hazırlanan kıyafetlerin sadece padişah ya da şehzadelere ait olduğu bilinmelidir. Çünkü padişah ya da şehzadeden daha gösterişli bir kıyafet giyen var ise cezalandırılırdı. İpek, pamuk, serâser, çatma ve kadife çocuk kıyafetlerinde en çok tercih edilen kumaşlardır. 16. ve 17. yüzyılda çocuk kıyafetleri için en fazla mavi, kırmızı, beyaz, gümüş metalik sarı ve krem renkleri kullanılmıştır. Kıyafetler de az renkle oluşturulan motif kompozisyonları oldukça hoş bir görünüm sağlamıştır. Sürekli değişen moda çocuk kıyafetlerinde pek de geçerli olmamış ve çok uzun yıllar aynı tarzda ki kıyafet biçimi devam etmiştir.⁶⁹

Halkın ve saray da yaşayanların giyimi için konulan kuralların yanı sıra padişahların şahsi kararları da giyim tarzlarında belirleyici olmuştur. Örneğin Yavuz Sultan Selim sade giyinirken, oğlu Kanuni Sultan Süleyman oldukça gösterişli giyinmeyi tercih etmiştir. Ancak Kanuni Sultan Süleyman da yaşadığı olaylar sonucunda son dönemlerinde bu gösteriştten vazgeçip daha sade kıyafetler giymeye başlamıştır. Padişahlar kendi karakter ve ruh hallerine göre giyimlerini şekillendirmişlerdir. Padişahların giydikleri kıyafetlerin rengi de büyük önem arz etmiştir. Padişahların ilk merasimi olan cülus töreninde koyu renkler tercih

⁶⁹ Fatma Koç, "XVI. Ve XVII. Yüzyıl Saray Çocuk Giysileri" *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 11, Ankara, 1999, s. 529-533.

edilmiştir. Bunun nedeni de bir önceki padişahın ölümüyle başa geçen padişahın cülus töreni ile cenaze töreninin bir arada olmasından kaynaklanmaktadır. Süleymanname’de Kanuni Sultan Süleyman’ın cülusunda koyu renkli bir kıyafet giydiği yer almıştır.⁷⁰

Sarayda yapılan merasimlerde terzilerin görevlerinin arttığı görülmektedir. Düğün, alay ve sünnet gibi merasimler için sarayda hazırlıklar hızlandırılmaktadır. Örneğin yapılacak bir sünnet düğünü için misafirler günler önce gelmeye başlar ve onlara mevkilerine göre elbiselikler ve çamaşırlar dağıtılırdı. Hatta saraydan ayrılmış olan kişilere bile hediyeler gönderilirdi. Sünnet çocuğunun kıyafeti ve yatağının hazırlanması da önemlidir. Sünnet günü giyilecek kıyafet ağır kumaşlardan, şalvar, şal, kuşak, cübbe ve kavuk gibi parçalardan hazırlanırdı. Son dönemlere doğru bunların yerini pantolon ve ceket almıştır.⁷¹

Osmanlı Devleti’nde başlık çok önemli bir aksesuar olmuştur. Bunun nedeni başlığın sosyal, ekonomik, mesleki ve dini gösteren bir araç olarak görülmesidir. Özellikle kavuk kullanmak çok önemliydi. Fatih Sultan Mehmed döneminde başlayan kavuk giyme adeti Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaygınlaşmıştır. Farklı kavuk çeşitleri bulunmakla birlikte padişahların bu çeşitlerden bazılarını tercih ettiği görülmüştür. Rütbelere göre kavuk çeşitleri değişmiştir. Kavuk mezar taşlarına da işlenen ve kişi hakkında bilgi sahibi olmayı kolaylaştıran bir unsur olmuştur.⁷²

Padişah ve şehzadeler dışında giyim tarzına dair bilgiler kadın üzerine yoğunlaşmıştır. Osmanlı’nın ilk kuruluş yıllarında *Bacıyan-ı Rum*⁷³ adıyla anılan teşkilatın toplumda aktif rol aldığı görülmektedir. Ancak yüzyıllar geçtikçe kadının bu aktif rolü ortadan kalkmıştır. İlk dönem ile ilgili kaynak yetersizliğine rağmen Külliyyat-ı Kâtibi isimli eserde 1460 tarihli bir minyatürde kadınların başlarının kapalı

⁷⁰ Betül İpşirli Argıt, “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, *Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul, 2015, s. 234-236.

⁷¹ Nigar Akyıldız, *II. Abdülhamit Dönemi Saray Merasimleri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008, s. 136-137.

⁷² Argıt, *Osmanlı*, s. 231-232.

⁷³ En eski Osmanlı Devleti tarih yazarı Aşık Paşazade Anadolu’da kurulan Ahilik teşkilatı (Ahiyan-ı Rum) yanında bir diğer sosyal zümre olan Bacıyan-ı Rum’dan bahseder. "Bacıyan-ı Rum", Anadolu Kadınlar Birliği anlamını taşımaktadır.

yüzlerinin açık olduğu kıyafet olarak şalvar, gömlek ve kaftan kullanıldığı görülmektedir.⁷⁴

Osmanlı saray kadının giyimini anlatan Nicolay, saray kadının diğer kadınlara nazaran taktıkları başlıkların çok gösterişli olduğunu kaydeder. Taç ya da süslü mücevherlerle bezeli olan başlıklar kıyafetin önemli bir aksesuarıdır. Saray kadınları derecelerine göre daha süslü ve daha değerli kumaşlarla giyinirlerdi. Viyana’da bulunan bir albümde haremın tasvir edilmesine tanıklık edilmektedir. Buradaki bir minyatürden yola çıkılarak değerli kumaşların hâkim olduğu harem de şalvar ve gömlek gibi kıyafetlerin değişik renk ve desenlerde tercih edildiği görülür. Sarayda kullanılan bu kumaşların muhasebe defterlerine kaydedildiği bilinmektedir. Böylece sarayda kullanılan kumaşların türü ve değerleri hakkında birçok kaynak grubu oluşmuştur.⁷⁵

Saray da valide sultandan sonra gelen ve padişahın gözdesi olan haseki sultanın giyimine de önem verilmiştir. Haseki sultan için yapılan tasvirlerde mevsime göre kumaşı değişen ama yine de değerli kumaşlardan yapılan dekolteli ve hatları ortaya çıkaran kıyafetler tercih edildiği görülmektedir. İç elbise ile birlikte şalvar, yelek, dizlik, yaşmak, ferace ve kürk gibi kıyafetler tercih edilmiştir.⁷⁶ Padişahların kadınlarına “kadın efendi” adı da verilmekteydi. Padişahın ilk kadını “baş kadın” olarak anılırdı. Kadınlar güzel görünmek için kıyafetlerine ve saçlarına dikkat etmişlerdir. Uzun ve örgülü olan saçları çeşitli mücevherler ile güzelleştirilmiştir. Başa bir hotoz takılacağı zaman saçlar toplanmıştır. Hotoz mevsimine göre çeşitli kumaşlardan yapılmış ve mücevherlerle süslenmiştir. Makyaj yapıp, güzel kokular süren kadınlar değerli kumaşlar ve mücevherler içinde oldukça güzel görünmüşlerdir. Bu şekilde görünmek için hazırlanmalarına yardım eden “berber usta”, “kutu usta” gibi cariyeleri bulunmaktaydı. Kadın efendilerin doğumları da oldukça gösterişli olmaktadır. Hanedana yeni bir üyenin katılması büyük hazırlıkla karşılanmıştır. Doğumdan önce yatak örtüleri, yastıklar, doğum sonrası kıyafetler ve mücevherler hazırlanmıştır. Bu esnada terzilere çok iş düştüğü anlaşılmaktadır.

⁷⁴ Selin İpek, Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı ve Görsel Kaynaklar Işığında 18.-19. Yüzyıl Saray Kadın Modası, *Yayınlanmış Doktora Tezi*, İstanbul, 2009, s. 25-26.

⁷⁵ Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 15-17.

⁷⁶ Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s. 28.

Doğumda yapılan törenler ve beşik alaylarında da sarayda büyük hazırlıklar yapılmıştır.⁷⁷

Saraya küçük yaşlarda alınarak yetiştirilen cariyeler de büyük bir öneme sahip olmuştur. Padişahın eşi ve şehzadelerin annesi olabilecek konumda olan bu kadınların eğitimlerine çok önem verilmiştir. Cariyelerin davranışlarına, giyim ve kuşamlarına çok dikkat ettikleri görülmüştür. Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden ve gözlemlediklerini kaleme alarak önemli bilgiler aktaran Lady Montegu, sarayda gördüğü cariyelerin giyim tarzını aktarmıştır. Montegu, saçları topuklarına kadar uzun ve elbiselerinin kenarları sırmalı cariyeler gördüğünü söylemiştir. Hatta bunları merak ettiği için incelemek istemiş ancak bu mümkün olmamıştır. Şadiye Sultan⁷⁸ cariyeler için yerlere kadar uzanan ve bellerinde kemer olan elbiseleri olduğunu kaydetmiştir. Başlarında ise rengârenk şifon tülbent ve hotoz bulunmaktaydı.⁷⁹

17. yüzyılda kadın başlıkları daha da yükselmiştir. Topkapı Saray Müzesi'nde IV. Murad'ın kızı olan Kaya İsmihan Sultan'a ait olan böyle bir başlık bulunmaktadır ve yüzyıl sonuna doğru başlığın çevresinin daraldığı görülmektedir. Başlık dışında "nezkep"⁸⁰ adı verilen uzun ve atlastan yapılan kumaşların başa dolamak için kullanıldığı görülmektedir. Defterlerden özellikle kırmızının tonunun çok kullanıldığı hatta fiyatının diğer renklere göre daha pahalı olduğu görülmektedir. Minyatürlerde ince, uzun kollu topuklara kadar inen gömlekler, şalvar, hırka, entari ve değerli taşlarla süslenmiş kemerler ile kadınların tasvir edildiği görülmektedir. 17. yüzyılda kumaşların kalitesinin düştüğü görülmekle beraber gösterişli giyim devam etmektedir.⁸¹

17. yüzyıl kaynakları arasında bu döneme ait bir gelinliğin varlığı görülmektedir. Genellikle kırmızı rengin tercih edildiği gelinlikler de altın ve gümüş iplikler ile kalem işlemlere yer verilmiştir. Püskül, saçak ve mücevher gibi aksesuarlar da kullanılmıştır. Bu gelinlik de uzun bir pelerin ve kuyruk bulunmaktadır. İç elbise ve dış elbiseyi birbirine tutturmak için mücevherler

⁷⁷ M. Çağatay Uluçay, *Harem II*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 2011, s. 107-110.

⁷⁸ Sultan II. Abdülhamit'in kızıdır.

⁷⁹ Uluçay, *Harem*, s. 51.

⁸⁰ Kadınların başlarına taktıkları üstü işlemeli ve altınlı başlık.

⁸¹ İpek, *Topkapı*, s. 35-37.

kullanılmıştır. Rabia Gülnuş Sultan'a⁸² ait olan bu gelinliğin dekoltesi vardır ve bu gelinliğin üzerine bir hotoz giymiştir. Kırmızı gelinlik geleneği Naima Sultan'ın⁸³ beyaz gelinlik giymesi ile sona ermiştir. Bundan sonra sultanlar istedikleri renkte gelinlik giyebilmişlerdir.⁸⁴

1.2.2. Saray Terzileri

Günümüze kadar ulaşan veya sergilenen Osmanlı kıyafetlerini, saray tarzileri hassa terzhanelerinde hazırlamışlardır. Terzilerin kullandıkları kumaşlar da yine saraydaki dokumacılar tarafından hazırlanmıştır. Bu dokumacıların üç ayda bir maaş aldıkları, isimleri, sayıları ve memleketleri defterlere kaydedilmiştir. II. Bayezid döneminde faal olan dokumacılar ancak 1515 yılından sonra sarayda *ehli hiref* teşkilatı içinde yer almaya başlamıştır. 16. yüzyıl kayıtlarına göre dokumacılara ayrı ayrı atölyeler kurulduğu anlaşılmaktadır.

Sarayda görevli bulunan tarzilerin çalışma koşulları ve maaşları ile ilgili bilgilere Osmanlı arşiv belgelerinden ulaşılabilir. Örneğin bir belgede Saray-ı Hümayun tarzilerinden Markar Ağa'ya maaş tahsis edildiği görülmektedir. 60 yıldır saraya hizmet eden bu terziye aylık 500 kuruş maaş bağlanmıştır.⁸⁵ Yine başka bir belgede Terzi Simon'un maaşı 50 kuruş olarak belirlenmiş ve ilgili yerlere gönderilmiştir.⁸⁶

Ehli hiref teşkilatında yer alan tarziler ayrı bir bölük oluşturmuşlardır. Saray terzi defterlerine ait çalışmalardan anlaşıldığı üzere erken dönemden itibaren bu bölüğün çalışma şekli belirlenmiştir. Terziler “hayyatın-i hassa” ve “hayyatın-i hil'at” olarak ikiye ayrılmış ve hazinedarbaşına bağlı olarak çalışmışlardır. Hazinedarbaşı dikilecek kıyafet için terzibaşına gerekli talimatları vermekte, terzibaşı önceden yapılan numune ve talimatlara uygun olarak kıyafeti dikmekteydi. Dikilen kıyafetler yine hazinedarbaşına teslim edilmekteydi. Bu terzhanelerde sadece padişah için kıyafetler hazırlanmamıştır. Aynı zamanda saray kadınları ve çocuklar

⁸² Girit Adası'nın fethi sırasında köle olarak alınmıştır. IV. Mehmed'in eşi olmuştur. Şehzade Mustafa'yı dünyaya getirdikten sonra hanedana uzun süre sonra erkek bir çocuk verdiği için servete boğulmuştur. Şehzade Ahmed'in de dünyaya gelmesi ile çok itibarlı olan haseki eşinin vefatıyla eski saraya gönderilse de oğlunun tahta çıkması ve Hatice Turhan Sultan'ın vefatıyla sarayda oldukça güçlenmiştir.

⁸³ II. Abdülhamid'in ikinci kızıdır.

⁸⁴ Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s.33.

⁸⁵ B.O.A. , İ.DH. 887/70632, 9 Şaban 1300/ M. 15 Haziran 1883.

⁸⁶ B.O.A. , DVN.58/49, 5 Cemaziyelevvel 1266/ M. 19 Mart 1850.

için de ayrı numuneler hazırlanmıştır. Saray kıyafetlerinin etiketlerinde “numunedir” ya da “numuneye göre dikilmiştir.” ibareleri yer almaktadır. Bu da numune hazırlığının dikim için önemli bir aşama olduğunun göstergesidir. Saray kadınlarının yalnızca kıyafet diktirerek ihtiyaçlarının karşılanmadığı tahmin edilmektedir. Kıyafet dışında aksesuar ya da kumaşları edinmek için farklı yollara başvurdukları da görülmektedir. Harem kadınlarının dışarıya çıkması yasak olduğu için siparişleri Ermeni ya da Yahudi kadınlar aracılığı ile tedarik edilmiştir. Sarayda bu şekilde bohçacı olarak çalışan kadınlara “kira” adı verilmiştir. Dolmabahçe Sarayı’ndaki bir tabloda bu kadınlardan alışverişin ne kadar önemli olduğu resmedilmiştir.⁸⁷

Saray koleksiyonunda birçok bebek kıyafetine rastlanmakla birlikte bunlardan çoğunun kullanılmadan kaldığı görülmektedir. Terzilerin bebek kıyafetlerini önceden dikip hazırladıkları ve ihtiyaca göre kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Terzilerin çocuklar için hazırladığı kıyafetlerde mevsime uygunluk ön planda tutulmuştur. Ayrıca altı bağlanan bebeğe giyiminin kolay olması için altı açık şalvar dikilmiş ve bu şekilde kullanım kolaylaştırılmıştır. Bedensel özrü olan bir çocuk için de kullanımı kolay bir kaftan hazırlanmıştır. Törenlerde kaftan giyen şehzadelerin daha heybetli görünmesi için takma kol gibi uygulamalara gidildiği de olmuştur.⁸⁸

Eldeki verilerden saraya alınan terzilerin işinin ehli olduğu görülmektedir. Öte yandan şehzade ya da devlet adamları için çalışan terzilerin bazıları o şehzade ya da devlet adamının ölümünden sonra saraydan alınmıştır. Terzilerin hepsi Türk ya da Müslüman değildir. Terzilerin içinde Bosnalı, Gürcü, Rus, Çerkez ve Avrupalı ustalar da bulunmaktadır. Bu bölüğün içinde terzilerin yanı sıra “gazzazan”⁸⁹, “hallacan”⁹⁰, “otukeşan” gibi görevlilerde vardı Böylece Osmanlı sarayında en önemli ustaların bir araya geldiği görülmektedir.⁹¹ Bu terzilerin geliştirdikleri moda buradan tüm imparatorluğa yayılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde modanın öncüsü olarak terzileri göstermek mümkündür.⁹²

Sarayda bulunan terzilerin görevlerinin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Hayyatın-i hassa terzileri saray mensuplarına kıyafet, name keseleri

⁸⁷ İpek, *Topkapı*, s. 38-40.

⁸⁸ Hülya Tezcan, “ Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 11, s. 526.

⁸⁹ Osmanlı saraylarında bulunan terzilerin arasında ipekle uğraşan kişilere verilen ünvandır.

⁹⁰ Pamuk atan. Pamuğu didik didik eden.

⁹¹ Tezcan, *Saray*, s. 548-549.

⁹² İpşirli, *Kıyafet*, s. 511.

ve benzeri şeyler dikerdi. Padişahla birlikte sefere gitme zorunlulukları bulunmaktaydı. Bu bölüğün başında *ser- hayyatın-i hassa* bulunmaktaydı. Bu göreve tayin işlerini hazinedarbaşı yürütmüştür. Hayyatın-i hil'at terzileri ise padişahın rütbe ve mansıb sahiplerine hediye ettiği hil'atları dikerdi.⁹³ Bu sınıfta doğrudan hazinedarbaşına bağlıydı. Ser- hayyatın-i hil'at bu sınıfın başıydı.⁹⁴ Hil'at terzileri Hazine-i Âmire'den aldıkları kumaşlarla hil'at dikerlerdi. Bu terzilerde savaş zamanı ordu ile savaşa gitmek zorundaydı.⁹⁵ Hil'at giydirme geleneği Pakalın'a göre II. Mahmud devrinden sonra sona ermiş ve hil'at yerine saat, kılıç, nişan gibi armağanlar verilmeye başlanmıştır. Ancak bu geleneğin kıyafet reformu ile azaldığı ama ortadan kalkmadığını savunanlar da vardır.⁹⁶ Bu sınıfların sayıları ve çalışanları zaman içinde değişiklikler göstermiştir. 16. yüzyılda terzi grupları içerisinde "gazzaz" yani ipek işleyen bölüm var iken 18. yüzyılda bu sınıfın ortadan kalktığı görülmektedir. Çıracık alıp yetiştirme işinin 18. yüzyıla doğru sona erdiği de terzilerin sayılarından anlaşılmaktadır.

Sarayda bulunan terziler içinde ipek terzilerinin de yer aldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda kaydedilen defterlerde sayılarının 68'e kadar çıktığı görülmektedir. Bu grupta çalışanların yevmiyeleri diğer gruplarda olduğu gibi defterlere siyakat yazı ile kaydedilmiştir. İpek terzileri seçilirken işinde ehil olan kişilerin seçilmesine özen gösterilmiştir. İpek değerli bir kumaş olduğu için maharetli kişilere teslim edilmesi gerekmiştir. Bu terzilerin diktikleri kaftan, elbise gibi kıyafetlerin genelde özel günlerde gücü göstermek amacıyla tercih edildiği görülmektedir.⁹⁷

Terzilere bağlı olarak çalışan birçok alt kol bulunmaktadır. Bunlardan biri hassa başlıklarındır ve kayıtlarda *Cemâat-i külahzan-ı hassa* olarak geçmektedir. Bu

⁹³ Hil'at, İslam toplumlarında önemli bir yere sahiptir. Verilen memuriyetin önemine göre hil'atın yanında kılıç, para, başlık ve kemer gibi hediyeler de verilmiştir. Hil'at geleneğinin başlangıcı olarak Hz. Muhammed'in kaside okuyan Ka'b b. Züheyr'e verdiği hırkası gösterilmektedir. Osmanlı Devleti'nde de bu gelenekle devlete bağlılık gösterilmesi vurgulanmış ve devletin sıkıntılı dönemlerinde dahi bu uygulamadan vazgeçilmemiştir. Devlet adına hil'atlar padişah, sadrazam, darüssade ağası ve defterdar ile savaşta ise serdar-ı ekrem gibi yetkililer huzurunda verilir. Hil'atlar bazen huzurda giyilir bazen de giyilerek huzura çıkarılırdı. Özellikle padişahın verdiği hil'at giyilir ve huzura el öpmeye çıkılırdı. Verilen hil'atlar genelde veren kişilerin hazinelerinden çıkarılırdı. Hil'at geleneği, Emevi ve Abbasilerden Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin tüm adetleri alıp uygulanmadığını görülmektedir.

⁹⁴ Pakalın, *Osmanlı*, s. 784.

⁹⁵ Filiz Karaca, "Hil'at" *İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul, 1998, s. 26.

⁹⁶ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 34.

⁹⁷ Bahattin Yaman, *Osmanlı Saray Sanatkarları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 56-57.

grup sadece üst sınıfa başlık yapmamıştır. Sayıları oldukça fazla olan hassa başlıkçıları diğer saray görevlilerine de başlık yapmıştır. Sayıları 18. yüzyıla doğru gittikçe azalmıştır. Hassa ipek işleyenleri de bu terzilere bağlı çalışan gruptan biridir. Bir diğer grup, hassa kürkçüleridir ve *cemâat-i postin dūzân-i hassa* olarak adlandırılmışlardır. Farklı hayvan postları ile eşyalar yapan bu grupta çalışanların sayısı epey fazladır.⁹⁸

Saray terzileri arasında hiyerarşik bir durum söz konusudur. Terzilerden sorumlu *ser-hayyatın-i hassanın* olmaması durumunda yerine *kethüda* geçerdi. *Kethüda* yok ise o zaman en kıdemli kişi bu görevi üstlenirdi. Sonuçta her koşulda işlerin devamlılığı sağlanmıştır. Sarayda her bölümde olduğu gibi bu bölümde de her şey belli kurallara bağlanmıştır. Eleman alımı veya işe son verilme kurallara bağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde bir meslek erbabı yetiştirilmesinde usta- çırak ilişkisine önem verildiği görülmektedir. Terzilik mesleğini öğrenecek kişinin çırak olarak bu işi öğrendiği ve eleman ihtiyacı doğduğunda nitelikli eleman bulunmasında bir sıkıntı olmadığı anlaşılmaktadır. Terzi bölüğünden ayrılan kişinin yerine şakirdan grubundan birisi alınırdı. Eğer bu gruptan biri bulunamazsa başka bir bölümden liyakatli biri bölüğe alınırdı. Talebelerden boşalan yerlere ise yeni talebeler alınırdı. Bölük de görevin boşalması sadece vefat ile olmazdı. Disiplin cezası alanlar ya da başka bir bölüğe hizmet için geçenlerde görülmekteydi.⁹⁹

Terzi teşkilatına eleman alımı incelendiği zaman ilk dönemlerde devşirme usulünün kullanıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Balkan topluluklarından alınan kişiler defterlere kaydedilirken baba adı yerine memleket adları ile birlikte kaydedildiği görülmüştür. Örneğin, 16. yüzyıldaki bir kayıta hassa terzibaşı Cafer; “*Üstad Ca'fer ser-hayyatın, yirmi sekiz, Tebriz'den gelmiş*” şeklinde deftere kaydedilmiştir. Yine aynı dönemde görev yapan hil'at terzibaşı Sinan “*Üstad Sinan ser-hayyatın, Ohri, yirmi beş*” şeklinde kaydedilmiştir. Çırak alımı dışında çeşitli yerlerden gelerek saray terzileri arasında çalışmaya başlayan maharetli kişilerinde doğrudan üst kademelere atanması söz konusu olmuştur.¹⁰⁰

⁹⁸ Bahattin Yaman, “16.-18. Yüzyıllarda Osmanlı Saray Terzileri Teşkilat”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, 2009, s. 665- 668.

⁹⁹ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 31-40.

¹⁰⁰ Yaman, *Osmanlı*, s. 19-20.

Ser-hayyatin veya kethüdanın idareciliğinde bulunan terzilerin ibadet etmeleri için camilerinin bulunduğu ve buradaki imam ve müezzinlerinde terzileri idare eden sınıf içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Terzi idarecilerinin altında kıyafeti hazırlayan terziler ve çıraklarda bulunur. Terziler maharetlerine göre bölümlere ayrılmışlardır. Bu bölümler arasında hiçbir fark yoktur. Bir kişi maharetine göre de terfi almaktadır. Bir üst bölük de çalışmak ya da idareci olmak da mümkündür. Birinci bölüğe atandıktan sonra bir sonraki adım terzi kethüdalığı idi. Terziler dışında onlara yardımcı olan bir grubun varlığı da söz konusudur. Bu grubun düğme, pamuk ve deri gibi malzemelerin hazırlanması ile meşgul olduğu bilinmektedir.

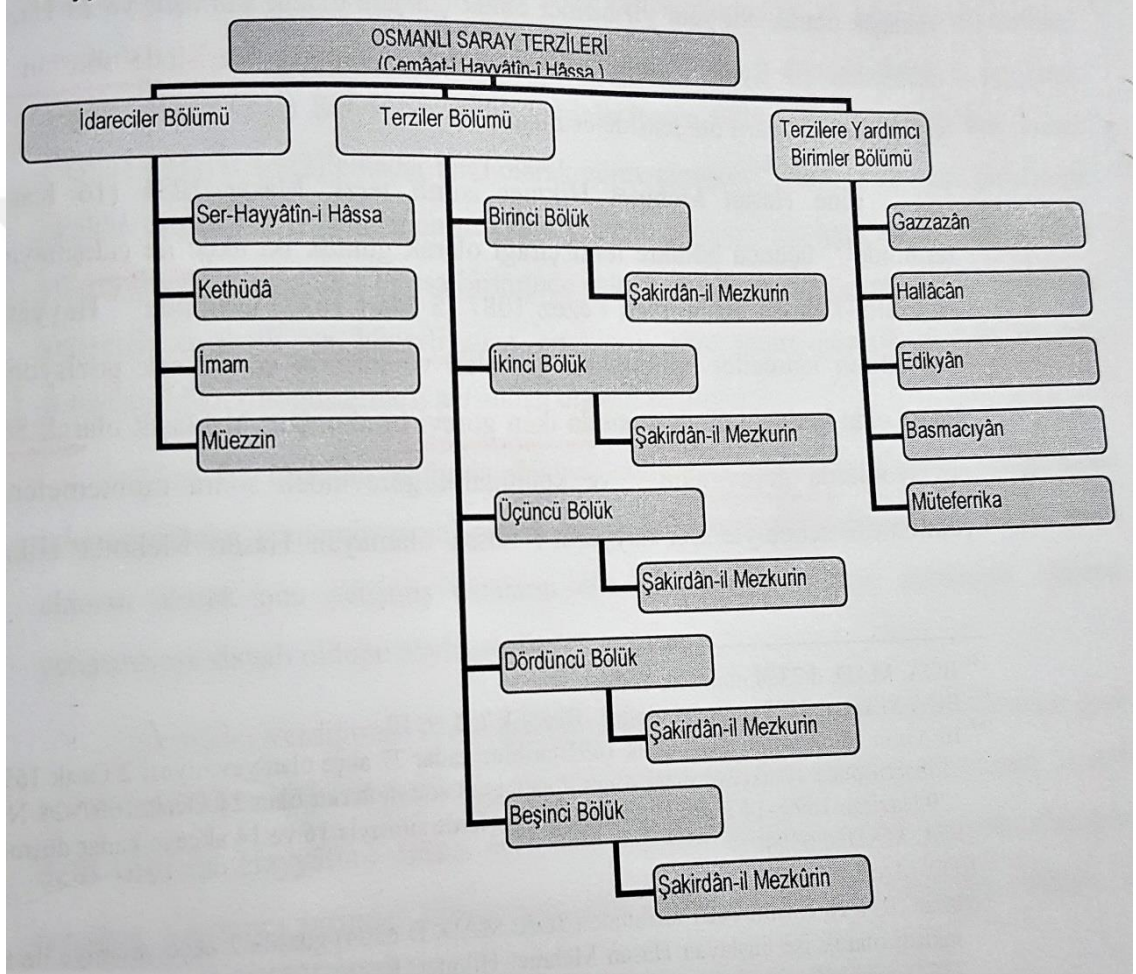
Saray erkânına ve en önemlisi de padişaha kıyafet hazırlayan terziler önemli bir konumda olduklarından alınacak elemanların seçimi de büyük bir titizlik ile yapılmaktaydı. Küçük yaşta bölüğün hizmetine girip ölümüne kadar burada çalışan kişiler bulunmaktaydı. Zamanla terfi eden bu kişilere bakıldığında sadece maharetin değil tecrübenin de gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Terzilerin maaşları günlük olarak hesaplanır ve üç ayda bir maaşlarını alırlardı. Yevmiye miktarları da bulunan mevkiye göre değişmekteydi. En az iki, en fazla yetmiş beş akçe alındığı belgelerden anlaşılmaktadır. Maaşlar üç ayda bir yarım akçe artış gösterse de bazen bunun tam tersi olduğunu da görülmektedir.¹⁰¹

Evliya Çelebi Seyahatnamesi 'nde terzilerin çalışma yerleri olarak Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı atölyeleri işaret eder. Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılan atölyenin Sultanahmet'e yakın Arslanhane'nin bitişiğinde olduğu, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılanın ise Gülhane Parkı'nda Alay Köşkü'nün yanında olduğunu söyler. Atölyelerde beş yüzer kişi yaşadığı belirtilmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'da Evliya Çelebi'nin verdiği bilgileri doğrulanmaktadır. Öte yandan günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan yerde, 19. yüzyılda İbrahim Paşa Sarayı'nın avlusunda bir terzihane bulunmaktaydı. Yapılan yenileme çalışmalarında buraya ait bir makas bulunmuştur.

Terziler hakkında surnamelerden de bilgi edinmek mümkündür. Hanedan mensuplarının düğünlerinde yapılan eğlencelerde esnaf alaylarının da bir geçit yaptıkları ve bu geçitler de düğün sahiplerine hediyeler verdikleri bilinmektedir.

¹⁰¹ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 31-48.

Örneğin, Evliya Çelebi bir tören sırasında iki hünkar terzibaşı ve taşra terzibaşısının silahlarla donatılmış halde olan tahtirevan üzerindeki dükkanlarını değerli elbiseler ve hil'atlar ile donatmış olduklarından bahsetmiştir. Âlî Surnamesi'nde de “*Gürûh-ı Hayyatın'î Kâsibin Du'a-yı Şehr-yâr-ı Güzin Eyledükleridir*” başlığı altında terzi esnafı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Esnaf içerisinde terzilere muhtaç olduğu için kendilerine “*lazımlı esnaf*” adı verildiği ve esnaf alayının en önüne alındığı da kaynaklar da geçmektedir.¹⁰²

Resim 6: Osmanlı Saray Terzilerini Gösteren Şema¹⁰³

1.2.3. Terzibaşılık ve Terzi Odaları

Terzibaşılar ya da ser-hayyatın-i hassalar, terzi bölüğünün sorumlusu idi ve hazinedarbaşına bağlı olarak çalışmaktaydı. Sultan bir kıyafet sipariş etmek istediğinde hazinedarbaşı, terzibaşısını çağırırdı. Terzibaşılar önceden bir numune

¹⁰² Gürbüz, *Osmanlı*, s. 161-162.

¹⁰³ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 45.

hazırlar ve talimatlara uygun bir kıyafet dikerlerdi. Kıyafet tamamlandıktan sonra terzibaşı yine hazinedarbaşına kıyafeti teslim ederdi.¹⁰⁴ Terzibaşların yaptıkları işe dair arşiv kaynaklarında bilgiler mevcuttur. Örneğin Terzi Ostesi adındaki bir terzinin yaptığı işin ücretinin ödenmesine dair bir arzuhal bulunmaktadır. Terzi Ostesi askeri kıyafetler dikerek ilgili yerlere teslim etmiş ancak parası zamanında ödenmemiştir. Ancak yazılan bu arzuhalden sonra ücret terziye ödenmiştir.¹⁰⁵ Başka bir belgede Yunan tebaasından Terzi Dimitri'nin yaptığı iş karşılığında talep ettiği ücretin verilmesi ile ilgili bir arzuhal bulunmaktadır. Bu belgeden Dimitri'nin Asakir-i Nizamiye terziliği yaptığı ve bu sürede yaptığı işlerin bedelini istediği anlaşılmaktadır. Belgeler incelendiğinde terzilerin çoğunluğunun gayrimüslim oldukları ve bu mesleği daha çok onların icra ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

Arşiv kayıtlarından terzilerin yaptıkları işler hakkında da dair de bilgi sahibi olunabilir. Örneğin Sur-ı hümayunda görev alacak olan çalgıcı, cambaz gibi grupların kıyafetlerini dikmek için bir terzi ile anlaşmış ve kıyafetleri teslim edecek olan terzinin yüz bin kuruşa çalışmasına karar verilmiştir. Maliye nazırınca onaylanan bu para vaktinde terziye verilmiştir. Terzilerin sadece sarayda bulunan sultanlara değil aynı zamanda görevli olan kişilere de kıyafet diktikleri görülmektedir.¹⁰⁷

Arşivde ayrıca terzibaşılık makamına yapılan atamalarla ilgili belgeler de mevcuttur. Örneğin Hacı Süleyman Ağa'nın vefatıyla bu göreve Abdullah Ağa getirilmiştir.¹⁰⁸ Osmanlı Devleti'nde terzibaşılık tabiri 15. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre terzi esnafının örgütlenmesi daha da geri bir tarihe gitmektedir. Ama teşkilatlanma ve iş yükü 18. yüzyıldan itibaren artmıştır.¹⁰⁹

1.2.3.1. Terzi Yevmiyeleri ve Sayıları

Arşiv kayıtları incelendiğinde sarayda hizmet eden üç farklı terzi teşkilatı olduğu görülmektedir. Bunlar Hayyatın-i hassa, Hayyatın-i hil'at ve Ehl-i Hiref teşkilatına bağlı terzilerdir. Bu grubun çalışanları ve yevmiyeleri siyakat yazısıyla

¹⁰⁴ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 3-9.

¹⁰⁵ B.O.A. ,MKT. DV. 8/33, 09 Cemaziyelevvel 1264/ 13 Mayıs 1848.

¹⁰⁶ B.O.A. , MKT.112/80, 25 Rebiülevvel 1264/ 01Mart 1848.

¹⁰⁷ B.O.A. MKT. MHM 111-62, 26 Ramazan 1273/ 20 Mayıs 1857.

¹⁰⁸ B.O.A. , İ. DH. 375/ 24823, 10 Şaban 1273/ 05 Nisan 1857.

¹⁰⁹ Öztürk, *Osmanlı*, s. 60.

defterlere kaydedilmiştir. Hayyatın-i hassa sarayın genel terzileri olup diğer gruplara nazaran sayıca kalabalıktırlar.

1592 tarihli bir defterde bu gruplara ilişkin ayrıntılı bilgi vardır:

“Hayyatın-i Hassa bir baş terzi, bir kethüda olmak üzere beş kişiden; birinci bölük 36 kişiden; ikinci bölük 31 kişiden; üçüncü bölük 24 kişiden; dördüncü bölük 21 kişiden; ipek işleyenler 6 kişiden; hallaç bölüğü 10 kişiden oluşmaktadır. Bu bölüklerin çalışanlarından hariç talebeleri 10 ila 14 kişi arasında değişmektedir. Zamanla bu rakamların bir hayli değiştiği görülmektedir. Hayyatın-i Hassa bir baş terzi, bir kethüda olmak üzere üç kişiden; birinci bölük 12 kişiden; ikinci bölük 11 kişiden; üçüncü bölük 9 kişiden; dördüncü bölük 7 kişiden; beşinci bölük 7 kişiden; hallaç bölüğü 2 kişiden oluşmuştur. Burada dikkat çeken hususlardan biri bölüklerde çalışanların sayılarının azaldığıdır. Bunun yanı sıra talebelerinin de olmadığı görülmektedir. Bu tarihlerde artık usta-çırak ilişkisinin ortadan kalktığını söyleyebiliriz. İpek işleyenler bölümünde de artık kimsenin çalışmadığı görülmektedir. Bu durum devletin ekonomisinin bozulmasının bir sonucu olarak görülebilir. “ “Hayyatın-i hilat bir terzi başı olmak üzere 2 kişi; birinci bölük 50 kişiden; ikinci bölük 54 kişiden; üçüncü bölük 28 kişiden; müteferrika grubu 32 kişiden oluşmaktadır. Bu bölüklerin talebe sayılarına baktığımızda 8 ila 10 arasında değişmektedir. Ancak müteferrika grubunun talebe sayısı 47dir. 1558 tarihli defterdeki rakamlara bakıldığında Hayyatın-i hilat sadece terzi başında; birinci bölük 7 kişiden; ikinci bölük 3 kişiden; üç kişiden 11 kişiden oluşmaktadır. Müteferrika grubunun ve talebelerinin olmaması bu terzi grubunun öneminin azaldığını göstermektedir. “¹¹⁰

Ehl-i Hiref teşkilatına bağlı terzi gruplarının sayısında da yüzyıllara göre farklılık görülmektedir. Örneğin Hassa başlıkçılarının sayısının 16.yüzyılda 55’e kadar çıkmış ancak 18. yüzyılda 5’e düşmüştür. Aynı durum Hassa ipek işleyenlerde de görülmektedir. Başlarda 68’e çıkan sayıları, 18.yüzyılda 6’ya düşmüştür.¹¹¹

Terzi sayılarını ve yevmiyelerini padişah dönemlerine göre de takip etmek mümkündür. İşteki beceri ve tecrübeye göre çalışanların yevmiyeleri değişiklik göstermiştir. Her üç ayda bir yarım veya bir akçe yevmiyeler artmıştır. Ancak bazı

¹¹⁰ Kurul, 17. Yüzyıl, s. 87.

¹¹¹ Yaman, 16-18. Yüzyıl, s.665-667.

istisnalarda söz konusudur. Maaşı bir anda çok fazla artan terzilerde vardır. Bunun sebebi bu terzilerinin işlerinde çok maharetli oldukları ve yaptıkları işlerin çok beğenilmesidir.

II. Osman (1618-1622) döneminde terzi sayısı 198'e ulaşmıştır. Yönetici sıfatı ile alınan en yüksek yevmiye 68 akçedir. Tahta çıkan sultanın yeni atamalar yaptığı bir kurum olarak terzilik sınıfı oldukça önemlidir. Padişah değişimi ile terzi bölüğündeki görevlendirmeler ile terziler ve bölüklerin defterlere kayıt oluş şekli de değişmiştir. Ser-bölük-i evvel olarak kaydedilen bölükler ser-bölük 1 olarak değiştirilmiştir. Defterlerden terzilerin atamaları ile ilgili bilgileri de takip etmek mümkündür. Üç ayda bir yarım ya da bir akçe yevmiyenin artması geleneği bazen terkedilmiştir. Maaşın artması yerine azaldığı bazı kayıtlarda bulunmaktadır. Bu durum kişinin bir disiplin cezası aldığı ya da kötü performans sergilediği şeklinde yorumlanabilir. Terfi eden terzinin yevmiyesi de artmıştır. Terzilere yardımcı gruplara bakıldığında bu dönem de yine edikyan grubu kalabalıktır. En yüksek yevmiye alan 34 akçe almaktadır. Gazzazlar bölümünde 8, hallaç bölümünde 10 kişi çalışmakla beraber basmacılar bölümünde sayı aynı kalmıştır. II. Osman döneminde ekonominin giderek bozulduğu bilinmektedir. Hatta bazı devlet adamlarının da maaşlarının azaltıldığı görülür. Ancak terzi sınıfı için bu durum tam tersine olmuştur. Devamlı bir şekilde yevmiyelerde artış gözlemlenir. Ayrıca II. Osman'ın giyim kuşama ve gösterişe önem vermediği söylenir. Ancak sıkıntılı bir dönemde önem vermediği kıyafetleri diken terzilerin maaşlarını azaltacağı yerde yükseltmeye devam etmiştir. Bu da II. Osman'ın kıyafete önem vermediği iddiasını doğrulamamaktadır. Ayrıca bu dönemde II. Osman'a ait birçok kıyafet bulunmaktadır. Anlaşılacağı üzere terziler görevlerine devam ettiğinin bir göstergesidir.¹¹²

I. Mustafa'nın (1617-1618)/(1622- 1623) tahta çıkışı ile II. Osman devrindeki mütevazı hayat tarzı terk edilmiştir. Padişah ilk cuma selamlığına gösterişli elbiseler ile çıkmıştır. Osmanlı hanedanının eski gücünden hiç bir şey kaybetmediğinin gösterilmesi saray terzilerinin ve onların diktiklerinin taşıdığı anlam açısından da önemlidir. Gösterişli bir dönemin başlaması bu bölümün önemini daha da arttırmıştır. Hayyatın-i hassa bölümünde ser-hayyat, kethüda ve müezzin gibi yöneticiler 54-68 akçe yevmiye almaktadırlar. Birinci bölümde toplam 19 terzi

¹¹² Kurul, 17. Yüzyıl, s.86 -99.

çalışmaktadır. I. Ahmed döneminden beri aralıksız çalışan bir terzinin en yüksek yevmiyeyi aldığı görülmektedir. İşin ehli olan kişiye Osmanlı Devleti'nde hak ettiği para verilmektedir. Terzilere yardımcı olan bölüklerin sayısı bu dönemde önemli bir azalmaya uğramıştır. Defterlerden takip edildiği üzere II. Mustafa döneminde saray terzilerinin yevmiyelerine 1 akçe, çırakların yevmiyelerine yarım akçe artış yapılmıştır. Bu durum terzilere bu dönemde daha fazla önem verildiğinin bir başka kanıtıdır.¹¹³

IV. Murad (1623- 1640) döneminde de terzi bölüklerinde bir değişim söz konusu değildir. Ancak bu dönemdeki kayıtlarda başka bir görev ya da nedenle bir süreliğine ayrılan iki terzinin yerine başka bir gruptan iki terzinin görevlendirilmesi dikkat çeken bir durum olmuştur. İşlerin aksamamasına özen gösterilmektedir. Terzi bölüğüne yardımcı olan birimlerin sayısı 4 iken bu dönemde sayı 5'e çıkarılmıştır. Müteferrika bölüğü de yardımcı birimler arasında yerini almıştır. Müteferrika bölüğü tüm bölüklere yardımcı olmak için oluşturulmuştur ve bir anda en çok elemana sahip bölük olmuştur. Saray terzileri bu dönemde IV. Murad ve saray erkânına birçok kıyafet hazırlamışlardır.

I. İbrahim'in (1640-1648) samur kürke olan merakı bilinen bir durumdur. Bu yüzden bu dönemde samur kürkün çok fazla kullanıldığı görülmektedir. Defterlerde ser-hayyatın ile ilgili birçok bilgiye yer verilirken bu dönemde pek fazla bilgi yoktur. Yevmiyeleri hakkında bile bilgiye rastlanmamaktadır. Yine bu dönemde kethüdalık görevini yürüten bir kişinin uzun süre yevmiyesinin değişmediği bir süre sonra bir anda yevmiyesinin neredeyse iki katına çıkarıldığı görülür. Bunun sebebi tam olarak bilinmese de bir iş de başarılı olduğu sonucu çıkarılabilir. Terzi bölüğünde ki sınıflandırmalar bu dönemde de devam etmiştir. Bu sınıflandırma da herkesin belli bir uzmanlık alanına sahip olması ve buna göre ayrılmış oldukları düşünülebilir. Bölümler arasında iş paylaşımından çok mahir olunan kısımlara göre bir dağılım olmuştur. Birinci bölük de çalışanların padişah ve ailesine; ikinci bölükte çalışanların sadrazam ve ailesine; üçüncü bölükte çalışanların ince işçilikte; dördüncü bölükte çalışanların şalvar ve kese gibi yapımı kolay işlerde çalıştığı görülmektedir. Birinci bölükte bu dönemde çalışanların sayısı 13'dür. İkinci bölükte çalışanların sayısı 20 iken bir anda 32'ye çıkarılmış olması bu bölükteki işçiliğe olan ihtiyacın arttığını

¹¹³ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 123- 131.

göstermektedir. Padişahın bir işi beğenip beğenmemesine göre de terfi ya da işten çıkarma söz konusu olmaktadır. Örneğin I. İbrahim üçüncü bölük sorumlusunu üç kere değiştirmiştir. Ayrıca I. İbrahim döneminde Girit'in fethi ile terzi bölümünde dengelerin değiştiği de görülmektedir. Padişahın fetihle beraber etrafındaki kişilere hediyeler bahşetmesi terzi bölümünün sayısında ve maaşlarında artışa neden olmuştur. Bu fetihle beraber yapılan kutlamalarda da padişahın giydiği gösterişli kıyafetler saray terzilerinin fazla mesaisine neden olmuştur. Bunun sonucunda da karşılığını almışlardır. Devlette yaşanan siyasi bir olay dahi terzilerin mevcut düzenlerini değişmesi açısından önemlidir. Terzilerin üstlendiği rolü göstermesi açısından bu olay güzel bir örneğidir.

IV. Mehmed (1648-1687) döneminde hayyatın-i hassa bölümünde en yüksek yevmiye 75 akçeye kadar çıkmaktadır. Birinci bölümde çalışanların sayısı 27 ile 29 arasında değişmektedir. Bu dönemde defterlerdeki kayıtlar incelendiğinde ikinci bölüm sorumlusu olan bir kişinin daha sonra birinci bölümün sorumlusu olarak atandığı görülmektedir. Aslında terziler sınıfının içindeki hiyerarşik düzende her bölümde uzmanlaşma farklıdır. Kendi bölümünde çalışan kişi o bölüm de yapılan iş için yetiştirilmekteydi. Ancak bu durumun bölümbaşı olduktan sonra değiştiği anlaşılmaktadır. Buna göre bir bölümbaşının ilerde terzibaşı olarak atanması ihtimali nedeniyle her bölümde çalıştırılarak işin tüm yönlerini öğrenmesi sağlanmıştır. Bu şekilde çalıştıktan sonra terzibaşılık görevi için uygunsa gerekli terfi yapılırdı. Bölümbaşı olarak atanan kişilerin diğer terzilerden bir farkı olmadığı başarısına göre bu göreve getirildiği görülmektedir. Defterler takip edildiğinde uzun süre terzi sınıfında çalışanların terfi durumu gözlemlenebilmektedir. Örneğim, Hasan Mehmed adlı bir kişi terziliğe üçüncü bölüm çırağı olarak iki akçe ile başlamış daha sonra üçüncü bölüm çalışanı olmuştur. II. Osman döneminde göreve başlayan bu kişi IV. Mehmed döneminde birinci bölüm sorumlusu olmuştur. IV. Murat döneminde ise terzi sınıfında yüksek bir görev olan kethüdalığa yükselmiştir. Ancak ömrünün yetmemesi nedeniyle ser-hayyatın-i hassa olamamıştır. Bu dönemde terzilere yardımcı bölüklerin sayısında iyice düşüş yaşanmıştır. Sadece müteferrika bölümünün çalışan sayısı fazladır. Bunun dışında gazzaz ve basmacılar bölümünün çalışanı bile bulunmamaktadır. Öte yandan Avrupalı bir kişinin terzi sınıfında çalıştığı görülmektedir. IV. Mehmed dönemindeki kayıtlardan terzilerin sayısı ve yevmiyeleri açıkça takip edilebilmektedir. Bu dönemde ortalama 350 ile 400 civarında terzi

çalışmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan işlerin sayısı ve kalitesi de daha göz önüne çıkmaktadır.¹¹⁴

II. Süleyman(1687-1691) döneminde defterlerde ilk defa ser-hayyatın-i hassa unvanını iki kişinin taşıdığı görülmektedir. İdareciler bölümünde bulunanların sayısı aynı kalmakla beraber bu pozisyondaki kişilerin sayısı ikiye çıkmıştır. Ancak böyle bir uygulamaya neden başvurulduğuna dair bir açıklama yoktur. II. Süleyman döneminde terzi sayıları ve yevmiyeleri azalmıştır. Terzilere yardımcı birimler arasında da sadece müteferrika ve hallaç bölümünde eleman bulunmaktadır. Diğer bölüklerde çalışan kalmamıştır. Bunun nedeni kıyafetlerde yapılan değişiklikler olup bazı bölüklere olan ihtiyaç azalmıştır.

II. Ahmed (1691-1695) döneminde de iki tane ser-hayyatın vardır. İki tane ser-hayyatının bulunmasının nedeni ikinci bir kişinin de işin inceliklerini ve işleyişini öğrenmek amacıyla görev yapması olabilir. Bu dönemde de terzi sayılarında azalma vardır. Terzi sınıfında en uzun süre görev yapan kişinin de bu dönem de yaşadığı bilinmektedir. 57 yıllık terzilik hayatı ile Terzi Hasan Abdullah en uzun süre görev yapanlardan birisidir. Yine bu terzinin 14 yıllık bir dönemde kayıtlarda bulunmamasının nedeni de o dönemde yapılan savaşlara terzi olarak katılmış olmasıdır. II. Ahmed döneminde terzilere verilen yevmiyenin oldukça azaldığı görülür. Bunun nedeni ekonominin bozulmasıdır. Aynı zamanda terzilere verilen önemin azalmasından dolayı da böyle bir uygulamaya gidilmiş olabilir. Yine yardımcı birliklerin çoğu ortadan kalkmıştır.

II. Mustafa (1695-1703) döneminde ise idareci bölümünde kethüda olarak kimsenin görev yapmadığı anlaşılır. Böylece terziliğin iyice gözden düştüğü sonucu çıkarılabilir. Bazı terzilerin maaşlarında ani azalmalar ya da artışlar fark edilmektedir. Padişahlar beğendikleri bir işe göre bir terzinin maaşını arttırıp azaltabilir. Terzilerin maaş artışı o dönemde yaşanan olaylar ile de bağlantılıdır. Örneğin bu dönemde padişahın oğlunun olması ser-hayyatın terzisinin yevmiyesinde bir artışa neden olmuştur. Terzi sınıfında terfi şekline bakıldığında bölükbaşılık ya da terzibaşılık gibi pozisyonlara tecrübeli ve yaşını almış kişilerin getirildiği görülür. Yani daha tecrübeli dururken daha genç biri göreve getirilmemiştir. Bu da tecrübe ve kabiliyetin bu iş için ne kadar önemli olduğunu gösterir. Terzilere yardımcı

¹¹⁴ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 163-254.

birimlerde bir önceki padişah dönemine göre bir farklılık yoktur. II. Mustafa döneminde daha önce olduğu gibi ortalama 66 kişi terzilik sınıfında çalışmıştır.

Arşiv belgelerinde bazı terzilerin yanında “nev müslim” ibaresi yer almaktadır. Böylece terzilerin dini inançları hakkında bilgi sahibi olma imkânı bulunmaktadır. “Nev müslim” ibaresi terzinin yeni Müslüman olduğuna işaret etmekle beraber terzi bölüklerinde farklı dini inanca mensup kişilerinde çalıştırıldığına da dikkat çekmektedir. Defterlerin sırası takip edildiğinde bazı terzilerin bir sonraki ay çalışmadıkları görülmektedir. Bazı terzilerin ise bir defter kaydı atlanıp bir sonrakine kaydedildiği görülmektedir. İşlerine geri dönen bu terzilerin bir disiplin cezası almadıkları ve padişah ile birlikte sefere gittikleri kabul gören bir düşüncedir.¹¹⁵

1.2.3.2. Terzi Hesap Defterleri ve Pusulaları

Haremden yapılan alışverişler kalfalar aracılığı ya da saraya gelen tüccar kadınlar aracılığı ile yapılırdı. Saraydan evlenip ayrılan hanım sultanların alışverişi de bu şekilde devam ederdi. Kendi saraylarına taşınan sultanların alışverişlerini takip etmek üzere bir kethüda atanırdı. Yapılan tüm bu alışverişlerin defterlere kaydolduğu görülmektedir. 17. yüzyıla ait bir defterde bir sultanın hizmetine giren bir terzinin kayıtlarına rastlanmaktadır. Burada ayrıca sadece sultana dikilen kıyafetler değil onun hizmetinde bulunanlara dikilen kıyafetlerin de kaydı yer almıştır. Ancak defterin kime ait olduğuna dair bir kayıt bulunamamıştır.¹¹⁶

1.2.4. Askerî Kıyafetler

Osmanlı Devleti’nde ilk düzenli ordu Orhan Gazi zamanında kurulmuş ve bu ordu için belirli bir kıyafet kabul edilmiştir. Bu şekilde askerler için oluşturulan tek tip kıyafet Avrupa’ya da örnek olmuştur. Osmanlı Devleti’nde İstanbul askeri gücünü oluşturan yeniçerileri halk ile ayıran en önemli fark başlıklarıdır. Arkasından tülbent sarkan beyaz başlıkları ile yeniçerileri bu geleneği Bektaşî tarikatına bağlılıklardan dolayı devam ettirmişlerdir. Başlıklar, askeri yazın sıcaktan, kışın soğuktan koruyan bir unsurdur ve bu başlığa “börk” ya da “üsküf” adı verilmiştir. Devlet büyüdükçe genişleyen orduda rütbelere ve bölümlere göre farklı kıyafetler

¹¹⁵ Kurul, *17. Yüzyıl*, s. 46-270.

¹¹⁶ İpek, *Topkapı*, s. 43.

giyilmeye başlanmıştır. İlk dönemde ki askeri kıyafetler hakkında pek fazla bilgi yoksa da 16. yüzyıl sonrasında belgelerden kıyafet özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.¹¹⁷

1.2.4. Halkın Giyim Tarzı

Osmanlı Devleti'nde de bugün olduğu gibi giyim önemli bir konudur. Osmanlı Devleti'nde giyimin statü belirleme konusunda ayrıca bir önemi bulunmaktadır. İstanbul'un fethi her alanda olduğu gibi kıyafette de değişikliklere neden olmuştur. Buradaki halklar ile temas ve Batı'ya ilk açılımlar halkın bakış açısında değişikliklere yol açmıştır. Bizans kültürünün eklenmesi de Osmanlı giyim kültürüne katkı sağlamıştır. İthal kumaşların getirilmesi ile başlayan bu değişim saraydan halka doğru inmiştir. Halkın kıyafetleri ile bilgiler her ne kadar sınırlı olsa da çevreye, iklime ve kendi dini ve etnik yapısına göre farklı kıyafetler tercih ettiği bilinmektedir.¹¹⁸

Osmanlı Devleti'nde kullanılan kıyafetler ile ilgili bilgi alınan en önemli kaynaklardan birisi de “kıyafetname”lerdir. Halkın ve sarayın giyimi hakkında ipuçları veren bu kaynaklar, Osmanlı insanın “üst üste giyim” tarzı alışkanlığını da göstermektedir. İlk başlarda kıyafet albümlerinin hazırlanması adet olmasa da zamanla giyim tarzının inceliklerini belirtmek için bu uygulama devlet tarafından teşvik edilerek sayıları çoğaltılmıştır. Küçük ve renkli resimlerle gösterilen minyatürler de aynı şekilde Osmanlı kıyafetleri ile ilgili bilgi vermektedir. Örneğin Nakkaş Osman'ın eserleri sonraki dönemlere de ışık tutan önemli eserler arasındadır. Bunun yanı sıra Beduittin Tebrizi, Şükri, Nigari gibi birçok nakkaşların sanat eserleri de önemli kaynaklar arasında yer almıştır. Eserlerde kıyafetlerin tüm detaylarının gösterilmesi bu konuda nasıl titiz çalıştıklarını göstermektedir. Osmanlı kıyafetleri hakkında bilgi verenler arasında yabancılar da bulunmaktadır. Öyle ki yabancıların kıyafetleri resmederken yanlış bilgi vermelerine engel olmak için özel kıyafetnameler hazırlanmıştır.¹¹⁹

¹¹⁷ Sadık Tekeli, “Osmanlı Askeri Kıyafetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.11, Ankara, 1999, s. 534-535.

¹¹⁸ Gürsoy, *Dünden*, s. 128-165.

¹¹⁹ Emine Koca- Fatma Koç, “Kıyafetnameler ve Ralamb'ın Kıyafet Albümü'ndeki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 9/11, Ankara, 2014, s. 371-378.

Fatih Sultan Mehmed'in merkezi devlet anlayışı çerçevesinde yapılan düzenlemeler içinde kılık kıyafette bulunmaktadır. Böylece sadece devlet adamlarının değil halkın da giyimi ve uyacağı kurallar bir düzene koyulmuştur. Halk rütbeye, statüye, mesleğe ve dini anlayışına göre giyinmiştir. Bu arada serâser, kadife ve kemha gibi şehzade ve padişahların giyebileceği kumaşların halk tarafından kullanılmamasına da özen gösterilmiştir.¹²⁰

Osmanlı giyim tarzı incelendiğinde kadınlarla ilgili bilgilere daha sık rastlandığı görülmektedir. Kuruluş dönemi boyunca kadınların oldukça hür bir hayat yaşadıkları görülmektedir. Dokumacılıkta ilerleme ile birlikte kadınların farklı renk ve desenleri kıyafetlerinde kullandıkları bilinmektedir. Kıyafetler uzun olarak ve iki katlı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Elbisedeki düğmeler bele kadar olmakla birlikte yakalar açıktır ve kuşak kıyafeti tamamlayıcı bir unsurdur. Dış giyim olarak ferace¹²¹ kullanılmıştır. Çeşitli aksesuarlar ile kıyafetler zenginleştirilmiştir. Kadınların fetihlerin genişlemesi ile birlikte baş bağlama şekilleri, kullanılan çantalar ve mendilleri farklılık göstermeye başlamıştır. Sadece kadın giyiminde değil erkek giyiminde de şalvar ve yelek gibi eşyalar değişim geçirmiştir. Kadınların ev giyimi uzun elbise şeklindedir. İçe giyilen gömlekler ince fakat kolları uzun ve geniştir. Alt giyim olarak bol şalvarlar tercih edilmiştir. Evde başlık olarak yemeni ya da hotoz kullanılmıştır.¹²²

Kadınlara ait tereke defterleri incelendiğinde sosyal statülerine göre kıyafetlerinin değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır. Kıyafet tercihleri sabit olup, zengin ve fakir kadını ayıran tek fark kıyafette kullanılan kumaşın kalitesi ve mücevherleridir. Terekelerde zengin kadınlara ait kıyafetlerin oldukça pahalı olduğu görülmektedir. Örneğin Sofya şehrinde incelenen bir terekede kullanılan kaftanların bazılarının servet değerinde olduğu anlaşılmaktadır. Sofya'da ki kadınlar kaftan rengi olarak en çok yeşil, kırmızı ve beyaz tercih etmişlerdir. Bunun yanı sıra mavi, mor, alaca, sarı ve turuncu renklerini kullanmışlardır. Kadınların zenginliğine paralel olarak kaftanda kullanılan mücevherler artış göstermiştir. Kaftanlarda ortalama yedi ila dokuz düğme bulunmaktadır. Sofya'da bulunan kadın terekelerinde kullanılan malzemelerden birisi de "makrame"dir. Makrame kenarları işlemeli başörtüdür.

¹²⁰ Argıt, *Osmanlı*, s. 230-231.

¹²¹ Önden açık, beden ve kollar bol, eteğe uzun yakası yuvarlak ya da V olan, yırtmaçlı, cepli olarak kullanılan ve dış giyim olarak kullanılan kıyafettir.

¹²² Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s. 26-31.

Ancak bu malzemenin farklı kullanım alanları da bulunmaktadır. Şerbet, duvar ve baş makrame olarak adlandırılan makramenin gündelik hayatta da kullanılan bir malzeme olduğu anlaşılmaktadır.¹²³

17. yüzyıl da gömlek ve elbiseler tercih edilen giyim şekli olmuştur. Elbiselerin kenarlarında şeritler ve saçaklar kullanılırken ipek ve kadife gibi kumaşların kullanıldığı da görülmüştür. Dış giyimde kadınlar kol boyları çok uzun olan feraceleri seçmişlerdir. Mevsime göre üzerine kürk de giyilmiştir. Kırmızı uzun hotozlar kullanılmış ve mendil ile çenenin etrafında birleşmiştir. Dış giyimde kadınların sadece gözleri açık kalmıştır.¹²⁴

Bazı kıyafetlerin erkek ve kadınlar için ortak kullanım özelliği tereke defterleri ile doğrulanmıştır. Örneğin, bir erkek terekesinde dış giyim olarak ferace kullanıldığı görülmüştür. Abbasiler döneminden beri ulema tarafından kullanılan bu giyim tarzı Osmanlı Devleti'nde de bazı değişikliklerle kullanılmaya devam edilmiştir. Şalvarın menşei incelendiğinde İran kültüründen etkilenecek varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kültür alışverişi ile toplumların birbirini etkilediği oldukça açıktır. Örneğin, kaftan Göktürkler döneminden itibaren kullanılmaya başlamıştır. Kaşgarlı Mahmud eserinde kaftandan bahsetmiştir. Bu nedenle kaftanın geçmişinin çok eskiye dayandığı bilinmektedir. Kaftan bir gösteriş sembolü olarak da kullanılmıştır. Minyatürlerde de kaftanın farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Gösterişli kaftanların yanı sıra sade kaftanlarda bulunmaktaydı. Örneğin, bir minyatürde Osmanlı padişahı ve Safevi elçisinin resmedildiği bir minyatürde padişah oldukça gösterişli kaftanlar içindeyken bir başka minyatürde Avusturya elçisi yanında olan padişahın kaftanı oldukça sade resmedilmiştir. Kaftanların verdikleri mesajların öneminin büyük olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁵

Osmanlı Devleti'ne ziyarete gelen seyyahlarda giyim tarzından bahsetmişlerdir. İtalyan Luigi seyahatnamesinde sokağa çıkarken kıyafetlerin uzun olduğundan ve eldiven kullanılmadığından bahsetmiştir. Ayrıca kadınların yüzlerini gizlemek için peçe kullandıklarını da aktarmıştır. Fransız Seyyah Nicolay, kadınların giyimindeki ortak özelliğin üst kısmı oturan, önden bele kadar ilikli ve altı bol

¹²³ İbrahim Etem Çakır, " Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.56, Erzurum, 2016, s. 1365-1375.

¹²⁴ Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s. 31-33.

¹²⁵ Argıt, *Osmanlı*, s. 234.

kıyafetler giymeleri olduğu belirtir. Ülkeyi ziyaret eden seyyahlar kadınların yüzlerinin kapalı olduğu ve uzun feraceler giydiği konusunda hemfikirdir. Ev kıyafeti olarak şalvar, hırka ve gömlek gibi kıyafetlerin tercih edildiğini belirtirler.¹²⁶

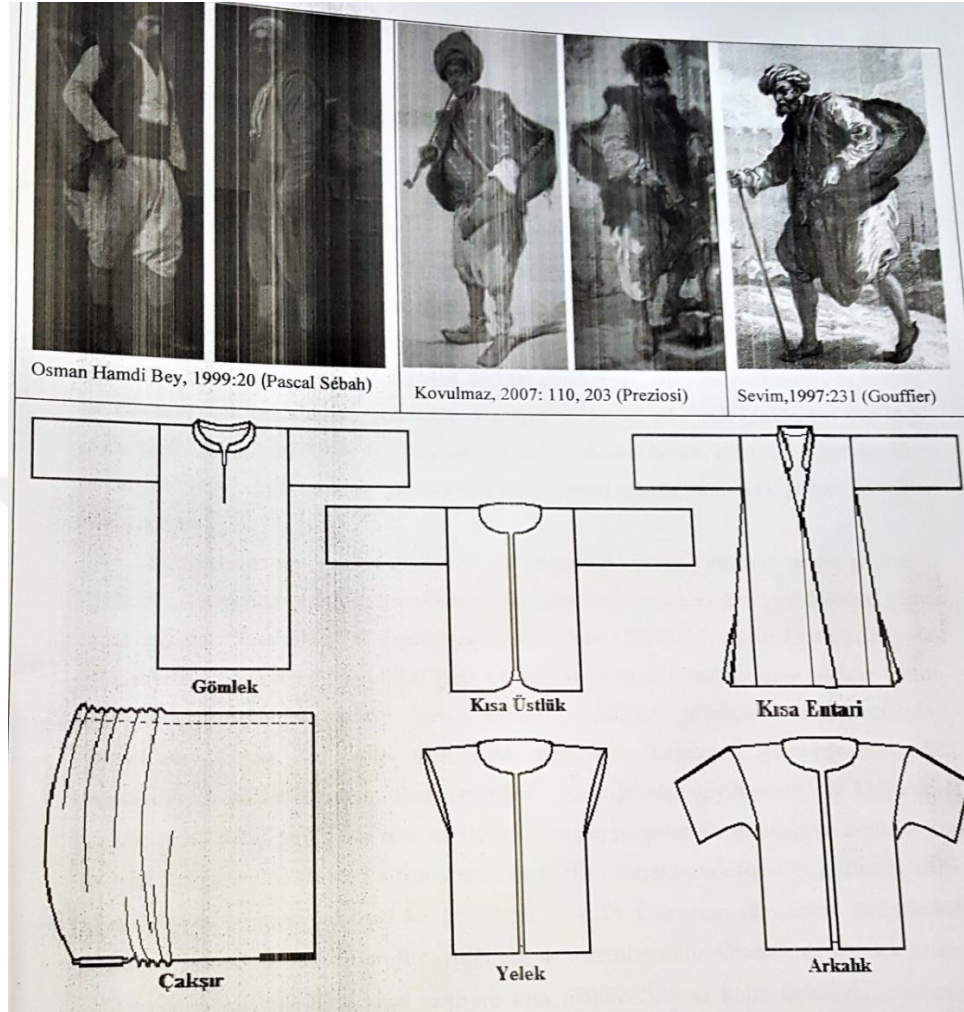
1.2.5.1. Esnafların Giyimi

Esnaflar, Osmanlı toplumunda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Esnaflar mensup oldukları ahilik teşkilatı ile en kaliteli hizmeti sunmayı hedeflemişlerdir. Esnafların giyimi de büyük bir zenginlik arz etmektedir. Öyle ki esnaf alayları tam bir görsel şölen sunmuştur. Esnaflar hem sanat ve teknoloji alanında hem de politik alanda önem taşımaktadır. Sadece dükkânlarında değil gezici olarak da halka hizmet sunmuşlardır. Bu gezici esnaflar yabancıların da dikkatini çekmiştir. Seyyahlar onları anlatmış ve resmetmişlerdir.¹²⁷ Esnaflar işlerinin özelliği ve gereğine göre giyinmişlerdir. Örneğin, su ihtiyacını karşılayan sakalar, alt bedende kısa çakşır, üst bedende gömlek, yelek ve başlık kullanmışlardır. Çakşırın farklı kullanımları da bulunmaktadır. Rahat hareket etmeyi kolaylaştıran bu bol giysi, dize kadar ise *diz çakşır*, altta daralan bir şekilde kullanılıyorsa *uzun çakşır* olarak adlandırılmıştır. Diz çakşırın altına tozluk ya da mest giyilerek kullanıldığı da olmuştur. Çuhadan olan bu kıyafet, devetüyü ve beyaz renkte tercih edilmiştir. Önde yırtmacı olan dik yakalı gömlek, *dolama* olarak adlandırılmış ve dolama çakşırın içine koyularak kullanılmıştır. Beyaz ya da bej renk kullanılan bu gömleklerin üzerine kuşak dolanmaktaydı. İnce hakim yakaya tutturulmuş V yakalı gömlekler sakaların giydiği kıyafetlerin en yaygın olanıdır. Kol boyu kısa ya da uzun olarak tercih edilirdi. Gömlek üzerine geniş omuzlu düğmesiz bir yelek giyilmiştir. Bunun nedeni suyu sırtlarında taşıyan sakaların ıslanmaması içindir. Omuzlarının geniş olmasının nedeni ise sırtta taşınan suyun iplerinin omzu acıtmasını önlemektir. Bu yeleklere “saka arkalığı” adı da verilmiştir. Bu kıyafetlerin işlemeli kullanımlarının göze de hitap ettiği görülür. Ayakkabı olarak hafif ayakkabılar tercih eden sakalar genellikle kırmızı rengi tercih etmişlerdir. Başlık olarak fesin üzerine bez ya da çember

¹²⁶ Gürtuna, *Osmanlı Kadın*, s. 5-31.

¹²⁷ Emine Koca- Fatma Koç, “19. Yüzyıl Osmanlı Gezici Esnaflarının Giyim Kuşam Özellikleri”, *Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, 2012, s. 1-3.

kullanmışlardır. Farklı yüzyıllarda resmedilmiş olan saka kıyafetlerinin benzer özellikler taşıdığı ve kıyafet formunu uzun süre koruduğu görülmektedir.¹²⁸

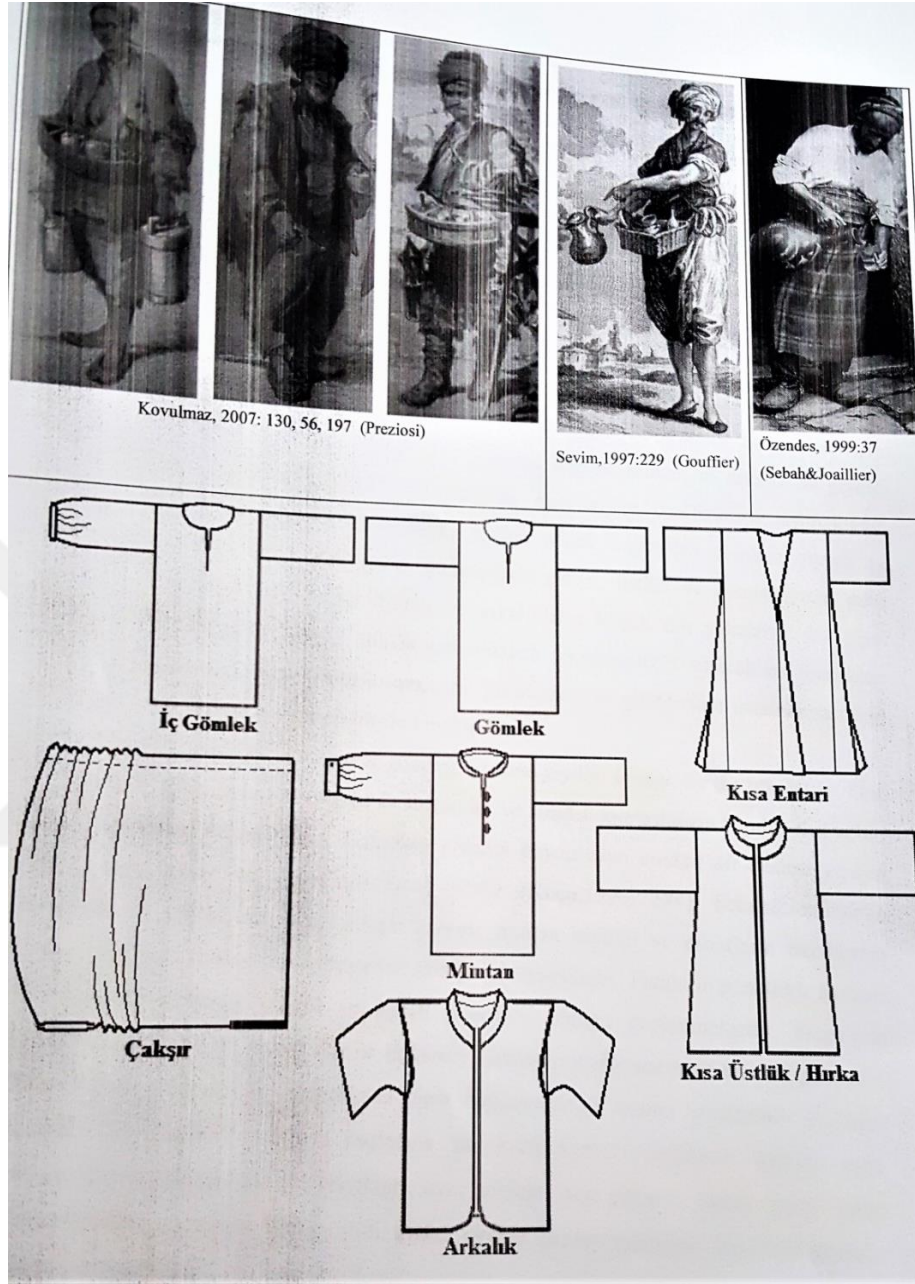
Resim 7: Sakaların Giyimi¹²⁹

Yaz ve kış aylarında şurup ve şerbet dağıtan şerbetçiler ise diz çakşırı, gömlek, entari ve kuşak gibi kıyafetleri tercih ederlerdi. Kol ağzı bilekte, önü yırtmaçlı gömlek ve kısa kollu entarisini çakşırın üzerine bırakan şerbetçiler, kuşak ile kıyafetlerini tamamlardı. Başlık olarak da fes kullanırlardı. Bu kıyafetler dik yakalı ve iki parça olarak çuhadan dikilirdi. Şerbetlerini sırtlarında taşıyan bu kişiler omuzlarının ıslanmaması ve korunması için de arkalık giymişlerdir. Esnafların genellikle üzerlerine giydikleri “mintan” adı verilen bir gömlek bulunmaktadır. Önü yırtmaçlı, yakasız ve birkaç düğme ile tutturulan bu gömlek sıradan kumaşlardan yapılırdı. Kol uçları farklı genişlikte ve manşetlidir. Bazı esnafların önlerine “futa”

¹²⁸ Koca- Koç, 19. Yüzyıl, s. 4-7.

¹²⁹ Koca-Koç, 19. Yüzyıl, s. 5.

adı verilen bir önlük kullandıkları da görülür. Bu futalar genelde kırmızı renkte çizgili ya da kare desenli olmaktadır.¹³⁰

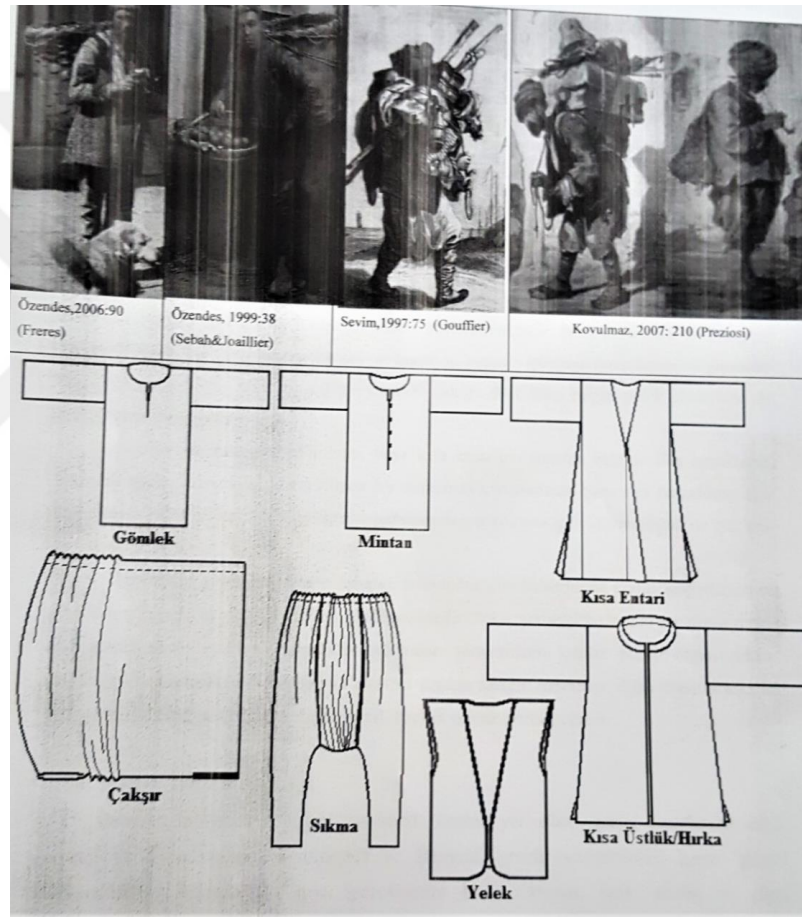
Resim 8: Şerbetçilerin Giyimi¹³¹

Yükleme ve boşaltma işini yapan hamalların gömlek, mintan, kısa entari ve yelek giydikleri görülmektedir. Hamalların alt giyim olarak çakşır kullandığı görülmekle beraber çok bol olmayan “sıkma” adı verilen bir pantolon giydikleri de

¹³⁰ Koca- Koç, 19. Yüzyıl, s. 7-9.

¹³¹ Koca-Koç, 19. Yüzyıl, s. 8.

bilinmektedir. Sıkma ve poturun benzer yanları olmakla birlikte sıkma ayak bileğinin üstündedir. Bu pantolonun paçaları giyimi kolaylaştırmak için yandan düğmeli ve yırtmaçlıdır. Sırtlarında yük taşıyan hamallar, omuzlarını korumak için çuhadan kalınlaştırılmış kıyafetler tercih etmişlerdir. Hamalların kıyafetlerindeki önemli bir parçada kuşaktır. Hem yük taşırken bellerini korumak hem de para kesesi koymak için bu kuşağı kullanmışlardır. Başlık olarak da kırmızı fes ve etrafına sarılan bir sarık kullanmışlardır. Söz konusu örneklerde Osmanlı Devleti'nde kıyafetlerin kat kat, genelde düz ve sade olduğu, kumaş olarak da çuhanın kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹³²

Resim 9: Hamalların Giyimi¹³³

¹³² Koca- Koç, 19. Yüzyıl, s.9-12.

¹³³ Koca-Koç, 19. Yüzyıl, s. 10.

1.2.5.2. Gayrimüslimlerin Giyimi

Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahipti. Devlet içinde sadece Müslüman ve Türkler değil birçok farklı ulus ve dine mensup kişi yaşamaktaydı. Bu ulusların giyim tarzının Müslümanlardan farklı olduğu görülmektedir.¹³⁴Müslümanların ve gayrimüslimlerin kıyafetlerinin birbirinde farklı olması İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren süregelen bir durumdur. Hz. Ebubekir yeni ele geçirdikleri yerlerde yaşayan halkın Müslümanlar gibi giyinmesinden dolayı buradaki halk ile bir anlaşma yapmış ve Müslümanlara benzememek koşuluyla istedikleri kıyafetleri giymede özgür olduklarını belirtmiştir. Aynı durum Halife Hz. Ömer zamanında yaşanmış ve iki toplumun birbirine benzememesi için emirler verilmiştir. Bu kısıtlamalar sadece kıyafet de değil ata binme, silah taşıma gibi konuları da kapsamaktaydı. Farklılığı belirtmek için “gıyar” adı verilen kıyafetler kullanılmıştır. Bu kıyafetlerde omza dikilen farklı renkteki kumaşlar, o kişinin hangi topluma ya da dine mensup olduğunu belirtmiştir. Daha sonra bu gıyar genişlemiş ve hamamda kullanılacak kumaşın rengine kadar uzamıştır.¹³⁵

Ayırt edilme durumu sadece İslam toplumlarına ait bir durum olmayıp diğer halkların da uyguladıkları bir yaklaşım olmuştur. Farklı kültürlere sahip olan ulusların giyim şeklini devlet bu şekilde kontrol altına almıştır. Böylece farklı ulusların birbirinden ayrılması ve herkesin kendi kültürü koruması sağlanmıştır. Örneğin, Yahudiler siyah küçük bir sarık, Ermeniler koca bir kalpak takarlardı. Şapka ve ayakkabılardan herkesin dini aidiyeti belli olurdu. Ayakkabısı sarı olanların Müslüman, kırmızı olanların Ermeni, mavi olanların Rum ve siyah olanların Yahudi olduğu anlaşılmaktaydı. Parlak ve zengin giyinmek Türklere mahsus bir özellik olarak kalmıştır. Bu durum evlerin inşasında da görülmüştür. Aynı şekilde Yahudi ya da Hristiyan kim olursa olsun yeşil renk giymelerine izin verilmemiştir. Çünkü yeşil renk Müslümanların kutsal saydıkları bir renkti ve yasak olduğu halde kullananlar için öngörülen cezalar bulunmaktaydı. Bu durum beyaz sarık kullananlar için de geçerli olmuştur. Toplumda böyle ayrıcalıkların olması farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Müslümanlar dışındaki toplumların dışlandığını düşünenlerin

¹³⁴ Nurullah Abalı, *Geleneksel ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 196.

¹³⁵ Namık Sinan Turan, “16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, 2005, s. 241-243.

yanı sıra bu farklılıklar ile onların kimliklerinin korunduğunu düşünenler de vardı.¹³⁶Müslüman ve gayrimüslimlerin kıyafetlerinin bu şekilde düzenlenmesi fermanlarla desteklenmiştir. 1568 tarihli bir fermanla Yahudi ve Ermenilerin kıyafetleri tek tek açıklanmıştır. Müslümanlar ve gayrimüslimlerin birbirine benzemesi önlenmeye çalışılmıştır.¹³⁷ Ancak gayrimüslimlerin bu yasaklara zaman zaman uymadıkları da görülmektedir. 1577 tarihli bir fermanla Yahudi ve Hristiyanların, Müslüman kıyafetlerine benzer kıyafetler giydikleri belirtilmektedir. Bu yüzden giyim konusundaki yasaklar tekrar hatırlatılmıştır. Gayrimüslimlerin pahalı kumaşlar kullanmaması, tülbent sarınıp, çorap giymeleri yasaklanmıştır. Bu yasaklara uymayanların hapsedileceği de belirtilmiştir.¹³⁸

III. Murad dönemine kadar gayrimüslimlerin kıyafetleri ile ilgili uygulamalardan muhtesib sorumlu olmuştur. Bu dönemden sonra bu sorumluluk yeniçeri ağasına verilmiştir. III. Murat döneminde yayınlanan fermanla gayrimüslimlerin ipek gibi kaliteli kumaşlar giymemeleri ve Müslümanlara benzememeleri tekrar hatırlatılmıştır. Uygulamalarda bölgelere göre farklılıkların bulunduğu da görülmüştür. Örneğin Kıbrıs'ta bulunan gezginler burada yaşayan gayrimüslim halkın yasaklara uymak için fazla zorlanmadığını ve bir serbestliğin olduğunu anlatmışlardır.¹³⁹

Gayrimüslimlerin Osmanlı toplumunda önemli roller üstlendiği de bilinmektedir. Örneğin esnaf loncalarında büyük bir yer kaplamaktaydılar. Samur ve kürk işi ile uğraşanların çoğu gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Ancak bu kişilerin de kıyafet için konan yasaklara uyma zorunlulukları bulunmaktaydı.¹⁴⁰

Gayrimüslimlerin ferace, Bursa kutnusundan fistan, açık mavi dışındaki şalvar, kundura ve şirvani dışında başmak, ipek, serâser gibi pahalı kumaşlar giymeleri yasaklanmıştır. Bir gayrimüslim kadının terekesinde telli bir zıbın, gömlek, don, farklı kürdiyeler¹⁴¹, kırmızı, sarı, alaca kaftanlar, incili saç bağı, gümüş kuşak,

¹³⁶ Abalı, *Geleneksel*, s. 196-199.

¹³⁷ İpşirli, *Kıyafet*, s. 511.

¹³⁸ Küçükerman, *Türk*, s. 37.

¹³⁹ Turan, *16. Yüzyıldan*, s. 251-254.

¹⁴⁰ Gürsoy, *Dünden*, s. 150.

¹⁴¹ Erkeklerin ve kadınların giydiği, genellikle önden düğmeli, kalçayı örten, kollu üst giysisi.

saç aksesuarları gibi kıyafetler ve aksesuarlar bulunması giyim kuşamları hakkında fikir vermektedir.¹⁴²

Osmanlı toplumunda yaşayan gayrimüslim grupların da kendi içerisinde farklı kültürlerden etkilendikleri görülmüştür. Örneğin, Bizans döneminden itibaren burada yaşayan Yahudilerin İspanya'dan göç etmiş olan Yahudiler ile birlikte giyim tarzları şekillenmiştir. Yahudiler dış giyimde koyu renkler ve siyahı tercih etmişlerdir. Gayrimüslimlerin kıyafetlerinde bir ölçü söz konusuydu. Kıyafetleri ve başlıkları belirlenen ölçülere göre dikilirdi. Gayrimüslimler kıyafetlerinin farklı olmasını ve farklı cemaate mensup olduklarının belli olmasını istemişlerdir. Kıyafetlerde ortaya çıkan bu zorunluluklar karşısında gayrimüslim halkın bundan tamamen rahatsız olduğu düşünülmemelidir. Örneğin, Yahudiler Tevrat'ta yazılı olduğu gibi yaşadıkları yerlerin adetlerine uymamayı benimsemişlerdir. Geniş kuşaklar, bol şalvarlar, geniş kollu gömlekler, koyu renk cüppeler ve silindirik başlıkları ile Müslümanlara benzememek için dikkat etmişlerdir.¹⁴³

1.2.5.3.Çarşı Terzileri

Terzilerin Osmanlı Devleti'ndeki varlığı 15. yüzyıla kadar inmektedir. Terzilik ve terzibaşılık tabiri de bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Terziler, farklı esnaf gruplarını da içine alan bir ahi örgütü olmuşlardır. Saray da padişah, devlet adamları ve harem kadınlarına ait görevli terziler bulunduğu gibi halk içerisinde de görev yapan terziler bulunmaktaydı. Ancak bu terzilerin çok yaygın olmadığı düşünülebilir. Osmanlı Devleti'nde halk ihtiyaçlarının bazılarını kendi karşılamaktaydı. Dikiş de genellikle kadınların bildiği bir iş olduğundan terziye pek ihtiyaç olmamıştır.¹⁴⁴ Evde dikilen kıyafetler için kumaşın sağlanması bohçacı¹⁴⁵ kadınlar aracılığıyla olmuştur. Evden sıkça dışarı çıkamayan kadınların bu yolla alışveriş yaptıkları bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde üretilen ya da yabancı

¹⁴² Gürtuna, *Osmanlı Kadın*, s. 17-31.

¹⁴³ *Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri*, Editör: Tilda Levi, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul, 2000, s. 2-3.

¹⁴⁴ Öztürk, *Osmanlı*, s.60.

¹⁴⁵ Bohça: Dört köşesi bir yere gelip bağlanmak üzere eşya sarmaya mahsus dört köşeli kumaş. Kullanılan yere göre farklı isimler alırlar. Basma bohçası, yazma bohçası, çeyiz bohçası gibi. Evlenen kızların karşı tarafa gönderdikleri eşyalar da bohça içinde konulurdu. Dikiş dikmeyi öğrenmeye başlayan kişi ilk olarak bohça dikerdi. Alışveriş yapan kadınlar aldıklarını bohça içine koyarlardı. Bir kadının elinde ya bohçası ya da çocuğu olmalıydı. Bohçacı ise bohça ile eşya gezdirip satan kişidir. Sadece kumaş değil birçok eşya satmaktaydılar. Detaylı bilgi için; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, C.1, İstanbul, 1993.

ülkelerden gelen kumaşlar bohçacı kadınlar aracılığıyla satışa sunulmaktaydı. Özellikle son dönemlere doğru modayı takip etme isteği kadınları bohçacıların getirdiği kumaşlara daha çok yöneltmiştir. Bohçacı kadın başında omuzlarına kadar sarkmış pelerin gibi bir patiska, sırtına yeldirme ve ayağına beyaz yün çorabı giyerdi. Gayrimüslim bohçacılar ise hasır bir şapka, üstünde siyah bir tül, bir tayyör ve eldiven kullanırdı.¹⁴⁶

Çarşı terzilerinin çalışma koşulları ve sorumlulukları çeşitli fetvalarla düzenlenmiştir. Terzilere teslim edilen mal kesinlikle onun sorumluluğu altındadır. Terzi ona teslim edilen bir malı kendinden zorla alan bir kişiden geri alma hakkına sahiptir. Bunun yanı sıra terzi, hatasından dolayı oluşan bir kusurda zararı karşılamak zorundaydı. Kendisine verilen bir işi başka bir terziye devreden kişi de ortaya çıkan zararı karşılamakla yükümlüydü. Bazı durumlarda farklı yaptırımlar da uygulanmıştır. Örneğin yangın nedeniyle ortaya çıkan zarardan bir karşılık beklenmezken, hırsızlıktan dolayı ortaya çıkan zararın yarısını terzi karşılamak durumundaydı. Ancak terzinin dikkatsizliği nedeniyle bir hırsızlık yaşanmışsa o zaman terzi zararın hepsini karşılardı. Terzi yaptığı işin bedelini alma hakkına sahipti. Örneğin kayıtlarda bir kethüda diktirdiği kıyafetin valiye ait olduğunu söyleyerek parayı ödemek istememiştir. Ancak kıyafeti diktirip sonra da parasını vermemelik yapamayacağı hükmüyle karara bağlanarak bedeli ödettirilmiştir. Bir terzi ile müşterisi arasında malın teslimi hakkında anlaşmazlık ortaya çıkmış ise terzinin malı teslim ettiğine dair yemini esas kabul edilmiştir. Terzi vefat ederse yanında çalıştırdığı kişinin parası ve borçları terekesinde ödenmiştir.¹⁴⁷

Terzilerin diktikleri kıyafetin düzgün olması, ölçüleri ve fiyatları gibi hususlar devlet tarafından denetlenmiştir. Kadın, erkek, çocuk ve gayrimüslimlere kıyafet standartlarına göre kıyafet dikilmesi istenmiştir. Dikilen kıyafetin kaliteli olabilmesi için de bazı ölçüler belirlenmiş ve terzilerin bunlara uyması istenmiştir. Örneğin ucuz kaftanların yıkanmadan dikilmemesi, kaftanın kollarının pervazla temizlenmesi gibi.¹⁴⁸ Devletin düzeni sağlamak için ölçü birimlerine dahi müdahale ettiği olmuştur. Çuha, kumaş vesaire gibi eşyaların ölçümünü yaparken endaze ölçü birimi yerine arşın kullanılması uygun görülmüştür. İki ölçü arasında ki farklılık

¹⁴⁶ Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi Kadınlar(1869- 1927)*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014, s. 115-121.

¹⁴⁷ Tahsin Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnaftı*, Kitapevi, İstanbul, 2003, s. 134-135.

¹⁴⁸ Tezcan, *Sarayın Terzisi*, s. 22-23.

tüccar ve esnafların zararına olduğundan dışardan gelen kumaşların dahi bu ölçü birimine göre alınması emredilmiştir.¹⁴⁹ Terzilerin bir kıyafete hak ettiğinden daha fazla fiyat biçmesi de cezalandırılmaktaydı. Kötü bir kumaştan dikilen bir elbise pahalıya satılırsa bunu yapan terzi başına tahta külah geçirilerek halkın arasında dolaştırılırdı. Bunu bir daha yaparsa para cezasına çarptırılırdı. Bir terzi adil olmak için müşterisinin getirdiği kumaşı tartarak not ederdi. İş bitiminde kumaş parçalarını tekrar tartarak müşterisine teslim etmeli ve helallik almalıydı. Terziler aldıkları işi zamanında ve düzgün bir şekilde teslim etmek zorundaydı. Fazla iş alıp yetiştiremeyen terziler cezalandırılırdı. Bazen kadınların eve terzi çağırıldıkları da görülen bir durumdur. Terzi geleceği zaman kumaşlar alınır, dikiş bilen akrabalar eve çağırılırdı. Eve çağırılan terzilerden başka kendi evinde terzilik yapan kadınlar da bulunmaktaydı.¹⁵⁰

1.2.6. Osmanlı Devleti'nde Giyim Kuşamın Ortak Özellikleri

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında kıyafetler Anadolu Selçuklu Devleti'nden miras alındığı şekilde devam etmiştir. Bu dönemdeki kıyafet oldukça sadedir. Zaman geçtikçe kıyafetler zenginleşmiştir. İlk dönemlerde kadın ve erkek kıyafetleri birbirine oldukça yakındı. Ancak kıyafetlerin zamanla gösterişi arttığı gibi giyimler arasında da farklar oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki kıyafetlerin sadeliği ve güzelliği Avrupalıların da dikkatini çeken bir husus olmuştur. Kıyafetler oldukça rahat ve sağlıklı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca kıyafetlerin uzun olmasının kişilerin boylarını çok uzun ve gösterişli gösterdiğini ifade edilmiştir. Öte yandan kıyafetlerin kusur örtmede yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Başlıklar çok önemlidir. Kırmızı kadifeden tercih edilen şapkaların etrafında bir de sarık bulunmaktaydı. Bu sarık aynı renk ya da beyaz olurdu.

Osmanlı Devleti'nin zamana göre değişen giyim tarzının ortak özelliklerinden biride ev ve dış giyimin ayrı olmasıdır. Dışarıdan geldikten sonra kıyafetler değiştirilmekte daha hafif ve rahat kıyafetler giyilmekteydi.¹⁵¹

Osmanlı kadın giyiminde genellikle şalvar, gömlek, hırka, ferace ve cepken gibi kıyafetlerin tercih edildiği görülür. Zengin ve fakir kadın arasındaki fark

¹⁴⁹ B.O.A. , A.) MKT. 68/98, 13 Rebiülevvel 1263/ 1 Mart 1847.

¹⁵⁰ Taner, *Osmanlı*, s. 197-201.

¹⁵¹ Abalı, *Geleneksel*, s. 178-179.

kumaşın kalitesi, kürk ya da mücevher kullanımı ile ilgiliydi. Bunun dışındaki giyim tarzı genellikle aynı olmuştur. Kaftan hem erkek hem de kadın giyiminde kullanılan bir kıyafetti ve yüzyıllar içinde modası değişmiş olsa da her zaman rahat olması ve kusur kapatabilme özelliğinden dolayı tercih edilen bir kıyafet olmuştur. Üste giyilen kıyafetler değişmemek ile beraber bazı farklılıklar kıyafeti giyen kişi hakkında bilgi verebilir. Örneğin şalvar her kadın tarafından giyilmekle birlikte bol kesimli olanları daha çok şehirli ve zengin kadınlar da görülmüştür. Kadınların ortak olarak kullandıkları bu kıyafetlerin renk açısından da farklı anlamları olduğu bilinmektedir. Bir kıyafetin rengi aynı zamanda o kişinin hangi dine mensup olduğu ile ilgili fikir vermekteydi. Müslümanların kırmızı, mavi ve yeşil gibi renkleri, gayrimüslimlerin ise daha açık renkleri kullandıkları görülmektedir. Dış giyim olarak ferace ve yaşmak kullanılırken zamanla yerini çarşaf almıştır. İlk başlarda tek parça bir kıyafet olan çarşaf, Meşrutiyet'ten sonra iki parça halinde kullanılmıştır. Çarşaf için başlangıçta siyah renk tercih edilirken, Meşrutiyet'ten sonra her renk çarşaf kullanılmaya başlanmıştır. Kadınların dış giyimleri oldukça boldur. Bu nedenle yabancı seyyahlarında vurguladığı gibi kadının yanından geçen kişinin onu tanınması mümkün olmamaktaydı. Bu durum farklı bir bakış açısı ile de değerlendirilmiştir. Buna göre bu kıyafetler ile kadının köle, zengin, fakir gibi farklılıklarının belli etmeyen eşitlikçi bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu dış giyim kıyafetlerin tamamlayıcısı fes ve yazmalar da oldukça yaygın kullanılmıştır. Pabuç, çizme, mest sağlıklı bir şekilde ayağı koruyan araçlar olarak görülmüştür. Bu dönemde ayakkabılar birer süs eşyası olarak kullanılmaktaydı.¹⁵²

Erkek giyimi devletin kurulduğu yıllardan itibaren çok fazla farklılık göstermemektedir. Ancak devletin teşkilatlanması ile paşa ve bey gibi unvanlarla sosyal bir fark oluşmaya başlamış böylece kıyafetlerde de bir farklılaşma söz konusu olmuştur. Esnaf giyiminde herkesin sade giyindiği ve diz kapaklarına kadar bir entarilerinin bulunduğu görülür. Sade bir başlık ve hafif ayakkabılar kullanan esnafların mesleklerine göre kıyafetlerine bazı eklemeler yapmıştır. Ancak kıyafetler temelde aynıdır. Şalvar, kaftan, dolama ve gömlek erkek giyimini oluşturan parçalardır. Modellerde farklılık olmakla birlikte genellikle bu kıyafetler tercih edilmiştir. Başlık, erkek giyiminin en önemli parçalarından biridir. Çünkü kişinin yaptığı işe dair bilgi edinmeyi sağlar. Hatta ölen kişinin mezar taşındaki başlıklarda o

¹⁵² Abalı, *Geleneksel*, s.180-187.

kişinin ne iş yaptığını göstermektedir. Kavuk, külah gibi başlıkları dervişler ya da hocalar tarafından tercih edilmiştir ve genellikle koyu yeşil renkte olmuştur. Renkler sadece dinler arasında değil Müslümanların kendi arasındaki farklar hakkında da bilgi vermektedir. Müslümanlar kavuk ve ayakkabıları için sarı, Ermeniler kırmızı, Yahudiler mavi, Rumlar ise siyah rengi kullanmıştır. Müslümanlar arasında kendi dinine ait olmayan bir şapka kullanılması sadakatsizlik ile suçlanmaktadır. Bunu yapan kişinin imanını hatta nikâhını tazelemek zorunluluğu bulunmaktadır.

Kadınlar gibi erkeklerde kuşak kullanılmaktaydı. Para veya eşyalarını sağlamak için de bir araç idi. Erkekler saçlarını uzatmaz bunu Frenk âdeti olarak görürlerdi. Bıyık bırakmak yaygın iken sakalı genellikle hacca gidenlerin bıraktığı ve fazla yaygın olmadığı görülmektedir. Sakal bırakmak için bazı koşullar vardı ve devlet hizmeti için çalışanların böyle bir serbestisi yoktu. Hatta sancağa çıkmayan bir şehzade için de aynı durum söz konusu idi.

Esnafların yetişmesi ve sistemin ilerlemesini sağlayan Ahi örgütünün de bir giyim kuşam adabı bulunmaktaydı. Bir hırka, beyaz keçe bir külah ile üzerine bir sarık, mest şeklinde “ahfaf” adı verilen bir ayakkabı ve bir kemer bağlarlardı. Renkli ve ipekli giysiler giymezlerdi.¹⁵³ Osmanlı Devleti’nde yaşayan çocuklar da büyükleri gibi giyinmişlerdir.

Seyyah Nicolay¹⁵⁴ gayrimüslimlerin giyim kuşamlarının son dönemde gayet gösterişli olduğundan bahsetmiştir. Kadınların kilise ve hamama giderken oldukça fazla süslenip, bütün servetlerini taktıkları bilinmektedir. Şehirli kadınlar fes rengi kadifeler, satenler ve kenarları dantel bantlı kıyafetler tercih ederlerdi. Genç ve yeni evli kızlar 5 cm kalınlıkta inci ve değerli taşlarla işlenmiş, fes rengi saten ve sırmalı başlıklar takarlardı. Türkler gibi yeşil renk feracelerde kullananların yanı sıra kırmızı ve beyaz renkleri tercih edenler de vardı. Gayrimüslim kadınların da Türkler gibi hareket ettikleri ve iki kültür arasında alışverişin yoğun olduğu anlaşılmaktadır.

155

Yabancı seyyahlar Osmanlı Devleti ile ilgili bilgi aktarırken öncelikle burada yaşayan halkın giyim kuşamı ve fiziksel özellikleri ile ilgili bilgi vermiş ve Avrupa

¹⁵³ Abalı, *Geleneksel*, s. 187- 195.

¹⁵⁴ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı ülkesini ziyaret eden seyyahlardan biridir. Osmanlı Devleti hakkında birçok bilgi sunmuştur.

¹⁵⁵ Gürtuna, *Osmanlı*, s. 201-202.

ile Osmanlı'yı kıyaslamışlardır. Harem içine giremeyen seyyahlar kadın ile ilgili bilgi verirken bazen hayal dünyalarını ve fantezilerini da yazılarına katmışlardır. Bunlardan biri de Thevenot'tur.¹⁵⁶ Türk kadınlarının çok güzel olduklarını söyleyen Thevenot, sokağa çok az çıktıklarını ve çıktıkları zamanda örtülü olduklarını belirtmiştir. Kadınların erkekler gibi giyindiklerini, içlerine erkekler gibi iç don giydiklerini ve bunların mevsime göre çuha, kadife ya da saten gibi kumaşlardan olduğunu anlatmıştır. Gömlekleri üzerine ince pikeden "jupon" adı verilen bir gömlek ile üzerine kaftan giydiklerini ve değerli taşlardan yapılmış kemerlerinin olduğunu söylemiştir. Ayrıca, sokağa çıkarken uzun feracelerinin bulunduğunu ve ayakkabılarının da erkeklerinkine benzediğini kaydetmiştir.

Yazarı belirlenemeyen bir seyahatnamede kadınların saçlarının uzun olduğu, sert zarif işlemeli bir hotozu başlarına koydukları ve boyunlarına bir tül dolayarak bunu sürekli düzelttiklerini belirterek kadınların baş örtmelerine dair bilgiler vermiştir. Seyyahlar giyim kuşam konusunda kadınların eğitimi ile ilgili bilgilere de yer vermiştir. Kız çocuklarının küçük yaşlarda evliliğe ve hayata hazırlanması için dikiş-nakış ve yemek pişirme gibi işlerini öğrenmeye başladıklarını söylemişlerdir. Okuma yazma öğrenmelerine hiç önem verilmezken bu işleri öğrenmeleri için büyük bir özen gösterilmiştir.¹⁵⁷

1.2.7. Evliya Çelebi Seyahatnamesi 'nde Terziler

17. yüzyılın önemli simalarından birisi olan Evliya Çelebi seyahatnamesinde esnaf grupları ve terziler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Evliya Çelebi 1640 yılında yapılan bir geçit töreninde bulunan esnaf birlikleri ile ilgili seyahatnamesinde ayrıntılı bilgiler vermiştir.¹⁵⁸

Evliya Çelebi'ye göre 700 civarında esnaf grubu bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı ekonomisinin ne kadar zengin ve canlı olduğunu göstermektedir. Terzi birliği, Alay Köşkü'nün karşısında yer almaktaydı. Sadece İstanbul'da bulunan terzi sayısı 5 bin, dükkân sayısı 3 bindir. Bu sayılar terzilerin toplumda ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Terziler *dikiciler esnafı* olarak kayda geçmiştir. Terzi

¹⁵⁶ Fransız asıllı Jean de Thévenot (1633-1667) yirmi yaşındayken İngiltere, Hollanda, Almanya ve İtalya'ya seyahat eder. 1656 yılında İstanbul'a gelir. Doğu insanının günlük yaşamını betimleme konusunda öncü eserler sayılmaktadır.

¹⁵⁷ Müzeyyen Altunbay, " 16. Ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti'ndeki Kadın Algısı" *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, C.8, S. 41, 2015, s. 55-56.

¹⁵⁸ Küçükerman, *Türk*, s. 83.

esnafının yanı sıra örücüler, iplikçiler, kavukçular, düğmeciler, kürkçüler, yastıkçılar ve kadifeciler gibi kumaş ve giyim işi ile uğraşan birçok esnaf bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin esnaflar ile ilgili ilginç bazı tespitleri de bulunmaktadır. Sarıkcı esnafı olarak çalışan kimselerin dilsiz olduğunu söylemektedir. Lekeciler esnafının ise bugünkü kuru temizlemeler gibi kıyafetlerin rengini desenini bozmadan lekelerini çıkarmak için uğraştıklarını kaydetmektedir.¹⁵⁹

Evliya Çelebi, Arslanhane'de bulunan terzilerin iş yerlerinin Fatih Sultan Mehmed zamanında, Alay Köşkü'ndekinin de Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapıldığını söyler. Dolamacılar esnafının dükkânında farklı çeşitlerde çuha kumaşlar bulunmaktaydı. Başlarında dolama terzibaşı bulunmaktadır ve bu birlik hazinedarbaşına bağlıdır. Farklı görevleri bulunan esnaflar da bulunmaktadır. Örneğin; zencef¹⁶⁰ esnafının dükkânı 20, neferi 40'dır. Osmanlı Sarayı'nda da önemli görevi bulunan gazzaz esnafı 300 dükkân ve 800 nefer ile oldukça kalabalık bir birlik olmuştur. Dükkânları değerli kumaşlar ile donatılmıştır ve işyerleri oldukça süslüdür.¹⁶¹ Evliya Çelebi, terzi sınıfının lazımlı esnaf olduğunu söyleyerek sefere katılma zorunluluklarının olduğunu belirtmiş ve padişahların bile bu sınıfa muhtaç olduğunu vurgulamıştır.¹⁶²

1.3. 18. Yüzyılda Giyim-Kuşam ve Terzilik

1718-1730 yılları arasında kalan döneme "Lale Devri" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde birçok alanda değişim yaşanmıştır. Osmanlı halkı eğlenceye ve mesire yerlerine karşı rağbet göstermeye başlamıştır. Kadınlar da bu dönemde kendilerini ifade etmeye ve dışarıya çıkmaya başlamışlardır. Bunu ifade etmenin en kolay yolu da giyim kuşam olmuştur. Günümüzde de olduğu gibi o dönemde de kadın ve erkekler için toplumda beğenilme ve kabul görme çok önemli olmuştur. Ancak önceden giyim- kuşam ile ilgili daha çok sınırlayıcı ve belirli kalıplar söz konusuydu. Lale Devri'nde bu kalıpların dışına çıkılmaya başladığı görülmektedir. Sadabad'ın canlanması, laleye düşkünlük ve mesire yerlerine verilen önem bu dönemin daha gösterişli olmasını sağlamıştır. Bu ihtişam kıyafetlere de yansımıştır. Kadınlar ev içi giysileri renkli tercih etmişlerdir. Mesire yerlerine çıkmaya başladıkça ev içindeki

¹⁵⁹ Gürsoy, *Dünden*, s. 149-150.

¹⁶⁰ Terden sarığın kirlenmesi önlemek için altına takılan takkeyi yapan esnaftır.

¹⁶¹ Erduran, *Evliya*, s. 166-171.

¹⁶² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, C.1, İstanbul, 1996, s. 313.

renklilik dışarıya da yansımıştır. Feraceler ve yakaların uzunluğu ile oynanmış ve yaşmaklar incelmıştır. Kadınların dışında toplumun tüm kesimlerinde de süs ve özen hâkim olmuştur. Zengin fakir ayırım yapılmaksızın herkes gösterişli giyinmeye başlamıştır. Lady Montegu hatıralarında bir satıcının karısının bile sırmatsız bir şey giymediğini söyleyerek toplumdaki değişimi anlatmıştır. Kumaş ve mücevher seçimleri ile kadınlar toplumda fark edilmeye çalışmışlardır.¹⁶³ Zamanla ferace ve yaşmak sadece yaşlı kadınlar tarafından tercih edilir olmuştur. Gençler “*organtin*” adı verilen ince bir yaşmak ve Avrupa kadınlarının mantolarına benzer feraceler gitmeye başlamışlardır. Başa takılan hotozlar yüzü gösterecek derecede ince yaşmaklarla süslenmiştir. Yakalar ve kollar Avrupa danteli ile süslenmiş tüyler ve boncuklar kullanılmıştır.¹⁶⁴ Lale devrinde toplumda herkes gereksiz lüks harcamaya yöneldiği için Sadrazam İbrahim Paşa bu harcamaları kısıtlamak için bazı önlemler almıştır. Her kesime uygun kıyafet düzenlemesi yapan sadrazam özellikle kadın kıyafetleri ile ilgili kısıtlamayı geniş tutmuştur. Buna göre, kadınlar uzun yakalı ferace giymeyecekler, üç değirmiden fazla yemeni ve belirlenmiş ölçüden fazla ende kurdele bağlamayacaklardı.¹⁶⁵

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sadece batıdan etkilenmediği aynı zamanda batıyı etkilediği de görülmüştür. Avrupa'daki balolarda, tiyatrolarda, balelerde Türk kıyafetleri oldukça revaçta idi. Osmanlı kıyafetlerinin en fazla Fransa'da rağbet gördüğü bilinmekle birlikte İngiltere'de de bu modanın etkileri görülmüştür. Osmanlı kıyafetlerine rağbet edildiği dönem genelde Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu döneme denk gelmiştir. Polonya tahtını ele geçiren I. Friedrich Augustus'ın düzenlediği büyük balolar da dönemin büyük devleti Osmanlı örnek alınarak kaftan ve sarık gibi gösterişli kıyafetler tercih edilmiştir. Bu şekilde birçok kutlamada devletin gücünü göstermek için gösterişli Osmanlı kıyafetleri kullanılmıştır. Polonya kralı II. Friedrich Augustus ve eşi Maria Josepha ile evlilik törenlerinde temalı gösterilere de yer vermişlerdir. Kurulan çadırlar da Türk kıyafetlerini giymiş kızlar

¹⁶³ Işıl Pınar Özlük, “Lale Devri'nde Kadın Giyimi”, *I. Kadın Araştırmaları Sempozyumu*, C.1, S.1, Eskişehir, 2012, s. 147- 153.

¹⁶⁴ Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 164.

¹⁶⁵ Ahmet Refik Altınay, “*Lale Devri (1718-1730)*”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,2012, s. 50-51.

hizmet etmişlerdir. Silah, halı ve askeri kıyafetler ile düğün gösterişli bir şekilde Osmanlı temalı olarak yapılmıştır.¹⁶⁶

Osmanlı Devleti'nde kadınlar dikiş dikme konusunda her zaman maharetli olmuşlar konaklarda çalışan hizmetçi ve yardımcılar biçki-dikiş işlerini yapmışlardır. Öte yandan konaklara gelip hizmet veren terziler de olmuştur. Büyük terzi atölyelerinin kurulmasından önce kadınlar kıyafetlerinin bu şekilde temin etmekteydiler.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerindeki giyim tarzı zamanla değişime uğramıştır. 18. yüzyılda kadın kıyafetleri saten veya altın işlemeli kumaşlardan öne açık ya da ilikli olarak dikilmiştir. Daha sonra belin altından kadife, saten ya da deri kemerler bağlanmıştır. Yazın bürümcük denen kumaşlarla dikilen uzun elbiselerin, altına şalvar ve kemer kullanılmıştır. Yaz-kış değişik kumaşlarla kürklü yada kürksüz kullanılan feracelere çok sık rastlanmaktadır. Feracelerin geniş kolları ve geniş yakaları bulunmaktadır. Genellikle kırmızı, mavi ve yeşil gibi renkler kullanılmıştır. Kadınlar kıyafetleri üst üste giyseler de bir bütünlük ve uyum içerisinde olmuşlardır. Kullanılan kaftanlar lüks kumaşlardan ve çeşitli desenlerden oluşmuştur. Bu amaçla kullanılan kumaşların kaliteli olmasına önem verilmiştir. 18. yüzyılda kullanılan gelinliklerin de çeşitlendiği görülmektedir. Örneğin bu yüzyıldan kalan iki parçalı bir gelinliğin küçük çiçek motifleriyle süslendiği ve pembe renkte olduğu görülmektedir. Cevatzade Düriye Hanım'a ait olan bu gelinliğin önden açık, fırfırlı kare yakasına bağlanan boyunda bir tasma ve önde fiyonk şeklinde bir kemeri vardır. Arkası beş parçaya ayrılan gelinliğin kolları bileklere kadar yırtmaçlı olup altın düğmeleri vardır.¹⁶⁷ Bu dönemde feracelere bir karış uzunluğunda yakalar takılmıştır. Böylelikle yakanın açık kalması önlenmiştir. Kol ağzı kesimi, elbise bedeninin daralması ve şalvarların bollaşması 18. yüzyılda görülen kıyafet değişiklikleri arasındadır. Yüzyılın ortalarına doğru etek boyları bilek üzerine çıkmış, yaka göğüsleri gösterecek şekilde oyulmuş ve eteklerde kruvaze kesim moda olmuştur. Kıyafetlerde O yaka, U yaka, V yaka, hakim yaka, şal yaka, biye yaka genelde tercih

¹⁶⁶ Haydn Williams, *18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası Turquerie*, çev: Nurettin Elhüseyini, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 63-86.

¹⁶⁷ Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s.35-40.

edilirken; kollarda dar, uzun kesim daha sonralarda da dirsekten bollaşan, dar-kısa, bol-uzun, bol-kısa olarak değişmiştir.¹⁶⁸

18. yüzyılda I. Abdülhamid(1774-1789) dönemine ait bir defterde Padişahın hanımlarından birine alınan eşyalar kaydedilmiştir. 132 sayfa olan defterde kapıcı ve yağlıkçının mühürlerinin olması alışverişle ilgilenen kişilerin bunlar olduğunu gösterir. Yine bu dönemde III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan'a ait birçok defter görülmektedir. Buna göre Beyhan Sultan için çok alışveriş yapıldığı sonucuna ulaşılabilir. Bulunan defter 97 yaprak olup, 14x20m cm boyutlarındadır. Sadece kıyafet ile ilgili detaylar değil bütün yapılan alışveriş ve sipariş bilgileri de yer almaktadır. Defterde ilk başlarda bir kişinin mührü bulunsa da sonra alışveriş yapan kişinin değiştiği ve hep aynı kişinin alışverişe devam ettiği anlaşılmaktadır. Siparişler alındıktan sonra bütün siparişlerin tamamlandığına dair bir onaylama da söz konusudur. Lake ciltli bir başlıca defterden farklı bilgiler edinilebilmektedir. Buna göre "bezergân"¹⁶⁹ kelimesi kullanıldığı için -bu kelimenin yalnızca Yahudiler için kullanılır- alışveriş yapanın bir Yahudi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Rumca bir mührün tespit edilmesi de alışveriş yapanların kimliği ve dininin bir önem taşımadığını göstermektedir.

Bu döneme ait zengin defterlerden biri de 66 sayfalık 17.5x11.5 cm boyutlarındaki Terzi Arslan'a ait olan bir defterdir. Bu defterde sarayda yaşayan Serefraz Kadın aracılığı ile Terzi Arslan'a sipariş verildiğine dair bir not vardır. Yine bu yüzyıla ait bir başka defterde Terzi Arslan'ın adının sık geçmesi kendisinin saray ile olan münasebetlerinin fazla olduğunu göstermektedir. Bu terziye yaptırılan elbiselerin özellikleri, fiyatları defterlere kaydedilmiştir. Sadece sultan için kıyafet diktirilmemiş aynı zamanda eşine de cüppe, kaftan gibi bazı siparişler verilmiştir.¹⁷⁰

Öte yandan 18. yüzyılda III. Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedid birlikleri ile birlikte yeni bir üniformanın gündeme geldiği görülmektedir. Bu kıyafetler batılılaşma açısından bir geçiş dönemi olmuştur. Askeri kıyafet değişikliğine gidilmesinin en önemli nedeni savaş tekniklerinin değişmesidir. Buna göre askeri kıyafetler günün şartlarına uygun olarak yeniden tasarlanmış ancak bu değişiklik birdenbire hayata geçirilememiştir. Nizam-ı Cedid orduları için *sıkma* adı verilen

¹⁶⁸ Sıdıka Bilgen, *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi 16. yy- 19. yy*, Ankara, 1999, s. 42-61.

¹⁶⁹ Bu kelime tüccar anlamına gelmektedir.

¹⁷⁰ İpek, *Topkapı*, s. 43-58.

dizlere kadar dar pantolon hazırlanmıştır. Üzerine ceket giyen erlerin kıyafetleri bu şekilde iken subaylar için boy cepkeni denilen bir cüppe, bele şal ve şalvar üniforma olarak kabul edilmiştir. Başlık olarak da “*barata*” denilen bir başlık takmışlardır. Nizam-ı Cedid askerlerinin bölüklerini ayırt edebilmek için farklı renk düzenlemesine gidilmiştir. ¹⁷¹

18. yüzyılda sivil kıyafetlerde de değişimler söz konusu olmuştur. Bu dönemde gelinlik olarak kadınların belirli bir model ya da renk seçmedikleri görülmüştür. Ancak yüze örtülen örtü kırmızı olarak tercih edilmiştir. Yine başlarında uzun dikdörtgen bir hotoz bulunmuştur. Betimlemelerde ve resimlerde kadınların düğünlerde renk renk feraceler giydikleri görülmektedir.¹⁷² Kadınların mesire yerlerine gitmeleri yaygın bir hal almıştır. Feraceler renklenmiş, yakalar açılmış, yaşmaklar ve peçeler incelmıştır. Bu durumda devlet bazı önlemler alma yoluna gitmiştir. Kadınların bazılarının açık ve süslü püslü gezerek diğer kadınlara kötü örnek olmalarından dolayı bazı fermanlar çıkarılmıştır. Bazı kadınların eşleri istekleri karşılayamamış, bazıları da karısının bu şekilde sokağa çıkmasını istememiştir. Bu yüzden aile içi problemlerde ortaya çıkmıştır. Fermanlar bunları önlemek adına bazı cezalar getirmiştir. Bu şekilde gezen kadınların kıyafetlerinin yırtılması ve buna uyan terzilerin de cezalandırılmasına karar verilmiştir. Hatta kadınların mesire yerlerine gitmeleri dahi yasaklanmıştır. Ancak pratikte bu kurallara uyulmamıştır. Ardı ardına çıkan fermanlar bunun bir göstergesidir.¹⁷³ Aşırı harcama yapanlara karşı 1725 yılında bir ferman yayınlamıştır. Kadınların dini kurallara uygun giyinmedikleri, kocalarının kadınlara söz geçiremedikleri için toplumun yapısını bozdukları ve bu şekilde kıyafet diken terziler de dahil olmak üzere giyen kişinin de cezalandırılacağı açıklanmıştır. 1751 yılındaki fermanla ise kadınlar yaz gelince gidilen mesire yerlerinde uygunsuz dolaştıklarından dolayı uyarılmıştır. Bu kadınları mesire yerlerine gezmeye getiren arabacının da cezalandırılması istenmiştir.

¹⁷⁴ Kıyafetlerin fermanlarla düzenlenmesi sadece kadınlar için olmamıştır. Çok sık rastlanmamakla birlikte erkekler hakkında da fermanların yayımlandığı görülmektedir. Erkeklerin İslamiyet açısından altın, gümüş ve ipek gibi değerli malzemeler kullanmaları yasaktır. Ancak bazı aksi durumların yaşanmış olduğu arşiv

¹⁷¹ Tekeli, *Osmanlı*, s.536-539.

¹⁷² Gürtuna, *Osmanlı Kadın*, s. 51- 52.

¹⁷³ Gürtuna, *Osmanlı Kadın*, s. 31- 52.

¹⁷⁴ Küçükerman, *Türk*, s. 55-57.

belgelerinden anlaşılmaktadır. Erkeklerin yasak olan bu malzemeleri kullanarak bazı kıyafetler giydikleri görülmüş ve bu kıyafetleri hazırlayan terziler uyarılmıştır. Terzilerin bu tür kıyafetler dikmeleri kesinlikle yasaklanmıştır.¹⁷⁵

Müslüman kadınların dış giyim tarzları yabancı seyyahlar için oldukça dikkat çeken bir konu olmuştur. Önemli bir gezgin olan Elizabeth Graven¹⁷⁶ kadınların bir mummyya benzediklerini, gırtlaklarından topuklarına kadar her yerlerini bol ferace ile örttüklerini söylemiştir. Hanedan mensubu kadınların resmi ortamlarda bu kadar kapalı giyinmedikleri, şeffaf yaşmak ve süslü bir pelerin ile dolaştıkları belirtilmiştir.¹⁷⁷

III. Ahmed döneminde bir kavukçunun diktiği kavukların Yahudi başlığına benzemesinden dolayı uyarıldığı bilinmektedir. Hz. Muhammed (sav) “*Kim bir topluluğa benzerse o gruptan olur*” hadisine de uyarak Osmanlı Devleti’nde bu konuya çok dikkat edilmiştir. D’Ohsson, Türklerin bir başka grubun kıyafetini giymemeye özen gösterdiklerini eğer aksi olursa o kişiyi sadakatsiz ve dinden çıkan kişi olarak nitelendirildiklerini belirtmiştir.¹⁷⁸

I. Abdülhamid bu batı odaklı alışverişi yerli malı kullanarak azaltmayı amaçlamıştır. Çıkarılan kıyafet nizamnamesi ile yerli malı kullanımının artması ve devlet içinde kalan paranın sefer hazırlıkları için orduya kaydırılması istenmiştir. Ayrıca ithal mal kullanımını azaltmak için gümrük vergileri arttırılmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁵ B.O.A. 147/7349, 10 Şaban 1243/ 26 Şubat 1828.

¹⁷⁶ Lady Elizabeth 17 Aralık 1750 tarihinde İngiltere’de doğmuştur. CharboroughKontu Henry Drax’ın kızıdır. Eşinden ayrı yaşadığı yıllarda İtalya, Fransa, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu gibi pek çok ülkeye seyahatlerde bulunmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Asuman Karabulut, “İngiliz Seyyah Lady Elizabeth Graven’in Gözünden 1786 Tarihinde Kırım”, *Dergipark*, Cilt 4, Sayı 2, Ankara, 2017.

¹⁷⁷ Selçuk Düğer, “Batılı Kadın Seyyahlar İmgeleminde Osmanlı Kadını”, *KOSBED*, 2015, s. 79-82.

¹⁷⁸ Taner, *Osmanlı*, s. 200-201.

¹⁷⁹ Arğıt, *Osmanlı*, s. 246-254.

II. 19. YÜZYILDA MODERNLEŞME VE YENİ MODA ANLAYIŞI

2.1.19. Yüzyılda Modernleşme ve Giyim-Kuşam

2.1.1. Saray Kıyafetleri

Tanzimat Fermanı ile başlayan yenilik hareketleri 19 yüzyıla gelindiğinde daha sistemli bir şekilde hayata geçirilmiştir. 18. yüzyıldan sonra yaşanan ekonomik sıkıntılar dokumalarda ve kumaşlarda kalite düşüşüne sebep olmuştur. Boyalarda ve dokumalarda yapılan hilelerle maliyet düşürülmeye çalışılmış ancak kalite bozulmuştur. Kıymetli kumaşlarda da altın ve gümüş dokumaların değeri ile oynanmıştır. Dokumalardaki bu bozulmalar beraberinde kumaş desenlerinin bozulması sonucunu da ortaya çıkarmıştır. Serpme çiçek desenler ve fiyonklar kumaş desenlerinde çok kullanılmıştır. Bunun yanı sıra süslemek için dantel, oya, şerit ve düğme gibi birçok aksesuar ile kıyafetler süslenmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte Batılılaşma politikası hız kazanmıştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu için yeni kıyafetler hazırlanmıştır. Bu kıyafet değişikliği bir süre sonra tüm kadrolar da görülmeye başlanmıştır. Takım elbiseler, şeritli pantolonlar, fesler, işlemeli ceketler ile Osmanlı Devlet adamlarının görüntüsü değişmiştir.¹⁸⁰

Modernleşme sürecinde Osmanlı Devleti için kullanılan başlıklarda büyük bir önem kazanmıştır. Yıllardır kullanılan sarık ve kavuk gibi başlıklar yerini daha modern başlıklara bırakmıştır. 1826 yılında II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra ceket ve pantolon gibi kıyafetleri günlük yaşam ile özdeşleştirmiştir. Kaptan-ı derya Koca Hüsrev Paşa, Tunus'tan aldığı fesleri tayfasına giydirerek padişahın huzuruna çıkmasıyla bu yeni başlık benimsemiştir. Zamanla fesin nerede ve nasıl kullanılacağına dair düzenlemeler getirilmiştir. Sultan II. Mahmud'tan sonra gelen padişahlar da bu yeni kıyafeti benimsemişler ve uzun nişanlar ile birlikte ceket, pantolon, fes kullanmaya başlamışlardır. Sultan II. Abdülhamid döneminde bu kıyafetler sadeleşmiştir. Devlet adamlarının ve ordu mensuplarının kıyafetlerinde zaman zaman padişahın isteği üzerine değişiklikler yapılmıştır. Padişah bir önceki padişahın giyim tarzını kabul edebilir ya da kendi zevkine göre değişiklikler yapabirdi. Bu nedenle padişahın tahta yeni geçtiği zaman

¹⁸⁰ Tezcan, *Saray*, s. 519-520.

kıyafet değişikliği yaptığı görülmüştür.¹⁸¹ Osmanlı Devleti'nin kıyafet kültürüne bu dönemde farklı kıyafet çeşitleri de eklenmiştir. Bunlardan biri “frenk gömleği”dir. Ceket ve pantolon ile kullanılan bu gömleğin yakaları ve kolları kolalıdır. Kullanımı zor bir gömlek olduğu için halk arasında fazla yaygınlaşmamıştır. Bu gömlek daha çok “alafranga” kesimin tercih ettiği bir gömlek olmuştur. Halk ceket ve pantolon ile mintan kullanmaya devam etmiştir. Memurlar arasında da bu gömleğin tercih edildiği görülmektedir. “Potin” bir ayakkabı türü olarak Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne girmiştir. İki kat olarak giyilen ayakkabı olarak gündelik yaşamı kolaylaştırmak için kullanılmıştır.¹⁸² Leyla Saz,¹⁸³ kadınların sadece kıyafetlerinin değil davranışları ve adlarının değiştiiğine ve bu moda rüzgârına uygun hale geldiğini belirtmiştir. Kadınların önceden prova gerektirmeyen kıyafetler giydiklerini ve modernleşme ile birlikte model, dikim, terzi gibi konuların büyük bir önem kazandığını anlatan Leyla Saz, modernleşmeyi farklı bir açıdan değerlendirmiştir. Önceden kıyafetlerin modeli o kadar önemli değil iken artık hassas bir konu olmuş, modeli dikişini kötü olan bir kıyafet için kadınların cemiyet hayatındaki itibarları sarsılır hale gelmiştir. Eski gelenekler terk edilmiştir. Bir kız için önemli bir adım olan evlenme törenlerinde eski geleneklerin yerini Avrupa tarzı almaya başlamıştır. Kırmızı gelinlikler terk edilmiştir. Leyla Saz, Refia Sultan'ın gelinliğinin mavi olduğunu, eldiven, ayakkabı ve başlığının tamamen Avrupa modasına uygun olduğunu söylemiştir.¹⁸⁴

İleri görüşlü padişah ve devlet adamlarının yaptıkları bu yenilikler bazen kabul görürken bazen de halk tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Batılılaşmayı İslam dinine karşı yapılan bir kötülük olarak gören halkın bir kesimi ayaklanmalar çıkarmış ve bu nedenle yenileşme hareketleri seri bir biçimde gerçekleştirilememiştir. İslahatların hemen hayata geçirilememesinin en büyük nedenlerinden biri de sanayileşmede geri kalmışlıktan dolayıdır. Dokuma sanayinde makinelerin hızlı üretimi ile başa çıkamayan Osmanlı Devleti, ilk etapta sanayileşme adımını atmaya gayret etmiştir. Yeni açılan fabrikalar ve getirtilen makineler, Osmanlı Devleti'ni dışa bağımlı bir hale getirmekten kurtarmayı amaçlamıştır.

¹⁸¹ Gürsoy, *Dünden*, s. 152-155.

¹⁸² Küçükerman, *Türk*, s. 143-145.

¹⁸³ Anılarını yayımlayan ilk Müslüman kadın yazardır. Leyla Hanım adıyla da tanınan Leyla Saz, anılarında 4 yaşından 11 yaşına kadar 1853 ve 1860 yılları arasında Sultan Abdülmecid ve Verd-i Cinan Kadın Efendi'nin kızı olan Münire Sultan'ın nedimesi olarak Çırağan Sarayı'nda yaşarken yaptığı gözlemlerini ve yaşamının diğer evrelerindeki deneyimleri anlatır.

¹⁸⁴ Koca- Koç, *Geleneksel*, s. 2180-2191.

İzmir’de çuha, İstanbul’da fes, Zeytinburnu’nda pamuklu dokuma Hereke ’de kadife, Beykoz’da askeri kıyafet üretimi için fabrikalar kurulmuş ve yeni makineler getirilmiştir.¹⁸⁵

19. yüzyılın ortalarında terzi atölyeleri kurulmuş ve Beyoğlu, Galata gibi yerlerde açılan bu atölyeler Paris modasını taklit etmeye başlamıştır. Kadınlar önceden eve terzi çağırırken artık terzi atölyelerine giderek burada sipariş vermeye başlamışlardır. Böylece toplumda giderek artan Avrupai tarzda bir giyim söz konusu olmuştur. Korse, eldiven, dantel, pili ve şemsiye gibi malzeme ve eşyaların kullanımı oldukça artmıştır.¹⁸⁶ 19. yüzyılda kadınlar genellikle önü açık, uzun elbise ve yeşil kuşakla bağlanan geniş şalvarlar giymişlerdir. İç giyim olarak geniş ipek gömlekler tercih edilmiştir. Giyilen uzun elbiselerin kol ağzı ve etek ucu tığ oyaları ile süslenmiştir. Kıyafetlerde daha canlı renkler kullanılmıştır. Elbiseler genelde vücut hatlarını belli edecek şekilde hazırlanmıştır. Değerli taşlar ve kumaşlarla hazırlanan kıyafetleri gösterişli mücevherler tamamlamıştır. Başa mevsimine uygun hotoz takılmıştır. Bu kıyafetlerin üzerine kışın kürk kullanılmıştır. Dışarı çıkarken ferace giyme alışkanlığı devam ederken, yüze yaşmak denilen ince bir örtü örtülmüştür.¹⁸⁷

Resim 10: Saray Kıyafetleri¹⁸⁸

¹⁸⁵ Küçükerman, *Türk*, s. 92-139.

¹⁸⁶Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, çev.(Bahadır Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 211-216

¹⁸⁷ Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s. 40-41.

¹⁸⁸ Tezcan, *19. Yüzyılı*, s. 50.

Osmanlı Devleti Avrupa'dan etkilenirken aynı şekilde Avrupa'nın da Osmanlı Devleti'nden etkilendiği görülmektedir. Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne ziyarete gelen seyyah ve elçiler bu konuda öncülük etmişlerdir. Bassaro Zara ve Nicolas de Nicolay anlatımlarına resimlerde ekleyerek Osmanlı'yı Avrupa'ya tanıtmışlardır. Öte yandan şekilde Osmanlı Devleti de Avrupa'ya gönderdiği elçiler ile oradaki hayatı tanımaya başlamıştır. Bu elçilerin en önemlisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet olmuş ve yazdığı raporlar büyük bir ilgi görmüştür. Bu dönemde dini açıdan yasak olmasına rağmen sarayda bulunan kadınlar ve devlet adamları resimlerini yaptırmışlar ve batıya duyulan ilgi gittikçe artmıştır. Batıya karşı bu kadar alakalı olmak bazı sonuçları da beraberinde getirmiş ve birçok ürün ithal edilmeye başlamıştır. Bu nedenle bazı girişimler yapılmıştır. III. Selim yerli üretimi desteklemek amacıyla "selimiye" adındaki kumaşı piyasaya sürdürmüş ve toplumda buna büyük ilgi göstermiştir. Bu şekilde özellikle sarayın ithal ettiği malların azalması sağlanmıştır. Mrs. Julie Pardoe anılarında kıyafetlerdeki değişikliği yorumlamıştır. Erkeklerin kıyafetindeki değişiklikleri beğenmeyen Pardoe, kadınların da tam anlamı ile Batı ruhunu yansıtmadıklarını söylemiştir.¹⁸⁹ Modernleşme ile başlayan bu değişim de ithal mallar çok fazla tüketilmeye başlanmıştır. Ancak bunlarda aşırıya kaçması devletin dikkatini çekmiş ve devlet ithal malların sınırlandırılmasını istemiştir. Çünkü ecnebi memleketlerden alınan malların hem fiyatı hem de vergisi yüksekti. Bu masrafın azalması için devlet ihtiyaç duyulan malların alınmasını bunların dışındakilerden vazgeçilmesini istemiştir. Hatta bu iş için bir komisyon kurulmuştur. İthal malların daha az tercih edilmesi için vergilerde arttırılmıştır. Yüzde sekiz olan vergide artış yapılmış ve bu ithalat devam ederse gereken önemlerin arttırılacağı da belirtilmiştir.¹⁹⁰

Osmanlı kadınlarının Avrupaî modayı takip etmeye başlamasıyla birlikte yalnızca kıyafetler değil ölçü alma, beden ölçülendirme, kesim, prova ve kalıp gibi birçok sistemi de almak durumunda kalmıştır. 19. yüzyıl öncesinde Türk kadını, Orta Asya giyim kültürünü devam ettirmiş, geometrik desenli, sade ve bol kıyafetleri tercih etmiştir. Kadın ve erkek giysilerinin biçim ve formu hemen hemen aynı olup bu bir yaşam tarzına dönüşmüştü. Ancak 19. yüzyıldan sonra Avrupaî giyim tarzı ile birlikte bol kıyafetler yerini vücuda göre dikilmiş kıyafetlere bırakmıştır. Bluzlar

¹⁸⁹ Hülya Tezcan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma", *İstanbul Şehir Arşivi*, İstanbul, 1999, s. 45-48.

¹⁹⁰ B.O.A. , ŞD. 2859/44,09 Rebiülevvel 1288/ 29 Mayıs 1871.

pens ve balenle vücuda oturtulmuş, kabarık kollar kullanılmıştır. Etekler parçalı kesilmiş kısa ya da uzun kuyruklu olmuştur. Bu şekilde kıyafetlerin vücuda uygun olması kalıp bilgisinin de geliştirilmesine yol açmıştır. Kalıp çıkarma estetik algının yanı sıra matematik zekâyı da gerekli kılmıştır. Avrupalı terziler, geometrik şeritler ile beden üzerinden ölçü alarak kalıp çıkarmaya başlamış ve böylece kalıp çıkarma teknikleri ortaya çıkmıştır. Minyatür kalıplar ile de diğer bedenlere uygulanmıştır. Mezura kullanımı ile kişiye özel ya da bir elbise üzerinden kalıp çıkarma metodu geliştirilmiştir. Bu yeni moda akımı geleneksel terzilerin de işlerini zorlaştırmıştır. Basit ve sade giysiler yerine kulplu ve pensli kıyafetler dikmek zorunda kalmışlardır. Bu tarz giysiler beraberinde “prova” yapmayı zorunlu hale getirmiştir.¹⁹¹

Saray içerisinde geniş bir topluluk olan cariyelerin giyimi elbette üst düzeyden daha farklı olmuştur. Daha kıdemli ve *gedikli* ismiyle anılan cariyeler kırmızı kaftan, şalvar ve yemeni kullanmışlardır. Kışın omuzları ve kolları kürklü kaftanlar giymişlerdir. Cariyelerin giydiği kıyafetlerin kumaşı atlas ve ipek karışımı olup sıрма işlemler ile süslenmiştir. Cariyelerin hizmet ederken rahat hareket edebilmesi için etekleri üç parçalı olarak tasarlanmış gerektiğinde üst kısmı kaldırıp kemere tutturulmuştur. Giyilen şalvarlar da uzun olup paçaya tutturularak dökümlü olması sağlanmıştır. Gömleklerin bol, dökümlü ve v yakalı olduğu bilinmektedir. Yaka ve kollarında çeşitli süslemeler kullanılmıştır. Boyu uzun ve bele kadar oturtulan elbisenin belden aşağısı açık bırakılarak şalvarın da gözükmesi sağlanmıştır. Tek parça gelinlikler yerini iki parçalı ve şalvarlı gelinliklere bırakmıştır.¹⁹² Osmanlı saray kadınlarının giyime çok önem verdiği görülmektedir. Devletin savaşta olduğu zor dönemlerde dahi kadınlar lüks yaşamdan ve gösterişli kıyafetlerden vazgeçmemişlerdir.¹⁹³

Önce askeri kıyafette başlayan değişim ardından erkek ve kadın kıyafetlerinde görülmüştür. Saray kadınlarının da moda akımına uyması ile birlikte kadınların şalvar, entari ve üç etekli kıyafetlerinde bir değişim yaşanmıştır. Parlak yaldızlı, pileli, korsajlı şalvarlar ve kısa ceketler kullanılmaya başlarken bir yandan da geleneksel kıyafetler boyut değiştirerek kullanılmaya devam edilmiştir. Bu geçiş

¹⁹¹ Yüksel Şahin, “ 19. Yüzyıl Türk Kadın Giyiminde Avrupa Modasının Etkileri- Bedenle Yüzleşme”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyalog*, S.9, 2016, s. 108-119.

¹⁹² Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s. 41-51.

¹⁹³ Sevgi Gürtuna, “ Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, 1999, s. 200.

döneminde arada kalma söz konusu olmuştur. Hem yeni hem de eski kıyafetler bir arada kullanılmıştır. Özellikle Sultan Abdülaziz döneminden sonra bu yeni ve eski kıyafetlerin birlikte kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Bunun nedeni ise Sultan Abdülaziz'in yurt dışına yaptığı gezidir. Bu gezi sırasında Avrupa modasının Osmanlı'ya geçtiği hatta geziden döndükten sonra padişahın verdiği davetlerde bunun yansımaları görülmüştür. Örneğin, bir davette padişahın annesinin Avrupa modasına uygun giyindiği ancak ayakkabı ve başlığının eski geleneğe uygun olduğu görülmüştür.

Avrupa'dan gelen kadınların Osmanlı kadınları tarafından çok beğenildiği ve onların kıyafetlerine ve saçlarına özenilip onları taklit etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Avrupa'dan kıyafet modelleri ve kumaşlar getirilmiştir. Avrupa modasına uygun dikilen yeni kıyafetler zamanla saray kadınlarında bir tutkuya dönüşmüştür. Avrupa'dan gelen bu kıyafet modellerinin Topkapı Saray Arşivi'nde kayıtları bulunmaktadır. Buna göre kıyafetlerin önce Galatasaray'da bir pasaja geldiği ve saray kadınlarının bu kıyafetleri buradan sipariş ettikleri görülmüştür. Bu şekilde ithal edilen kıyafet modelleri 7 sayfa tutmuştur. Saray kadınları beğendikleri kıyafetlerin yanına küçük notlarla yapılmasını istedikleri değişiklikleri ve kumaş örneklerini tutturup terziye bu şekilde göndermişlerdir. Leylak, açık pembe, açık yeşil, mavi, saman sarısı renkleri ile desenli, düz, ipek, kadife ve canfes gibi kumaşları tercih etmişlerdir. Saray kadınları aksesuar harcamalarını dâhi Avrupa'dan yapmaya başladığı için zamanla bu siparişler hazineye büyük bir yük olamaya başlamıştır. Bu harcamalar Sultan II. Abdülhamid dönemine kadar artarak devam etmiştir. Saray kadınlarının kıyafetinde olan değişiklik çocuk kıyafetlerinde de kendini göstermiş ve selimiye gibi kıymetli kumaşlardan dikilen kıyafetler Avrupa'dan getirilen aksesuarlar ile süslenmiştir. Zamanla devlet adamlarının giydikleri üniformalardan esinlenerek çocuklara da böyle kıyafetler giydirilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Tezcan, *Sarayın Terzisi*, s. 254- 527.

Resim 11: Topkapı Saray Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Şalvarlardan Bazıları¹⁹⁵

Osmanlı saray kadınları son dönemlerde kıyafetlerini saray dışındaki terzilere de sipariş etmekteydi. Saray kadınlarının verdikleri siparişlere bakarak giyim kuşam konusunda çıkan fermanlara pek uymadıkları sonucuna ulaşılabılır. Kadınların klasik dönemde kullandıkları mücevherlerin bu dönem daha gösterişli olduğu görülmektedir. Takı olarak kullanmanın yanı sıra başlıklarına da değerli taşlar kullandıkları anlaşılmaktadır. İncili başlıklar, kelebek, kuş, ay-yıldız ve menekşe biçimindeki mücevherler başlığa tutturulurdu. İnci ile işlenmiş üsküfe başlıkları çocuklar ve gençler kullanırken; önü yüksek arkası açık hotozları diğer kadınlar kullanmışlardır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Atasoy, *Osmanlı*, s 767.

¹⁹⁶ Gürtuna, *Osmanlı*, s. 197-201.

Resim 12: Modernleşme Döneminde Kadın Başlıkları ve Katlı Giyim Örnekleri¹⁹⁷

2.1.2. Askeri Kıyafetler

II. Mahmud döneminde Eşkinci Ocağı'nın kısa sürede kaldırılmasıyla kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunda askerler sekiz dilimli “şupara” adı verilen bir başlık giymişlerdir. Sıkma bir şalvar ve boy cepkeni ile kıyafetleri tamamlanmıştır. Bu arada tüm askeri sınıfların kıyafetlerinin yeniden düzenlendiği görülmektedir. Örneğin, topçular püskülleri uzun fes üzerine bir şal, yarım kollu

¹⁹⁷ Apak- Gündüz- Eray, *Osmanlı*, s. 10.

cepken ve dökümlü bir şalvar giymekteydiler. Ancak bu kıyafetlerde iki yıl sonra değiştirilerek Fransa üniformaları esas alınmıştır. Setre pantolon kullanılan bu yeni üniformalar tek tip olmuş ve rütbeyi belirtecek işaretler kullanılmıştır. Tunus fesi bu kıyafetin başlığı olarak kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde de bu üniformalarda değişiklikler yapılmıştır. Rütbe işaretleri kol kapağına yapılmaya başlanmıştır. Son olarak 1909 yılındaki Askeri Kıyafet Nizamnamesi ile kıyafetler son şeklini almıştır.

198

Asakir-i Mansure ordusu için oluşturulan yeni kıyafetler ihtiyaçlara cevap vermemiştir. İklim koşullarına ve savaş şartlarına uygun olmayan bu kıyafetlerin maliyetlerini azaltmak ve dayanıklılığını arttırmak için değişikliklere gidilmiştir. Askeri kıyafetlerin tek tip olmasına oldukça önem verilmiştir. Erlerin bir sıra subayların çift sıra setreler, omuzdan kayış palaskalar ve kemerler askeri kıyafetlerde yapılan değişikliklerden olmuştur. Subaylar “harmaniye”, erler “yağmurluk” kullanmışlardır. Askeri rütbelerin belli olması için düğmelerde değişiklikler yapılmıştır. Zamanla pantolonların renk ve modellerinde değişiklik yapılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde kalıcı değişiklikler olmuştur. Avrupai tarzda lacivert çuhadan ceketler kullanılmıştır. Rütbe işaretleri kollardaki sırmalar ile gösterilmiştir. Askerlerin kıyafetlerinde yapılan düzenlemeler mali sorunları da beraberinde getirmiştir. Askerin üniformasını oldukça özenli kullanması istenmiştir. İzin günlerinde asker kıyafetlerinin giyilmesi yasaklanmış ve kıyafetlerin dayanıklılığının artması hedeflenmiştir. Ortaya çıkan kumaş ihtiyacının karşılanması için de önlemler alınmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde yeni fabrikaların kurulması için girişimler yapılmış ve sultan yerli malların kullanılmasını emretmiştir.¹⁹⁹

Askeri kıyafetlerin dikimi için devlet tarafından bazı terzilerin görevlendirildiği görülmüştür. Örneğin arşiv kayıtlarında Asakir-i Şahane Terzibaşılığına Toskana Devleti’nden bir terzi atandığı görülmektedir. Dışardan terzi getirilmesinin yanı sıra askeri kıyafetlerin bir gayrimüslime emanet edilmesi bu konuda işin ehlinin arandığı, terzinin milletin ve dininin önemli olmadığını göstermektedir.²⁰⁰ Ayrıca belgelerden askeri kıyafetleri koymak için bir elbise ambarının ve burada görevli terzilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir belgede vefat

¹⁹⁸ Tekeli, *Osmanlı*, s. 536-539.

¹⁹⁹ Ayten Can Tunalı, “Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, 2013, s. 161-168.

²⁰⁰ B.O.A. A.) MKT. DV. 31/21,26 Safer 1267/ 31 Aralık 1850.

eden Asakir-i Şahane Elbise Ambarı terzilerinden Dimitri Senvilof'un alacağıın varislerine teslimi için gereken talimat verilmiştir.²⁰¹ Belgelerden Nizamiye Elbise Ambarına ve buradaki görevlilere oldukça önem verildiği anlaşılmaktadır. 1890 senesinde Nizamiye Elbise Ambarı terzibaşılığı görevindeki Zaharaki Efendi'nin görevini yerine getirdiği, gayretli olduğu ve kemal-i istikamet üzere olduğundan dolayı dördüncü dereceden bir nişan ile ödüllendirilmesine karar verilmiştir.²⁰² Bu kayıtlar terzibaşılık görevinin önemli olup terzilerin devlet tarafından takip edilerek görevlerine ilişkin kararlar verildiğini ortaya koymaktadır. Elbise ambarı terzibaşılığına dair birçok belgenin bulunması askeri kıyafetler ile ilgili olan bu terzibaşının bir ordu devleti için ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Osmanlı ordusunun yenileşme sürecinde oluşturulan Asakir-i Hassa alayları taburlardan oluşturulmuş ve taburların içine ihtiyacı karşılayacak esnaf grupları da dahil edilmiştir. Bir belgede Mahmut Ağa, Asakir-i Hassa alaylarını dört taburdan oluşturmak ve bu alaylara gereken esnafları yerleştirmek ile görevli bir binbaşı olarak tayin edilmiştir. Alaylara ihtiyaç dairesinde terzi ve ayakkabıcı tayin edildiği görülmektedir.²⁰³

Asakir-i Mansure ordusunun mali işlerinin Masarifat Hazinesi'nce yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Her türlü masrafın kayıt altına alındığı bu hazinenin daha sonra lağvedilerek Seraskerliğe bağlandığı görülmektedir. Bu yeni düzenin sağlanmasında devlet bazı yeni düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler terzihaneleri ve dikimhaneleri de kapsamıştır. Askeri kıyafetlerin dikimi, ordunun tek tip giyinmesi ve ordunun diğer ihtiyaçlarını karşılaması açısından terzihaneye miralay olarak Mehmet Bey, dikimhaneye kaymakam olarak Hüsnü Bey atanmıştır. Bunun dışında askerin ihtiyacını karşılamada önemli olan erzak ambarı, eşya ambarı gibi yerlere de görevliler tayin edilmiştir. Ancak dikimhane ve terzihane atamalarının belgede ilk olarak yapılması oldukça önemlidir. Bu görevlilerin yerine gerektiğinde başka bir atama yapılarak işlerin aksamaması için özen de gösterilmiştir.²⁰⁴

Askeri kıyafetler hazırlanması büyük bir hazırlık gerektirmiştir. Bunun için devletin özel olarak çalışmaları bulunmaktadır. Yerli kumaşlar ile askeri kıyafetlerin

²⁰¹ B.O.A., DH. MKT. 2141/100, 16 Recep 1316/ 30 Kasım 1898.

²⁰² B.O.A., İ.DH. 1168/91291, 15 Cemaziyelahir 1307, 06 Şubat 1890.

²⁰³ B.O.A., HAT. 1635, 29 Zilhicce 1257/ 11 Şubat 1842.

²⁰⁴ B.O.A., HAT. 1640, 05 Rebiülevvel 1260/ 25 Mart 1844.

hazırlanması için hem kumaş hem de terzihane organize edildiği görülmektedir. Kıyafetleri dikmek için bir terzihane kurulmuş ve bu terzihanenin çalışma koşulları ile ilgili bir nizamname düzenlenmiştir. Kıyafetler için Fabrika-yı Hümayun'da numuneler hazırlanmıştır. Askerin kullanımına elverişli, mükemmel, askeriyeeye layık, düzgün ve birbirine benzeyen kıyafetlerin hazırlanması istenmiştir. Askeri kıyafetlerin numuneleri Fabrika-ı Hümayun'dan askerlerin rütbeleri ve sınıflarına özel ayrı ayrı hazırlanarak gönderilmiştir. Belgelerden anlaşılacağı üzere piyade, topçu, süvari ve itfaiye sınıfı gibi birçok bölüğün kıyafetlerinin numuneleri ayrı hazırlanmış ve dikilmek üzere terzihaneye gönderilmiştir. Sadece alt rütbeli askerler için değil aynı zamanda mirliva, ferik, müşir gibi üst rütbeli askerlere ve paşalara da kıyafetler bu terzihane de hazırlanmıştır. Kıyafetlerin hazırlanmasında görevlendirilen kişilerin mesul tutulacağı da belirtilmiştir. Kumaşlar Feshane-i Amire bitişiğindeki çuha fabrikasında imal edilmiştir. Hazırlanan numunelerin dikilmesi için Daire-i Askeriye karşısında bulunan jandarma dairesinin alt katında caddeye bakan on iki odalı, iki katlı kargir binanın kesimhane ve terzihane olarak kurulmasına karar verilmiştir. Terzihanenin ihtiyaçları için iki yüz kırk dokuz bin üç yüz yirmi altı kuruş hazineden tahsis edilmiştir. Bu terzihanede çalışacak terzilerin maharetli olması istenmiştir. Bunun için terzihaneye alınacak terziler önce talim yapıp ondan sonra işe alınmışlardır. Terzihanenin işleyişi ile ilgili olarak hazırlanan otuz sekiz maddeden oluşan nizamnamenin maddeleri şu şekildedir:

Birinci Madde: Askeriye sınıfına mensup erkân, ümera ve zabıtana mahsus elbiseler birbirine benzeyecek ve askere layık bir halde olacaktır. Gerekli olan mensucatın²⁰⁵ Fabrika-ı Hümayun'lardan temin edilmesine karar verilmiştir. Bu elbiselerin dikiminden önce onaylanacak birer numune Fabrika-ı Hümayun'da hazırlanacaktır. Elbiseler numuneye uygun dikilecektir. Elbiselerin kusursuz dikilmesinden terzihanenin görevlileri mesul tutulacaktır. Bu elbiselerin hazırlanması için bu terzihane tesis edilmiştir. En düşük rütbeliden en üst rütbeliye kadar gereken tüm kıyafetler burada hazırlanacaktır.

İkinci Madde: Terzihane-i Askeriye; terzihaneyi irade-i heyet odası, ham eşya ambarı, ölçü alacak yer, kesimhane, dikimhane ve elbise-i muamele ambarı olmak üzere altı birimden oluşacaktır.

²⁰⁵ Dokuma ürünü olan şeyler, dokuma, dokumalar.

Üçüncü Madde: Terzihane için ıslahat komisyonu olmak üzere bir müdür, muhasebe başkâtibi, iki muhasebeci, ham ve mamul eşya ambarı memurları, ölçühane, kesimhane ve dikimhane de çalışacak maaşlı ve ücretli lüzum miktarda muktedir ve mahir terzi alınacaktır. Bu mahir terzilerin en maharetli olanları ustabaşı olarak birimlerin başına tayin olunacak ve bu birimlerden sorumlu olacaktır. Ham ve mamul eşya ambarı memurları alım ve teslimat işlerine vakıf, mükemmel tanzim defteri tutabilen, tertipli kişilerden seçilecektir. Terzihanenin altı şubesinin işleyişinden de müdür sorumlu olacaktır.

Dördüncü Madde: En düşük rütbeli askerden en yüksek rütbeli askere kadar dikilecek tüm elbiselerin kalıplarının terzihanenin ölçüye mahsus bölümünde saklanarak tozlanmaması ve yıpranmaması için üzerlerine kalıplara mahsus bir örtü örtülecektir. Böylece bir başka elbisenin dikimi için kalıpların korunması sağlanacaktır.

Beşinci Madde: Memur ve diğer askeriye memurları da terzihane de kıyafet diktirebileceklerdir.

Altıncı Madde: Kolağasından mülazım-ı saniye kadar olan üst sınıflar da terzihanede askeriye uygun kıyafetler diktirebileceklerdir.

Yedinci Madde: Terzihane-i askeriye mensup erkân, ümera ve zabitan sınıfı, askeri sınıfa mensup esnaf ve ketebe-i kalemiye sınıfı maaşlarından birer takım elbise imal ettirebileceklerdir. Elbiselerin ücretleri paşalara kadar olan erkân ve ümeranın maaşlarından bir taksitle, miralaya kadar olanların maaşlarından iki taksitle, kolağası ve mülazım-ı saniye kadar olanların maaşlarından üç taksitle alınacaktır. Ayrı olarak kıyafet yaptıran ise parasını ayrı olarak verecektir.

Sekizinci Madde: Maaşlarından birer takım elbise alanlar tekrar bir takım elbise daha temin etmek isterse terzihane-i askeriyede ikinci elbiseyi yaptırabilecekler. Fakat ikinci elbiseyi yaptıranlar, elbisenin ücretini nakit olarak ödeyeceklerdir.

Dokuzuncu Madde: Askeri kıyafetler terzihanede dikilecek fakat başka bir terzi tarafından kıyafet dikilecek ise diğer kıyafetlere uygun ve birbirine benzer dikilecektir. Kumaşların temini çuha fabrikasından sağlanacaktır.

Onuncu Madde: Terzihane-i askeriyede hazırlanacak her türlü kıyafet için kullanılacak malzeme Fabrika-ı Hümayun'lardan temin edilecektir. Bunun dışında dışarıdan kumaş getirilmesi kesinlikle yasak olacaktır.

Onbirinci Madde: Terzihane-i askeriyede dikilecek olan tüm kıyafetlerin fiyatları belirlenecek ve bu belirlenen fiyatlar üzerinden satış yapılacaktır.

Onikinci Madde: Ham ve eşya ambarında bulunan malzeme ve kıyafetler camlı dolaplarda saklanacaktır. Böylece eşyalar toz, kir, kene ve güve gibi malzeme ve kıyafete zarar verecek şeylerden korunacaktır. Ambarlarda bulunan her türlü malzemenin fiyatlandırılması da yapılarak kaydedilecek ve terzihane dışında elbise imal ettirmek isteyenlere verilecek malzemenin fiyatlandırması yapılarak bedellerinin ödenmesi istenecektir.

Onüçüncü Madde: Terzihane-i askeriyede elbise yaptırmak isteyenler idare-i heyet şubesine müracaat edeceklerdir. Bu kişilerin isim, rütbe ve memuriyetleri, istedikleri elbisenin özellikleri bir levha üzerine üç parça ile ciltli varakalara kaydedilerek numaralandırılacaktır. Bu işlemden sonra tanzim edilen parçalardan ikisi ayrılarak sahibiyile birlikte ölçühaneye gönderilecektir. Ölçühane ustabaşısı iki parçadan oluşan varakanın üzerine elbise sahibinin ölçüsünü alarak istenenleri kaydettikten sonra elbise için sahibinin hangi gün prova gelebileceğini tayin edecek ve tümünü ölçühaneye mahsus deftere kaydedecektir. Varakanın bir parçası elbise sahibine bir parçası da kesimhaneye gönderilecektir. Kesimhane ustabaşısı varaka da yazan ölçüye göre kumaşı keserek kesimhane defterine kaydedecektir. Bu işlemden sora kumaşlar ve varakalar dikimhane ustabaşısına gönderilecek. Prova için bir gün tayin edildikten sonra kıyafetin teslim tarihi hem varakaya hem de deftere işlenecektir. Dikim işlemi de tamamlandıktan sonra kıyafetler eşya ambarına gönderilecektir. Deftere kaydedilerek eşya ambarı memuruna imza ettirilecektir.

Ondördüncü Madde: Dikimhaneden gelen kıyafetlerin eşya ambarına sevk edilmesinden sonra sahibine teslim edilene kadar elbise kalıpları ve elbiseler için birer örtü ayarlanacak ve muhafazası için özen gösterilecektir.

Onbeşinci Madde: Eşya ambarına kıyafeti teslim almak için başvurulduktan sonra ambar memuru elbisenin hazır bulunduğuna dair varakaya gereken açıklamayı yaparak elbisenin ücretini alacak ve bunların hepsini deftere kaydedecektir.

Onaltıncı Madde: Müşirden mirliya paşalara kadar erkân, ümera ve rütbeleri münasip bulunan kişilerin talepleri doğrultusunda ölçü almak ya da prova etmek üzere hanelerine veya makamlarına bir terzinin gönderilmesi uygun görülmüştür.

Onyedinci Madde: Askeri sınıflar için kaçar takım elbise imal edileceği ve gerekli olan malzeme miktarı tespit edilerek her sene istihkak defteri tanzim edilerek terzihaneye teslim edilecektir. Aynı zamanda fiyatları değiştirilen elbiseler ve malzemelerinin listesini de deftere kaydedilecektir.

Onsekizinci Madde: Hazineden terzihaneye ayrılacak paranın yarısı terzihaneye yarısı ise terzihane için gerekli olacak malzemeler için Fabrika-ı Hümayun'a ayrılacaktır.

Ondokuzuncu Madde: Elbise temininde hangi sınıfın kaçar takım alacağı, ne kadarının Fabrika-ı Hümayun'dan ne kadarının hariçten verileceğine dair bir düzenleme yapılarak ayniyat defteri tanzim edilecektir. Fabrika-ı Hümayun'dan alınmak istenilen malzeme için ıslahat komisyonuna başvurulacaktır. Dışardan alınacak malzeme için de usul dairesinde bir yol bulunacaktır.

Yirminci Madde: Dışardan alınacak malzemeler için münakasa cetvelleri doğrultusunda listelerin Fabrika-ı Hümayun'a tasdik ettirilmesi gereklidir.

Yirmibirinci Madde: Maaş karşılığında dikilen elbiselerden kaçar tane dikildiği ve kimden ne kadar maaş kesintisi yapılacağı ve bunun hangi maaştan olacağına dair düzenlenmeler için bir defter tutularak Muhasebat-ı umumiye dairesine sunulacaktır. Maaş kesintilerinin nasıl yapılacağına dair gerekli işlemler yapıldıktan sonra bu defter tekrar terzihaneye iade edilecektir.

Yirmiikinci Madde: Terzihanenin ihtiyaç duyduğu akçe için muhasebe kalemine başvurulacaktır. Bu miktar kabul edilirse nizamiye hazinesinden geciktirilmeden terzihaneye verilecektir.

Yirmiüçüncü Madde: Terzihane de yapılacak işlerin kaydedilmesi için bir yevmiye ve bir de defter-i kebir adıyla iki defter tutulması gereklidir.

Yirmidördüncü Madde: Terzihanede imal edilecek kıyafetler için terzihane kalemi borç, alacak ve ödemeler için gerekli meblağı nizamiye hazinesinden temin edecektir. Bu işlemlerin tamamı defter-i kebirde kaydedilecektir. Nizamiye

hazinesinden alınan para kasa hesabına zimmet edilecek Nizamiye hazinesine alacak olarak kaydedilecektir.

Yirmibeşinci Madde: Terzihane kasasının heyet-i idare nezdinde üç tane anahtarı bulunacaktır. Bu anahtarlardan biri müdür, biri muhasebe başkâtibi biri de kasa memuru tarafından saklanacaktır.

Yirmialtıncı Madde: Kasada bulunan akçe miktarında bir makbuz koçanı düzenlenecektir. İhtiyaçların karşılanmasında yapılacak ödemeler için verilecek her akçe karşılığında koçandan bir makbuz kesilecek ve müdürün “verile” işareti ile birlikte ödeme yapılacaktır.

Yirmiyedinci Madde: Ödemeler ve harcamalar kasada bulunan deftere tek tek kaydedilecektir. Her ayın son günü sabahı heyet-i umumiye ile birlikte kasa açılacak defter ve makbuzlar kontrol edilecektir. Kasada olması gereken para hesaplanacak ve para sayılıp kaydedilecektir. Ertesi aya aktarılan para kaydedildikten sonra heyet tarafından bu sayım işlemi tek tek onaylanarak işlem bitirilecektir.

Yirmisekizinci Madde: Her mali yılsonunda terzihane kalemi tarafından kesimhane, ham ve eşya ambarlarında alacak verecek tespiti yapılacaktır. Hesapların tümü kontrol edildikten sonra yıl kapatılacak ve heyetin onayı alınacaktır.

Yirmidokuzuncu Madde: Her mali yılsonunda daire-i muhasebat tarafından atanacak bir müfettiş ile hesapların tümü tekrar kontrol edilecektir. Hesapların kaydedildiği defter, heyet-i idare ile birlikte tasdik olunacak ve Fabrika-ı Hümayun ıslahat komisyonuna iletilecektir.

Otuzuncu Madde: Her mali yılsonunda hesapların kapatılmasından sonra kasada beş bin lira kalacak şekilde düzenleme yapılacak ve kalan para daire-i askeriyeye teslim edilecektir.

Otuzbirinci Madde: Terzihane-i askeriyede askeri rütbede olanlardan başka çalışacak memur, kalemiye sınıfı mensupları, ustabaşılar, terziler ve diğer çalışanların maaşları terzihane kasasından ödenecektir. Lüzuma göre alınacak yeni personel veya terfi edeceklerin maaşlarının ödenebilmesi için terzihane kasasına ilave yapılarak masraflar karşılanacaktır.

Otuzikinci Madde: Fabrika-ı Hümayun ya da dışarıdan alınacak malzemelerin tedarikinde idare heyeti tarafından ödeme yapılacaktır. Teslim edilen malzemelerin her biri için ne kadar para ödendiği de ambar memuru tarafından deftere kaydedilecektir. Makbuzların ödenmesi müdürün “verile” işareti ile yapılacaktır.

Otuzüçüncü Madde: Lüzum görülen malların alınması için pazarlık yapılmasından sonra idare heyeti tarafından hazırlanacak tutanak ile iki bin kuruşa kadar olan ufak tefek masraflar alınabilecektir.

Otuzdördüncü Madde: Terzihane-i askeriye gerek Fabrika-ı Hümayun’lardan gerek dışardan alınan her yeni eşya için bir levha üzerine iki parçadan ibaret numaralı ciltli makbuz senedine alınan malın cinsi, miktarı ve değeri kaydedilerek idare heyeti tarafından onaylanacaktır. Düzenlenen belgenin bir parçası teslim eden kişide kalacak bir parçası da saklanacaktır.

Otuzbeşinci Madde: Terzihane-i askeriye Fabrika-ı Hümayun dışından alınacak her yeni malzemenin ham eşya ambarına teslimi yapılacaktır. Ambar memuru teslim aldığı eşyanın cinsini, miktarını ve değerini varaklara kaydederek müdüre bildirecektir.

Otuzaltıncı Madde: Ham eşya ambarından kesimhaneye teslim edilen her malzemenin hesabı ciltli varaklara kaydedilerek müdüre sunulacaktır.

Otuzyedinci Madde: Kesimhaneden terzihaneye teslim olunan malların buradaki işlemi bittikten sonra mamul eşya ambarına teslim edilecek, ambar memuru tarafından bu malların hepsinin kaydı tek tek yapılacaktır.

Otuzsekizinci Madde: Bu nizamname ileride herhangi bir değişikliğe uğrar ya da genişletilmek istenir ise irade-i seniyye tarafından düzenleme yapılacaktır.²⁰⁶

2. 1.3. Halkın Kıyafetleri

Modernleşme sürecinde sosyal alanda etkin olmaya başlayan kadınların feracelerinin yakaları genişlemiş, açık renkler tercih edilmiş, başlıkları beyaz yaşmak ve yüksek hotozlu olmuş ve farklı aksesuarlar ile kıyafetler gösterişli hale gelmiştir.²⁰⁷ Kumaş enlerinin dar olması ve kıymetli kumaşların kullanılması

²⁰⁶ B. O. A. , Y. MTV.97.42.1, 06 Zilhicce 1311/ 10 Haziran 1894.

²⁰⁷ Tezcan, *Topkapı*, s. 520-524.

sebebiyle kıyafetler kulpsuz, yalın ve geometrik formlardan oluşmuştur. Bu sade giyim tarzı yüzyıllarca devam etmiş ve 18. yüzyıl başlarında kol ağzı kesimi dar olan vücuda oturan elbiselerin kullanılması kıyafetler çeşitliliğe neden olmuştur.²⁰⁸

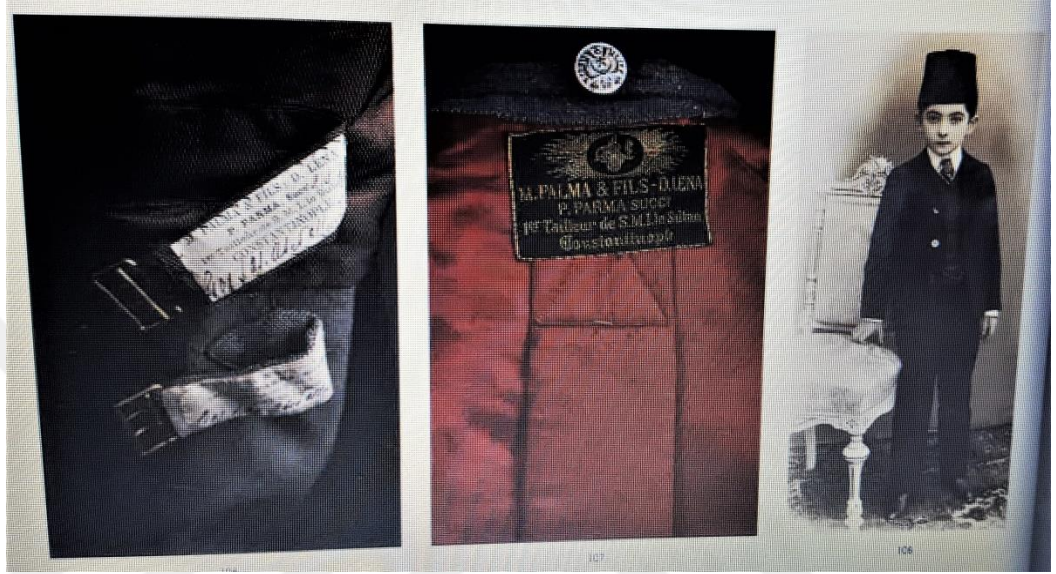
Resim 13: Modernleşme Dönemi Kadın Kıyafetleri

Bu süreçte Osmanlı kadınına bazı mesleklerin öğretilmesi ve bu meziyetleri gündelik hayatta kullanabilmesi sağlanmıştır. Aşçılık, dikiş ve nakış gibi işler öğrenen kadınlar daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Özellikle dikiş öğrenen kadınlar Tanzimat Fermanı'ndan sonra ortaya çıkan moda rüzgârını takip etmede daha etkin olmuşlardır. Kadınlar küçük yaştan itibaren ihtiyaçları doğrultusunda dikiş dikmeyi öğrenmişlerdir. Çünkü bu toplumda yaşayabilmek için öğrenilmesi gereken bir iş olmuştur. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerine doğru dikiş bilmek ihtiyaç karşılamaktan ziyade moda ayak uydurmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Moda akımı ile kadınlar Avrupalı kadınların kıyafetlerine özenerek onlar gibi giyinmenin yollarını aramışlardır. Varlıklı kesimin “modistra”²⁰⁹ adı verdikleri Rum ve Ermeni terzilerin çeşitli kıyafetler diktikleri görülmüştür. Bu terziler oldukça rağbet görmekle birlikte İstanbul'daki konaklara girerek Paris ve Londra modasının tanıtımına da yardımcı olmuşlardır. Bunlara olan talep gittikçe

²⁰⁸ Fatma Koç, “18. Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya 2009, s. 95.

²⁰⁹ Kadın terzi anlamına gelmektedir.

artmış ve ismi markalaşan terziler ortaya çıkmıştır. Bu terzilere olan bağlılığı azaltmak adına bazı varlıklı aileler kızlarına Frenk terzilerden birkaç aylığına ders aldirmişlardır. Ancak diğer kadınlar için bu mümkün olmamıştır. Bu kadınların modayı takip etmesi için en önemli araç kadın dergileri olmuştur. Günün giyim kuşam trendlerini anlatan bu dergiler, verdiği kalıplarla kadınların kendi kıyafetlerini kendilerinin dikmesi için fırsat vermiştir.²¹⁰

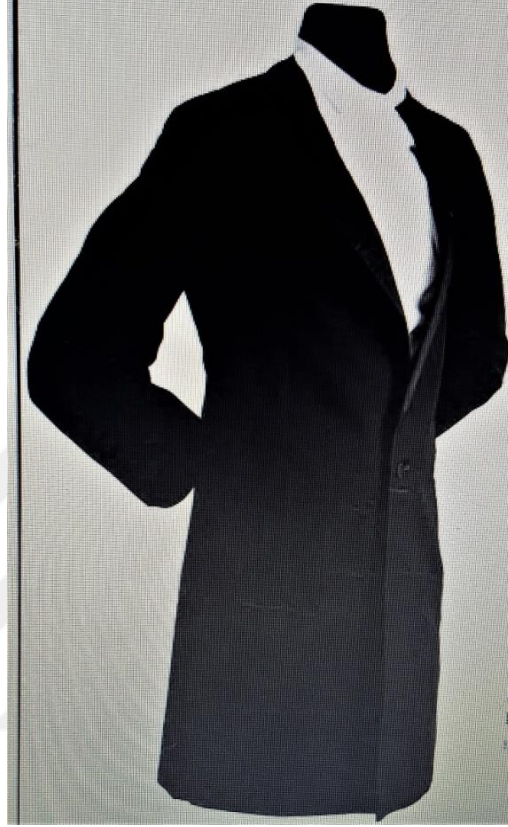
Resim 14: Terzi isimleri markalaşmıştır ve etiketler kıyafet için önem arz etmeye başlamıştır.²¹¹

Osmanlı erkeğinin giyim tarzının da batı ile olan münasebetler ve yapılan ıslahatlar ile birlikte değiştiği görülmektedir. Bu değişikliklerin başında devlet adamlarının ve İstanbul'un önde gelen Osmanlı erkeklerinin tercih ettiği setre pantolonlar gelir. Yaşa ve mevsime göre farklılık gösteren kıyafetler ile Avrupalı tarzda kıyafetler toplumda sıkça görülmeye başlanmıştır. İstanbulun ceketler ve fesler erkeklerin modernleştiğini gösteren kıyafetlerden olmuştur. Bu Avrupalı tarzda kıyafetlerin kalıpları ve dikişleri geleneksel terziler tarafından hayata geçirilememiştir. Bu nedenle dışarıdan getirilen kumaşlar Frenk terzilere teslim edilmiştir. Bu terziler istanbulin ceket, astarlı ve askılı pantolonlu takım elbiseler dikmişlerdir. Deri, ipekli, çuha, kaşmir ve kadife kumaşla dikilen yeleklerde bu dönemin modası olmuştur. Bu yelekler içi kapitoneli astarlarla astarlanmıştır.

²¹⁰ Mine Demir, "Osmanlı Kadınları Arasında Modanın Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Bıçkı-Dikiş", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, C.1, S.2, Bartın, 2016, s. 71- 73.

²¹¹ Tezcan, *19. Yüzyıl*, s. 130.

Pantolon üzerine ipek ve koton gömlekler kullanılmıştır. Gömlelerde kolalı ve takma manşetler ve yakalar görülmüştür. Beyaz eldiven, mendil ve kravatlar İstanbul beyefendisinin aksesuarlarından olmuştur. Dış giyim olarak palto ve pelerin kullanılmıştır. Ayakkabılar siyah, sert, hafif toplu olarak tercih edilmiştir²¹²

Resim 15; Modernleşme Dönemi Erkek Üst Giyim Modeli²¹³

İnsanların temel ihtiyaçlarından olan giyimde modernleşme moda algısı ile birlikte şekillenmeye başlamıştır. Toplumun hazır bulunurluğuna bağlı olarak bir toplumun diğer toplumdan esinlenerek bir değişim yoluna gitmesi olağan bir durumdur. Bu şekilde kültürel alışverişin yoğun olduğu İstanbul'da bu değişim diğer bölgelere göre çok daha hızlı yaşanmıştır. Geleneksel giyim tarzından modern giyim tarzına geçmede İstanbul şehri öncülük etmiştir. Bu dönemde Fransız modası dünyaya hâkim olduğu için Osmanlı Devleti de giyim tarzı olarak yüzünü bu ülkeye çevirmiştir. Tüm giyim tarzı ve dikimde uyulacak kurallar değişmiştir. Yaşanan değişimlerin bir anda değil ancak kısa sürede etkisinin arttığı anlaşılmaktadır. Önce

²¹² Ayşe Gamze Öngen, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Politikasının Erkek Giyim Tarzına Etkisi", *Akdeniz Sanat Dergisi*, C.8, S. 15, Antalya, 2015, s. 1-9.

²¹³ Tezcan, *19. Yüzyıl*, s. 127.

erkek giyimine getirilen düzenlemeler ortaya çıkmış bu dönemde kadın geleneksel çizgisini korumuştur. Ancak zamanla bu durumun da değiştiği görülmüştür. Böylece toplumda farklı kesimleri ayıran kıyafet faktörü ortadan kalkmış ve herkes her türden kıyafeti giyebilme özgürlüğüne sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nin başından beri koruduğu düzen yerle bir olmuştur. Batı ile olan bu etkileşimlerin ülkeyi ziyarete gelen yabancılar ya da elçiler aracılığıyla arttığı görülmüştür. Özellikle Pera'da boy gösteren bu insanlar tiyatro, eğlence mekânları ve mesire gibi yerlerde yeni modayı sergilemişlerdir. Batıdan alınan kıyafetlerin Osmanlı ülkesine adapte edildiği bilinmektedir. “Redingot” adı verilen ceketin yerini “İstanbulin” adında bir ceketin aldığı görülmüştür. Ancak bu kıyafetler Müslümanların yaşam tarzına hiç de uygun olmamıştır. Abdest almak için ceketin kullanımının zor olması ve gömlek manşetlerinin ıslanarak kolasının bozulması belli tartışmalara yol açmıştır. Toplumda modernleşmeye karşı olanlar bu kıyafetleri kullananların “beynamaz” olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu şekilde toplumun ikiye bölündüğü görülmüştür. Yeni moda ayak uydurmak için Osmanlı toplumsal kurallarını çiğneyenler hoş karşılanmadığı gibi ardı ardına çıkan fermanlarla da bunların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Değişim hareketinin ilk olarak erkek kıyafetlerinde başladığı bilinmekle birlikte kadınların bu akıma daha çabuk adapte olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki çıkan fermanların daha çok kadınlara yönelik olduğu görülmüştür.²¹⁴ 1889'da yayınlanan ferman ile açık saçık gezen kadınların uyarıldığı görülmüştür. Ancak kadınların bu yasaklara çok da uymadığı anlaşılmaktadır. III. Selim'in yayınladığı bir ferman doğrudan terzibaşına gönderilmiştir. Kadınların sokakta gezerken dikkat çektiği ve kıyafetlerinin kumaşlarının ince olduğu belirtilerek bu tür kumaşların kullanılmasının yasak olduğu hatırlatılmıştır. Hatta bundan sonra bu kumaşları kullanan terzilerin aman vermeksizin asılması emredilmiştir.²¹⁵

2. 1.3.1. Gayrimüslimlerin Giyim Tarzı

Tanzimat Fermanı'na kadar gayrimüslimlerin kıyafetleri ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmış ve kısıtlamalar getirilmiştir. Gayrimüslimlerin Müslümanları

²¹⁴ Emine Koca-Fatma Koç, “ Geleneksel Giysi Tarzlarının Değişimi ve Türk Modasının Oluşumunda İstanbul”, 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Ankara, 2009, s. 2167-2196.

²¹⁵ Taner, *Osmanlı*, s. 200-201.

taklit etmeleri kesinlikle yasaklanmıştır. Aynı şekilde Müslümanlarında gayrimüslimlere benzemesi yasaktı.²¹⁶

Tanzimat Fermanı'ndan sonra eşitlik ilkesi benimsenmiş ve kıyafetler ile ilgili farklar ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu fermanın ilanından önce bir takım değişikliklerin yaşanmaya başladığını görülmüştür. 1829 yılında fes takma zorunluluğu ile birlikte gayrimüslimlerin başlıkları da farklılaşmaya başlamıştır. Gayrimüslimler de fes kullanmaya başlamışlardır. Kıyafetlerde de değişiklik görülmüştür. Örneği Yahudi erkek giyiminde elbisenin altından çıkan uzun ve koyu renkli şalvar, entarinin önü açık ve boyun kısmı dik desenli ya da çiçekli kumaştan yapılmış, uzun kuşaklar ve geniş kollu cüppe tercih edilen kıyafetlerden olmuştur. Hahamların kıyafetleri diğer Yahudilerle benzer olmakla beraber giydikleri cüppenin kumaşının daha kaliteli olduğu görülmüştür. Bir haham hahambaşı olarak atandığında kendisine mühür, nişan ve yakası dik gümüş işlemeli bir cüppe gönderilmekteydi. Yahudi kadınlar ise Müslümanların aksine koyu renkli feraceler ve başlarını örtmek için "makrama" adını verdikleri bir şal kullanırlardı. Zamanla feracenin yerini palto alırken ev içi giyimlerinde gayrimüslim kadınlarının hepsinin kıyafet tercihlerinin aynı olduğu görülmüştür. Yalnızca baş örtme konusunda farklılıkları bulunmaktadır. Kadınların buldukları şehre göre de kıyafet farklılıkları ortaya çıkmıştır. İstanbul, Kudüs ve Bursa'daki kadınlar hotoz kullanmış ve etrafını şal ile çevirmişlerdir. Zamanla bu başlıkların yerini oyalı yemeniler, kofyalar,²¹⁷ tokadolar²¹⁸ almıştır. Mücevher kullanımları da gayet abartılı olan gayrimüslim kadınların uzun zincir, gerdanlık, inci ve broş taktıkları görülmüştür. Gayrimüslim gelinlikleri Avrupa'da ki gibi kadife, ipek ve dival işlemeli çiçek desenli kaftan ve entari olarak kullanılmıştır.²¹⁹

Müslüman ve gayrimüslimler arasında bu şekilde farkları ortadan kalkması Osmanlı Devleti'ni pek de memnun etmemiştir. Gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi yeşil rengi kullanmaları tepkiyi üstlerine çekmelerine neden olmuştur. Bu şekilde davrananların cezalandırılmalarına dair fermanlar yayınlanmıştır. Basmacı, tülbentçi ve yemenici gibi meslek gruplarının ihtiyar ve kâhyaları ile hahambaşı, Rum ve

²¹⁶ Argıt, *Osmanlı*, s. 246-248.

²¹⁷ Başın ortasında bir şapka, etrafı mendil ve danteller ile süslenmiş, arkasında saç örgüsünü koymak için bir kılıf bulunan şapka türüdür. www.turkcesozlukler.com

²¹⁸ Ufak, silindir, kadifeden bir başlıktır.

²¹⁹ Levi, *Osmanlı'da*, s. 4-8.

Ermeni Patrikleri huzura çağırılarak yeşil rengin kullanılmaması için uyarılmışlardır. Önceden moda Müslümanlar öncülük ederken bu dönemden sonra moda yön verenler gayrimüslimler olmuştur. Zarif, pahalı ve en son moda kıyafetleri giyerek etrafta dolaşan gayrimüslimlere karşı devlet muhafazakâr kesimi de memnun edecek şekilde önlemler almıştır. 1861’ de İslam milletine yakışmayan kıyafetler giydikleri için bazı gayrimüslimler men edilmişlerdir. Ancak devlet reformları desteklemeyi de ihmal etmemiş ve eskiye dönüşü engellemeye çalışmıştır. Gayrimüslimlerde başlangıçta Müslümanlar gibi bu yenileşmeye tereddütle yaklaşmış olsa da geleneksel kıyafetlerini bırakıp pantolon, redingot ve fese adapte olmuşlardır. Avrupai giyim tarzının benimsenmesi her bölgede değişik bir hız ve biçimde görülmüştür.²²⁰

2.2. Tanzimat’tan Sonra Moda ve Giyim-Kuşamda Değişim

Moda, belirli bir süre etkin olan toplumsal beğeni ve bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlük olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı toplumunda batılılaşma ile birlikte giyim kuşama da bu şekilde aşırı bir düşkünlük olmuştur. Özellikle Tanzimat’tan sonra üst düzey yöneticilerden başlayarak modayı takip etme düşüncesi yaygınlaşmıştır. Ancak bu durum değer yargılarını korumak isteyen kesim tarafından benimsenmemiştir. Kırım Savaşı’na kadar Osmanlı toplumu Avrupa yaşam tarzı hakkında çok fazla bir şey bilmiyordu. Ancak Kırım Savaşı ile birlikte Osmanlı ülkesinde yaşamaya başlayan Fransız ve İngiliz askerlerin yaşam biçimi değişim için bir yol gösterici olmuştur.

Tanzimat’la başlayan modernleşme sürecinde de kadınların sosyal hayatta yer almaya, bir meslek sahibi olmaya ve toplumda seslerini duyurmaya başlamaları ile yeni bir süreç başlamıştır. Kadınlar yazılı basın yolu ile kendi isteklerine dair yayınlar yapmaya başlamışlardır.

Modernleşme hareketi ilk olarak sarayda başlamıştır. Kadınlar arasındaki alışveriş tutkusu gittikçe israfı neden olmuş ve belli kesimler tarafından eleştirilmiştir. Hatta Sultan Abdülmecid bir hattı hümayun yayınlarak alışverişte aşırı kaçan yönetici ve saray kadınlarının harcamalarını kendi bütçelerinden yapacaklarını ve tüccarların da buna göre alışveriş yapmalarını emretmiştir. Ancak bu durum kısa bir süre sonra yaptırımını kaybetmiştir. Alışveriş tutkusu yalnızca

²²⁰ Turan, *16. Yüzyıldan*, s. 255-263.

kadınlar arasında yayılmamıştır. Eleştirilenler arasında Nuri ve Ethem Paşa gibi damatlar da bulunmaktadır.²²¹

Başlangıçta Avrupalı kıyafetleri benimseyenler ticari faaliyetlerde oldukça etkili olan Ermeni ve Yunan cemiyetine mensup kişiler olmuştur. Bu gruba mensup kadınların Müslüman kadınlardan daha erken bu akımı benimsemelerinin nedeni ise üzerlerindeki kısıtlamaların Müslüman kadınlara göre daha az olmasındandır. Modernleşme hareketinde kıyafetlerin tümü ilk başta değişime uğramamıştır. İlk önce eldiven ve çoraplar değişmiş, daha sonra Avrupaî ceket ve diğer kıyafetler alınmaya başlamıştır. 1881’de Fatma Aliye tarafından kaleme alınan Nisvan-ı İslam kitabında bu değişim eleştirilmiştir. Fatma Aliye kadınların geleneksel ve modern kıyafetlerin her ikisini de kullanmasının mümkün olduğunu savunmuştur. Bazı kesimler tarafından kadınların kıyafetleri eskidiği için değil demode olduğu için değiştirmesinin eleştirilerek kadınların bu pahalı elbiseleri alarak israf ettikleri söylenmiştir. Bu israfın aile içinde de huzursuzluğu sebep olacağını savunan yazarlar milli bir kıyafetin oluşturularak kadınların bunu tercih etmesi görüşünü savunmuşlardır. Bu kıyafetlerin basit ve sade olması gerektiği böylelikle hem pahalı olmayacağı hem de modasının hemen geçmeyeceği söylenmiştir.²²² Ancak bu girişimler sonuç vermemiştir. Avrupa modası etkin olmaya devam etmiş, şemsiye, korse ve *düzgün* adı verilen pudra Osmanlı kadının hayatına girmiştir. Bu moda tutkusu kadınlar için yayın yapan Terakki-i Muhadderat dergisinde bile israf olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.²²³

Toplumdaki bu değişim dönemin romanlarında da yer almıştır. Kılık kıyafet değişimi, alafranga alaturka çatışması dönemin yazarları tarafından işlenmiştir. Servet-i Fünun yazarlarından biri olan Halit Ziya Uşaklıgil de bu yazarlardan biridir. Adnan Bey, Behlül ve Bekir Servet tiplerini incelediği zaman dönemin alafranga beylerini temsil eden karakterler olduğu anlaşılmaktadır. Ütülü pantolonlar, kolalı gömlekler, eldiven ve baston hep bu karakterlerin kullandıkları aksesuarlar olmuştur. Romanlar genellikle Mir, Cottureau ve Altın Makas gibi ünlü terzilerin bulunduğu Beyoğlu’nda geçmektedir. Aynı şekilde kadınların da son moda için uygun olarak giyindikleri ve bu özellikleri sayesinde hikâyenin konusu oldukları izlenimi

²²¹ Turgut Subaşı, “ Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Kadını ve Moda”, *Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi Bildiri Kitabı 1*, Muğla, 2014, s. 598- 607.

²²² Selin Lafçı, Osmanlı Kadınının Moda ile İmtihanı, *iku.academia.edu/SelinLafci*.

²²³ Subaşı, *Tanzimat*, s. 607-613.

verilmiştir. Bihter'in kıyafet tercihlerinin iyi olması onu arzulanan kadın konumuna getirmiştir. Yine romanda Nihal'in çocukluktan genç kızlığa geçiş sürecindeki değişimi de kıyafetin karakterde ki önemini belirtmektedir.²²⁴

2. 2.1. Modernleşme Dönemi Terzilik ve Terzi Defterleri

Modernleşme döneminde terzilerin öneminin arttığı görülmüştür. Klasik dönemde hemen her kadının biçki-dikiş bildiği ve kendi ihtiyaçlarını kendisinin karşıladığı bilinmektedir. Ancak modernleşme ile birlikte dikiş dikmeyi bilmek tek başına yeterli olmamıştır. Avrupa modasının hâkim olduğu bu dönemde modaya uygun kıyafet dikmek önem kazanmıştır. Ev hanımları modaya uymak için kadın dergilerini takip ederken daha varlıklı olan kadınlar terzilere başvurmuşlardır. Frenk terzilere verilen siparişlerden anlaşıldığı üzere saray kadınlarının da modaya uymak için bu terzilere başvurduğu görülmüştür. Hanım sultanlar kalfaları aracılığı ile saray dışındaki terzilere sipariş vermişlerdir. Dönemin modasının başkenti olan Paris'ten istenilen numune modellere göre hanım sultanlar istedikleri değişiklikler ve kumaşları belirten notlarla kıyafet siparişlerini verirlerdi. Sipariş verilen kıyafetler de önceki döneme göre istenilen özelliklerin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Terzi defterlerine verilen siparişlere bakıldığında saray kadınlarının giyim zevklerinin yanı sıra fermanlar ile koyulan yasaklara onların dahi uymadığı anlaşılmaktadır.²²⁵

19. yüzyıla ait terzi defterlerinin birisi Sultan Abdülhamid'in kızı Behice Sultan'a aittir. Defterdeki mühürlerden içlerinde Rum, Ermeni gibi birçok farklı dine ve mezhebe ait terziler olduğu görülmektedir. Saray baş kadını için dikilen kıyafetler de tek tek kaydedilmiştir. Buna göre I. Abdülmecid'in kadın efendisi Servetseza Hanım için 294 şalvar, 295 entari, 125 hırka gibi çok büyük rakamlar da kıyafetler sipariş edilmiştir.²²⁶ Bir başka kayıтта Servetseza Hanım için Terzi Şahin Monalki'nin çeşitli giysiler diktiği görülmektedir. Buna göre, 19. yüzyılda saray kadınlarının sadece kadın terziler ile değil erkek terzilerle de çalıştığı anlaşılmaktadır.²²⁷

²²⁴ Tuğba Kara, “ Modernleşme Ekseninde Osmanlı Moda Anlayışının Metinsel İzdüşümleri”, https://www.academia.edu/33636077/Modernle%C5%9Fme_Ekseninde_Osmanlı%C4%B1_Moda_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n_Metinsel_%C4%B0zd%C3%BC%C5%9F%C3%BCmleri 2017, s. 1-15.

²²⁵ Gürtuna, *Osmanlı Kadın*, s. 51-52.

²²⁶ İpek, *Topkapı*, s. 58.

²²⁷ Yaman, *Osmanlı*, s. 17.

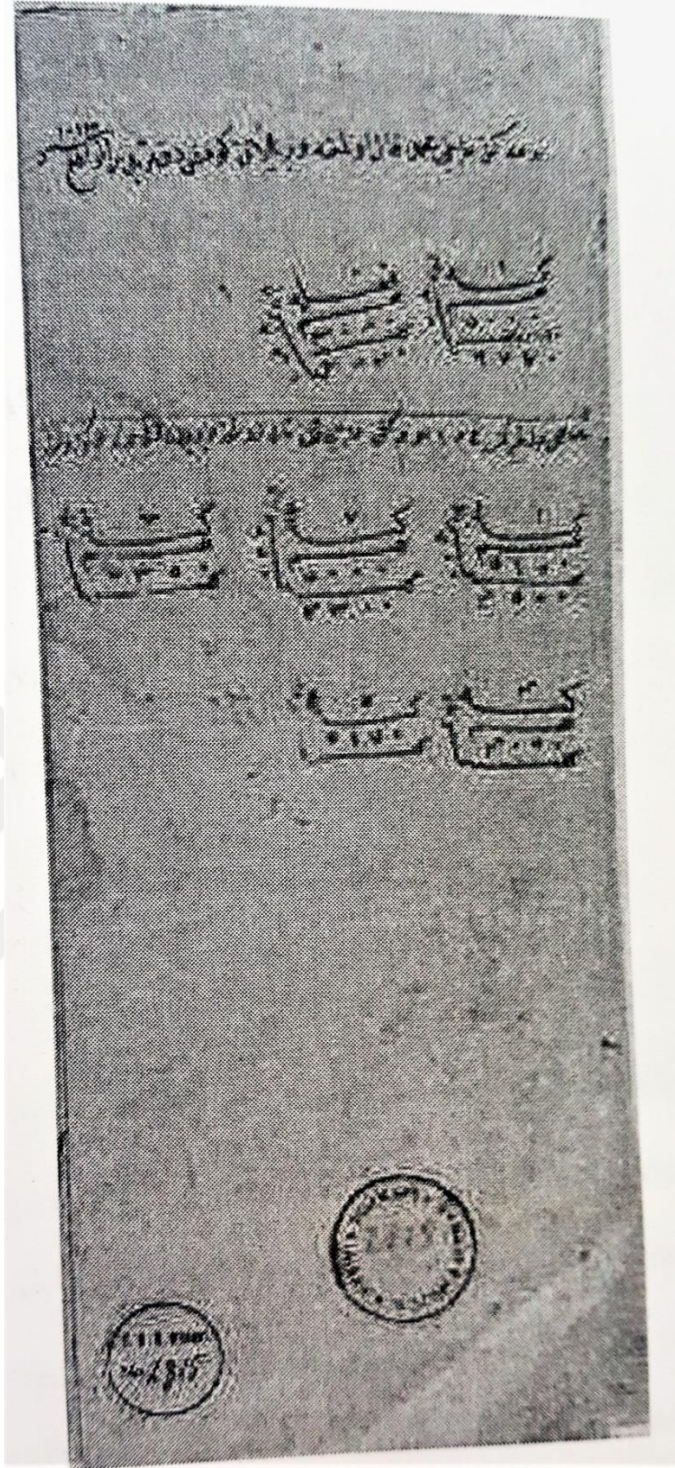
Dikkat çeken defterlerden biri de Terzi Uzun Dimitri isimli bir saray terzisine aittir. 1854- 1871 yılları arasında çalışan bu terzinin kaydettikleri ile o dönemin saray modası hakkında da bilgi sahibi olmak mümkündür. Defterlerde sadece hesap tutulmamakta aynı zamanda kıyafet için yapılan indirim ve kıyafetlerin parasının ödenip ödenmediği gibi bilgiler de yer almaktadır. Öte yandan o dönemin geçerli olan fiyatları hakkında da bilgi sahibi olunabilmektedir.²²⁸

Saraydan verilen siparişler hakkında II. Abdülhamid'in kızı Şadiye Osmanoğlu'nun kitabından da bilgi edinebilir. Kadınların 19. yüzyıl boyunca daha serbest yaşadıkları bilinse de kıyafetlerin bir kalfa aracılığı ile bir kâğıda yazılarak sipariş edildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde saray kadınları mesire yerlerine gidip hoş vakit geçirmesine rağmen alışveriş için halen bu yöntem kullanılmakta idi. Kumaş, pudra, lavanta ve buna benzer bütün kadın ihtiyaçlarının görmeden sipariş yöntemi ile temin edildiği anlatılmaktadır. Sipariş kâğıdı önce harem ağasına verilmekte ve harem ağası da bu siparişleri hademeye iletip, iki gün sonra istedikleri şeyler fiyat listesi ve süslü paketler ile gelmekteydi. İçlerinden beğendiklerini alıp devamını iade etmekteydiler. Bu alışveriş yönteminin çok masraflı olduğu anlaşılmaktadır.²²⁹ 19. yüzyılda başlayan Fransa'dan esinlenme modasıyla buradan gelen modelleri diktirmek isteyen saray kadınları istedikleri modelin üzerine istedikleri kumaşı iğneleyerek terziye sipariş vermeye başlamışlardır. Ayrıca modelde yapılacak değişiklikler varsa bunlar da bir kâğıda yazılarak elbiseye iğnelenmiştir. Önceden kıyafetler saraya bağlı terzihaneler de dikilmekteydi. Numuneler hazırlanarak saray kadınlarına gönderiliyor model beğenilirse buna uygun ölçülerde kıyafet hazırlanıyordu. Öte yandan 19. yüzyıldan sonra terzilerin kadın ve erkek olarak kollara ayrıldıkları görülür. Askeri kıyafetlerde başlayan değişiklik sonradan kadın ve erkek giyimine de yansımıştır. Şalvar, gömlek ve üç etekten oluşan kıyafetler ilk modernleşme dönemi kıyafetlerinden olmuştur. Parlak, yaldızlı, bele oturan kıyafetler tercih edilmeye başlamıştır.²³⁰

²²⁸ İpek, *Topkapı*, s. 58-66.

²²⁹ Şadiye Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid Saray ve Sürgün Yılları*, Timaş, İstanbul, 2011, s. 30.

²³⁰ İpek, *Topkapı*, s. 58- 67.

Resim 16; Bir Terzi Hesap Defteri²³¹

Arşiv belgelerine göre bir harekâtta zarar gören Davutpaşa Kışlası, Kadırğa Karakolu gibi zarar gören yerlerin tamir edilmesi için çıkarılan ferman da zarar gören Nisa terzihanesinden de bahsedilmektedir. Bunun için on dört bin sekiz yüz altmış üç

²³¹ İpek, *Topkapı*, s. 45.

lira para ayrılmıştır.²³² Öte yandan devlet için önemli bir merkez olan Sultanahmet'e de kadınlar için bir terzi dükkânı açılmıştır. Bu terzihanenin faaliyetleri ile ilgili pek fazla bilgi olmamakla birlikte belgelerden terzihanenin postabaşılığının mevcut olduğu ve devletin buraya atamalar yaptığı anlaşılmaktadır. Postabaşı olarak Azime Hanım atanırken muavin olarak da Düriye Hanıma görev verilmiştir. Terzihanenin çalışanlarının da kadınlardan tercih edildiği görülmektedir. Çalışan kadınların okuryazar olmaları bu göreve getirilmelerinde etken olmuştur. Aylık dört yüz kuruşa postabaşı olan Azime Hanım'ın Sanayi Mektebi'nden de şahadetnamesi bulunmaktadır. Aylık üç yüz kuruş kuruşa muavin olan Düriye Hanım'da tahsilini tamamlamış ve şahadetnamesini almıştır. Böylece kadınların artık çalışma hayatında rol almaya başladıkları ve bir yandan da eğitimlerini tamamladıkları görülmektedir.

233

Arşiv belgelerinden terzihanelerin ve terzi odalarının tamiri için devletin gereken talimatları verdiğini takip etmek de mümkündür. Toplumun en önemli mesleklerinden birisi olan terziliğin devamlılığının sağlanması için devlet çalışma alanlarının iyileştirilmesine çalışmıştır. Terzihane ya da terzi odaların eskidiği ve ihtiyacı karşılayamadığı durumlarda devlet bu yerleri tespit ederek kamulaştırma yoluna gitmiştir.²³⁴ Zaman zaman eskiyen terzihanelerin başka kurumlara devredildiği de görülmektedir. Örneğin Dersaadet Telgrafhanesinin ihtiyaca cevap verememesi üzerine telgrafhanenin tam karşısında bulunan terzihanenin telgrafhaneye devredilmesi için bir karar alınmıştır.²³⁵ Bazı terzi dükkânları ya da terzilerin uhdesinde olan dükkânlarda zaman içinde Evkaf Nezareti'ne devredilmiştir.²³⁶ Bazı durumlarda terzihanenin tamiri doğrudan yapılmamakla birlikte yanında bulunan yerin tamiri için talimat verildiği böylece terzihanenin de tadilata uğradığı görülmektedir. Örneğin bir telgrafhanenin tamiri için hazineden para ayrılmış ve bu tadilat sırasında telgrafhanenin karşısındaki terzihanenin de tamir edilmesine karar verilmiştir. Terzihanenin tamiri için hem telgrafhane müdüründen hem de maliye nezaretinden izin alınmıştır.²³⁷

²³² B.O.A. , İ.AS 9/46, 24 Rebiülevvel 1312/ 27 Temmuz 1894.

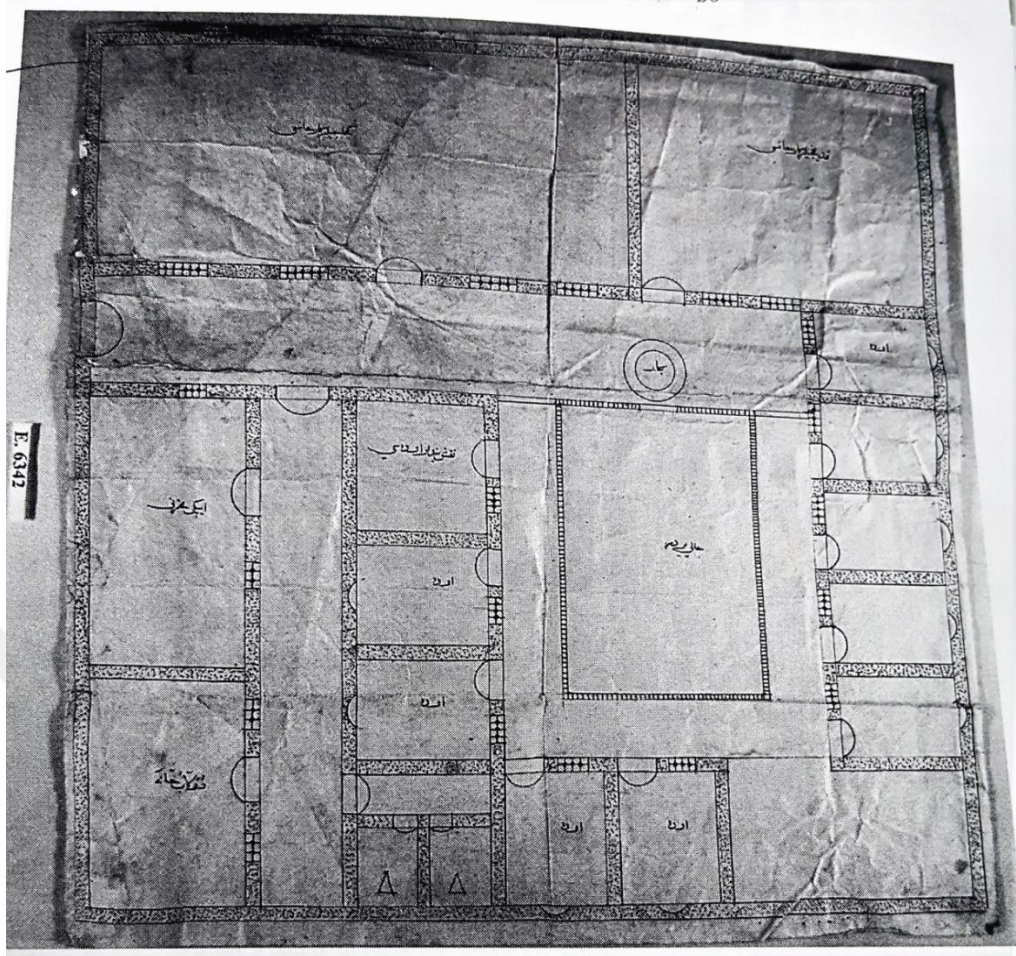
²³³ B.O.A. , MF. MKT. 199/22, 26 Ramazan 1311/ 05 Nisan 1894.

²³⁴ B.O.A. , BEO, 895/67094, 11 Şaban 1314/15 Ocak 1897.

²³⁵ B.O.A. MKT. MHM. 241/85, 30 Rebiülevvel 1279/ 25 Eylül 1862.

²³⁶ B.O.A. , MVL 694/89, 06 Şaban 1281/ 04 Ocak 1865.

²³⁷ B.O.A. , İ. HR. 179/9854, 14 Rebiülevvel 1277/ 30 Eylül 1860.

Resim 17: Kemhacı ve Kadifecilerin Çalışma Mekânlarını Gösteren Plan.²³⁸

Saray ve ordu için gereken kıyafetlerin hazırlanmasında sadece saray atölyelerinin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu durumda bazı kıyafetlerde bulunan etiketler kıyafetin nerede hazırlandığına dair bilgi vermektedir. Örneğin bunlardan birinde “İmalat-ı Osmani” yazısı vardır. Bu kıyafetlerin 1900’lü yıllarda hazırlandığı bilinmekle beraber saray terzilerinin özellikle sıkça yenilenen kıyafetleri hazırlamakta yeterli olmadığı görülür. Örneğin Hereke-i Hümayun Fabrikası’nda arabacı kıyafetlerinin dikildiği etiketlerden anlaşılmaktadır. 1850’li yıllarda kurulan Basmahane, ordunun asker elbiseliği, iç çamaşırı ve çadır ihtiyacını karşılanmaktaydı. Devlete bağlı fabrikaların yanında özel fabrikalarda numune hazırlayarak Harbiye Nezareti’ne göndermekteydi. Bu numuneler beğenilirse fabrikalar seri üretime geçmiştir. Atölye sahiplerinin bazı kıyafetlere kendi isimlerini yazmaları ile isimleri hakkında bilgi sahip olmak mümkün olmaktadır. Örneğin zabıt kıyafetlerini diken Abdülgaffar Efendi bir üniformaya ismini yazmıştır. Terzi

²³⁸Yaman, 16-18.Yüzyıllarda, s.669.

Dimitri'nin diktiği bir kıyafette ise bazı talimatlar ile bilgileri bulunmaktadır. Yerli üreticilerin yanı sıra bazı durumlarda Avrupa devletlerinden numuneler istendiği ve bu numunelere bakarak askeri kıyafetlerin yenilenmesi hakkında karar verildiği görülür. Modernleşme sürecinde yerli terzilerin batı modasına ayak uyduramaması ve gereken malzemeleri tedarik edememelerinden dolayı üst sınıfına mensup kişilerin yurtdışından kıyafet getirerek ya da yabancı terzilerle çalışarak yeni modaaya ayak uydurmaya çalıştıkları görülmüştür.²³⁹

Fabrikaların kurulması ile birlikte eski terzilerin ve atölyelerinin işlevlerinin de yavaş yavaş yok olmaya başladığı görülmüştür. Fabrikalar ve makineler isteklere karşı daha hızlı cevap vermiştir. Örneğin askeri kıyafetlerin dikilmesi için fabrikalar ile anlaşmalar yapılmıştır. Fabrikalardan birisi Karamürsel Mensucat Fabrikası'dır. Bu fabrika "Karamürsel Fes, Çuha ve Şayak Fabrikası" adıyla İzmit'te kurulmuştur. 1890'da faaliyete geçen fabrikanın kurucuları arasında Saray-ı Hümayun Şayak ve Çuhabaşılığı ünvanı bulunan Volçitrinli Yusuf Efendi de bulunmaktadır. 1892'de ruhsatını da alan fabrikanın kuruluş sürecinde bir makine getirilmiştir. Bu makineler ile sadece çuha ve şayak değil aynı zamanda fes, fanila ve çorap gibi eşyalarında üretimi yapılmıştır. Devlet fabrikanın kuruluş ve işleyişinde oldukça destek olmuştur. Birçok vergiden muaf tutulmuştur. Fabrika kurucu ve çalışanlarına da hem sanayiye geliştirmek hem de bunun için oldukça azimli oldukları gerekçesi ile birçok nişan ve madalya verilmiştir. Bu fabrikanın ürettiği kumaşlar Selanik'te bulunan Üçüncü Ordu için kullanılmıştır. Daha sonra Selanik'in yanı sıra Manastır ve Kosova'daki birliklere de kumaş gönderilmiş ve her sene mukaveleler imzalanmıştır. Buna göre askeri kıyafetler için en çok şayak kumaşının tercih edildiği anlaşılmaktadır.²⁴⁰ İzmit Fabrikası'nda üretilecek şayak kumaşı için devletten yardım istendiği bilinmektedir.²⁴¹ Askeri üniformaların üretimi için oldukça büyük bir hazırlık gerekmiştir. Bu üretimin yapılmasında gerekli kumaşlar için devletin organize yaptığı anlaşılmaktadır. Böylece üretimin basma fabrikasında olmasına karar verilerek gerekli görevlendirmeler yapılmıştır.²⁴² Kumaş üretiminin devlet kontrolü altına alındığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise sahte kumaş imalatının yaygınlaşmasıdır. Sandalcı esnafı tarafından gönderilen bir arzuhalde kıyıda üretilen

²³⁹ Tezcan, *Sarayın*, s. 26-37.

²⁴⁰ Zeynep İskefiyeli, "Karamürsel Mensucat Fabrikası", *Dergipark*, Kocaeli, s. 1117- 1129.

²⁴¹ B.O.A. A.) M 11/18, 16 Şaban 1269,/ 25 Mayıs 1853.

²⁴² B.O.A. A.) MKT. MHM. 48/55, 14 Zilkade 1268/ 30 Ağustos 1852.

kumaşların bulunduğu yazılmıştır. Nafia Nezareti bunun önlenmesi için gereken tedbirleri almıştır.²⁴³

Dönemin şahitlerinden Leyla Açba²⁴⁴ dönemin ünlü terzilerinin Yunan asıllı olduğundan bahsetmiştir. İstanbul'un ünlü terzilerinin arasında Madame Fegara, Madame Kalivrusi, Madame Calibe'nin isimlerini saymıştır. Saray kıyafetleri hakkında da bilgi veren Leyla Açba, sadece yaşlı kalfaların geleneksel kıyafetleri kullandığını, sarayda Fransız modasının takip edildiğini ve Avrupa da giyilen kıyafetlerin zaman zaman Osmanlı sultanlarının yanında sönük kaldığını söylemiştir.

245

Modernleşme döneminde Osmanlı Devleti'nde terzilik yapan insanların dönemin altın mesleğini icra ettikleri anlaşılmaktadır. Evde dikilen kıyafetler yerine terzilere ısmarlanan elbiseler çok rağbet görmekte ancak sadece varlıklı kesimin kıyafet ısmarladıkları görülmektedir. Bir kıyafetin hangi kumaş ya da terzi tarafından dikildiği de büyük bir önem arz etmiştir. Bu nedenle kıyafet içine terzinin adını, adresini belirten etiketler dikilmiştir. Bu durumda terzilerin dönemin markası oldukları ve terziye göre kıyafete paha biçildiği anlaşılmaktadır.

Özellikle kadınlar bir araya geldiğinde kıyafet, kumaş, aksesuar ve terziler en çok konuşulan konulardan olmuş ve dönemin modasını takip etmek önem kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu dönemin terzilerinin Rum ya da Ermeni asıllı olduğu ve eğitim vermek için okullar açtığı da bilinmektedir. Bu şekilde terzilik mesleğinde yetişen kızlar ve ithal edilen kumaşlar ile birlikte İstanbul moda merkezine haline gelmiş ve zaman zaman Avrupa bile İstanbul modasını takip etmiştir.²⁴⁶

Kıyafete ve terziye önem veren toplumda kıyafetin dikiminde yapılan işin düzgün olması, o terzinin adının duyulmasına ve müşterilerinin artmasına neden olmuştur. Ancak kıyafeti kötü ya da yanlış diken bir terzi için de durum aksi olmuş,

²⁴³ B.O.A. , A.) MKT. UM. 83/43, 16 Muharrem 1268/ 11 Kasım 1851.

²⁴⁴ Leyla Açba, Osmanlı hanedanı ile teyzesi ve kuzeni tarafından akrabadır. 10 Ağustos 1898 tarihinde doğmuştur. Ailesi Kafkasya aristokrasisine mensuptur. Çok iyi eğitim almış olan Açba II. Abdülhamid'in bandosunda harp çalmıştır. 1924 yılında Osmanlı hanedanının sürgüne gönderilmesine kadar hanedana hizmet etmiştir. Leyla Açba hatıralarını yazan ilk Osmanlı nedimesi olmuştur. www.tarihnedio.com

²⁴⁵ Dilek Himam- Elif Tekcan, “ Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.20, Ankara, 2014, s. 238.

²⁴⁶ Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi*, s. 11-18.

eleştiriler yapılmış ve müşteri kaybetmiştir. Osmanlı toplumunda bir kıyafet kişi hakkında birçok bilgi edinmeyi sağlayan bir araç durumunda olduğu için karşıdaki kişiye doğru mesaj verebilmeliydi. Örneğin bir kadının evli olup olmadığı kıyafetindeki ayrıntılardan anlaşılmıştır. Eğer terzi buna dikkat etmez de yanlış bir ayrıntı kıyafette yer alırsa bu terzinin suçu olarak görülmüş ve terzi ağır bir şekilde eleştirilmiştir.²⁴⁷

Arşivde terzilerin özel hayatlarına ilişkin bazı belgeler mevcuttur. Örneğin; bir belgede Terzi Aslan'ın vefatından sonra Hazine-i Hassa'ya olan borcundan bahsedilmiştir. Terzi Aslan ölmeden önce Hazine-i Hassa'ya on üç bin sekiz yüz on buçuk lira borç yapmıştır.²⁴⁸ Borçları tahsil edildikten sonra da geri kalan malı çocukları arasında taksim edilmiştir. Örneğin Terzibaşı Yorgaki'nin terekesinde borçlar ve alacakların tahsilinden sonra terekesinin çocukları arasında dağıtılması için talimat verilmiştir.²⁴⁹ Bir başka belgede Kastamonu da bulunan Terzi Hüseyin'in kızı, oğlu ve eşi İstanbul'a gelebilmek için özel izin almışlardır. Bu uygulamanın olup olmadığı ya da ne amaçla yapıldığı bilinmemektedir. Alınan iznin de belli bir süreyi kapsadığı daha sonra tekrar yurtlarına dönecekleri görülmektedir.²⁵⁰ Yine belgelerde Dersaadet 'ten izin almadan esnafların yer değiştiremedikleri anlaşılmaktadır. Hacı Behlül ve Hacı Numan adlı iki terzi yaşlılıkları nedeniyle sefil duruma düştüklerini ve geçimlerinin sağlamak için Bursa'dan İstanbul'a gelmek istediklerini bildirmişlerdir. Bu istekleri üzerine kefalet yoluyla²⁵¹ bu iki terzinin İstanbul'a gelmelerine müsaade edilmiştir.²⁵²

Devletin talep ettiği verginin zamanında ödenmesi diğer esnafların sorumluluğu altında olduğu kadar terzilerin de sorumluluğundadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre bu vergiyi sekteye uğratan esnaf tespit edilerek gereği yapılmıştır. Örneğin Bozcaada'dan gelen esnafın vergiyi ödemediği tespit edilmiştir. Bu gelen esnafın çarşıda dükkân tutup ticaret yaptıkları ve devlete vergi

²⁴⁷ Gürsoy, 1872-, s. 173.

²⁴⁸ B.O.A. , MVL. 836/134, 03 Rebiülevvel 1276/ 25 Şubat 1860.

²⁴⁹ B.O.A. , MKT. NZD. 372/11, 10 Rebiülahir 1278/ 15 Ekim 1861.

²⁵⁰ B.O.A. ,MKT. UM. , 480/71, 4 Zilhicce 1277/ 03 Temmuz 1861.

²⁵¹ Bireysel sorumluluk yerine geniş grubun sorumluluğunu benimseyen bir sistemdir. Örneğin Osmanlı Devleti'nde esnaf grupları arasında kethüda ustaya, usta kalfaya, komşu esnaflar birbirine kefil olur ve böylece zincirleme bir kefalet sistemi oluşturularak toplumsal denetim oluşturulmuştur. Detaylı bilgi için bkz; Fatmagül Demirel, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, İstanbul, 2012, s. 8-9.

²⁵² B. O. A. , MVL 58/25, 07 Rebiülahir 1264/ 13 Mart 1848.

ödemedikleri gibi yerli esnafın ticaretine de engel olduğu anlaşılmıştır. Tespit edilen kişilerin bu şekilde ticaret yapmaları yasaklanmıştır. Dışarıdan gelen tüccarın ticaret yapabileceği günler sınırlı tutulmuş ve yerli esnaf korunmuştur. Böylece devlet hem vergi kaçakçılığına izin vermemiş hem de halkını korumuştur. Kanunları ihlal edenlerin cezalarını vermiştir.²⁵³ Sadece terzilik mesleğini icra edenler değil kürkçülük gibi bu mesleği yakından ilgilendiren diğer mesleklerinde bu şekilde takip edildiği anlaşılmaktadır. Zamanla sadece bir bölgeyi değil tüm ülkeyi kapsayan fermanlar yayınlanmıştır. Öte yandan yerli esnafın ticaretinin yabancı ülkelerden gelen esnaf yüzünden bozulması ve bu nedenle yerli esnafın vergisini sekteye uğratması da söz konusu olmuştur. Devlet ekonomisini bozan bu duruma karşı sıkı önlemler almıştır.²⁵⁴ Terzilerin bu kişilere karşı şikâyetle bulunduğu da belgelerden anlaşılmaktadır. Sadece yabancı ülkelerden gelen esnaf için değil yabancı ülkelerden gelen hazır giyim de ülkeye sokulamaması için talepte bulunulmuştur. Bu nedenle alınan gümrük vergisinin artırılması istenmiştir. Bir iskeleden diğerine nakledilen elbiselerin vergi miktarı senelik üç yüz kırk dokuz bin kuruş tutmaktadır. Ancak alınan bu önlemin pek de faydalı olmadığı anlaşılmaktadır. Malların ülkeye girmesi devam etmiştir. Bu gibi şikâyetlerin fazla olduğu ve bunların Bab-1 Âli Evrak Odası'nda muhafaza edildiği görülmektedir.²⁵⁵

Terzilerin haklarının korunmasının yanı sıra terziler karşısında halkın haklarının da koruması için önlemler alınmıştır. Örneğin borcunu ödeyemeyen terziler hakkında kayıtlar mevcuttur. Bir belgede Terzi Yorgi Dimitradi'nin borçlarını ödeyememesi sonucunda yapılan değerlendirme de üçüncü kadiefendinin denetimi altında borcunu ödemesi kararlaştırılmıştır. Bu durumdan da anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti herkesin hakkını korumuş ve adaleti sağlamaya çalışmıştır.²⁵⁶

Osmanlı Devleti'nde ilk anayasanın hazırlanmasından önce Mecelle kanunlarına göre düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Burada bu terzilere dair de bazı kurallar bulunmaktaydı. Mecelle 'ye göre kumaşı terziden olmak üzere dikilen bir elbise için uyulacak kurallar istisna akdi durumundadır. Eğer terziye kumaş verilerek bir elbise dikmesi istenirse terzi hizmet akdi çerçevesinde değerlendirilirdi. Mecelle 'de terzilerin özel işçi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Yalnızca bir

²⁵³ B.O.A., MKT. 107/97/2, 11 Safer 1264/ 18 Ocak 1848.

²⁵⁴ B.O.A. , MKT. MV.L. 8/54, 28 Rebiülahir 1264/ 03 Nisan 1848.

²⁵⁵ B.O.A. , MV.14, 26 Safer 1304/ 24 Kasım 1866.

²⁵⁶ B.O.A. , MKT. MHM 210/64,15 Şaban 1277/ 26 Şubat 1866.

kişi için elbise dikilmesi terzinin özel işçi statüsünde değerlendirilmesi ve buna göre ücretinin ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. Terziler aynı zamanda ortak işçi olarak da değerlendirilirlerdi. Çünkü sadece tek bir kişiye bağlı olarak çalışmazlar ise elbiseyi diktikten sonra başka bir kişi için de kıyafet hazırlayabilirlerdi. Esnaf ve müşteri arasında karşılıklı hakların olduğu bilinmektedir. Yapılan bir iş karşılığında müşterinin ödeme yapması gerektiği gibi esnafında bu işi yapma zorunluluğu bulunmaktaydı. Örneğin bir terziye bir kumaş emanet edilirse bu terzi kumaşı kendisi dikmek zorundadır. Başka bir kişiye elbiseyi dikmesi için devredemezdi. Müşteri terziye bir kumaş emanet edip bu kumaştan herhangi bir kıyafetin çıkması durumunda kesmesini isterse terzi istenileni yapmak zorundadır. Terzi bu kumaştan istenilen kıyafetin çıkmayacağını bildiği halde kumaşı keserse bu kumaşın zararını tazmin etmek zorundadır. Terziler yaptıkları işin ücretini alıncaya kadar ellerindeki kıyafeti rehin tutma hakkına sahiptirler. Ancak bu sırada kıyafete zarar gelmemelidir. Aksi durumda ücretini alma hakkını kaybetmiş olurlardı.²⁵⁷

Osmanlı toplumunda terzilik, dokumacılık, dericilik ve dikicilik mesleklerinin ün yaptığı bölgelerde bulunmaktadır. Bunlardan biri de Şumnu'dur. Coğrafi konumu itibariyle de önemli bir merkez olan Şumnu'nun ticaret yoğunluğu nedeniyle de icra edilen meslekler fazladır. Birçok tezgâh, dükkân ve han bulunan bu bölgede ticari hayatın oldukça gelişmiş olduğu görülmektedir.²⁵⁸ Terzilik, kuyumculuk, kürk ve kumaş tüccarlığı gibi meslekler genellikle gayrimüslimlerin elinde bulunmaktaydı.²⁵⁹ Şumnu'da da halkın müslim ve gayrimüslim halk arasında bir iş paylaşımı bulunmaktaydı. Bu bölgede dokumacılık ve dericilik oldukça yaygın olup usta-çırak sayısı da oldukça fazlaydı. Müslümanların yoğunlukta çalıştıkları alan olan dericilik alanında at koşumları, eyer, semer gibi eşyalarda imal edilmekteydi. Bunun yanı sıra yünden üretilmiş bir kumaşı şekillendiren abacıların yarından fazlası gayrimüslimdi. Bu bölgede terzilerin sayısı da çok fazladır. 197 hane olarak bu mesleği icra eden terziler kayıtlarda "derzi" olarak yer almıştır. Ermenilerin çoğunluğu bu meslek ile uğraşmışlardır.²⁶⁰

²⁵⁷ Banu Uçkan, "Mecelle' de İş Hukuku Düzeni", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, , S. 54-1, Ankara,1999, s. 165-171.

²⁵⁸ Osman Köksal, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Birlikte Yaşam Standardına Lokal Bir Yaklaşım: Şumnu Örneği", *Uluslararası 38. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (İCANAS-38) Bildiri Kitabı*, c. II, Ankara 2011, s. 599.

²⁵⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkarları*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 194.

²⁶⁰ Köksal, *XIX. Yüzyıl*, s. 599-617.

Temettuat defterlerinde de terzilik mesleği ile ilgili bilgilere rastlanmak mümkündür. Örneğin Priştine için yapılan bir çalışma da bölgede muhtarlık yapmış kişilerin sayıları, isimleri, maaşları ve meslekleri ile ilgili bilgiler ortaya koyulmuştur. Bu muhtarların içinde Terzi Süleyman oğlu Derviş'in 200 kuruş, Molla Ferhad oğlu Muhtar-ı Evvel Mehmed isimli terzinin ise yıllık 692,5 kuruş maaş aldığı görülmektedir. Muhtarların içinde yıllık 525 kuruş maaş ile bir de terzi kalfası bulunmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere terziler toplumun önde gelen kişileri olarak rol oynamışlardır. Priştine'de esnafların bir araya gelerek kurduğu lonca teşkilatı ile birlikte hiyerarşik bir yapı söz konusu olmuştur. Kayıtlara göre terzilerin teşkilatı ve ayrı bir çarşılarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde bir araya gelen terzilerin sayısının oldukça fazla olduğu düşünülebilir. Priştine'de sanayi ve ticaret kolunda terzilerin yaygın olduğu ve Müslümanlar arasında da bu mesleği icra edenlerinde bulunduğu görülmektedir. Terzilik mesleği gayrimüslimler tarafından da tercih edilen bir meslek olmakla birlikte temettuat defterlerine göre terzilik mesleğini icra eden 24 hane reisi bulunmaktadır.²⁶¹

Arşiv belgelerinden de terziler ile ilgili düzenlemelere de ulaşılabilmektedir. Örneğin, çarşı terzilerinin bir kethüdalığı bulunduğu anlaşılmaktadır. Vefat eden Hüseyin Efendi'nin yerine kethüdalığa Hacı Ahmet Ağa'nın tayin edilmiştir.²⁶² Başka bir belgede de Hacı Hasan Ağa'nın vefatı ile yerine Hacı Emin Ağa'nın tayin edildiği görülmektedir.²⁶³ Çarşı esnafının devlete verdiği aylık vergiyi aksatanların ilgili yerlere şikâyet edildiği bilinmektedir. Örneğin, yıllık 1300 kuruş aidat vermesi gereken ve bu vergiyi geciktiren esnaftan bu ücretin hemen tahsil edilmesi ya da cezalandırılacaklarına dair bir belge mevcuttur.²⁶⁴ Bir belgede hem terzi kethüdalığından hem de Bit Pazarı kethüdalığından bahsedilmiştir. Bu iki kethüdalık görevini yerine getiren Mehmet Ağa ve Mustafa Ağa arasında bir problem yaşanmıştır. Bunun çözümü için Hazine-i Celile-i Maliye'ye başvurularak aralarındaki görev ve sorumluluklarının belirlenmesi sağlanmıştır.²⁶⁵ Çarşı-yı Kebir Kethüdalığı önemli bir meslektir. Örneği Çarşı-yı Kebir Kethüdası Hüseyin Efendi vefat ettikten sonra yerine Hayyatın-i Hassa'da uzun süre çalışan Ahmet Ağa

²⁶¹ Gülin Öztürk- Şenay Karaçam Atam, " Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Priştine", *TÜBAR*, XXX, 2011, 288-305.

²⁶² B.O.A. ; A.MKT. MHM. 259.81.18 Şevval 1271/ 08 Nisan 1863.

²⁶³ B.O.A. , İ.DH.720/50242, 25 Rebiülevvel 1293/ 04 Nisan 1876.

²⁶⁴ B.O.A. HAT. 974/41434-N,05 Zilhicce 1225/ 01 Ocak 1815.

²⁶⁵ B.O.A. , DH. MKT. 1390/37,11 Rebiülahir 1304/ 07 Ocak 1887.

getirilmiştir. Sarayda uzun yıllar çalışarak hanedan üyeleri ve saray erkânına kıyafet hazırlayan bir terzinin bu göreve getirilmesi bu görevin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.²⁶⁶

Belgelerde terzilerin yanı sıra bu işle ilgilenen başka esnaf kollarının da olduğu görülmüştür. Parçacı ve fermaneci²⁶⁷ gibi terziler ile bağlantılı birçok esnaf grubu bulunmaktadır. Fermaneci esnafının 1816 senesinde İstanbul'da 30, Galata'da 80 dükkân olmak üzere toplam 110 dükkânı bulunmaktadır. Sayılarının çok fazla olduğu anlaşılan bu esnafın, usta- çırak ilişkisi içinde yetiştiği görülmektedir. Arşiv belgelerinde bu esnafın şikâyetleri de yer almaktadır. Buna göre Bit Pazarı'nda 4 kalfanın dükkân açtıkları ve henüz ustalık payesi olmayan bu kişiler için önlem alınması istenmiştir. Fermaneci esnafının usta-çırak ilişkisine önem verdiği ve ustalık payesi alamayanların dükkân açmasının hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde işin ehli olmak ve iyi hizmet sağlamak çok önemli bir husustu. Ustalara olan saygının ve ustalık payesinin anlamı böylece daha iyi anlaşılmaktadır.²⁶⁸ İzin almadan terzilik yapmak büyük bir suç sayılmaktadır. Belgelerden anlaşıldığı üzere terzilerin yanı sıra püskül tarayıcı, parçacı ve terpuşçu gibi birçok esnafın gedik almadan mesleklerini icra ettikleri tespit edilmiştir. Bu esnafın sorumlular tarafından denetlenmesine karar verilmiş ve gedik almadan ticaret yapmaları yasaklanmıştır.²⁶⁹

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan modernleşme sürecine kadar insanlar kendi kumaşlarını kendileri dokuyup, kendileri kesip dikiyorlardı. Toplumda terzilik mesleğini icra edenlerin sayısının da oldukça fazla olduğu bilinmektedir. Ancak zamanla dikiş makinelerinin icadı ve seri üretimin başlaması bu rağbeti azaltmıştır. 1830 yılında Fransız Thimmonier dikiş makinesini icat etmiş ve 1846 'da Amerikalı Elias Howe mekik sistemini geliştirmiştir. Böylelikle dikiş makinesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Dikiş makinesinin kullanımıyla birlikte kıyafet modelleri de değişmiştir. Önceden elde dikilen kıyafetler rahat ve bol bir şekilde dikilir ve işçiliği azaltılırdı. Ancak dikiş makinesinin icadıyla kıyafetlere roba ve kulp gibi vücudun şeklini

²⁶⁶ B.O.A. , İ.DH 505/34393, 11 Şevval 1279/ 01Nisan 1863.

²⁶⁷ Eski dönemde giysileri süslemek için sırma, yıldız ve kaytan gibi malzemeler kullanarak nakış işleyen esnafa verilen ad.

²⁶⁸ B.O.A. HAT. 667/32513,29 Zilhicce 1240/ 14 Ağustos 1425.

²⁶⁹ B.O.A. , İ. MVL. 327/ 13965, 25 Cemaziyelahir 1271/ 15 Mart 1855.

ortaya çıkararak detaylar eklenmeye başlanmıştır.²⁷⁰ Terzilerle çalışan insanların daha çok varlıklı kesim olduğu görülmektedir. Kıyafet ve modanın ön planda olduğu dönemde terzi etiketleri günümüzün markası gibi olmuş ve terziilik mesleğinin önemi artmıştır.²⁷¹ Dikiş makinelerinin yaygınlaşmasının devlet tarafından da desteklendiği görülmektedir. Örneğin Mısır da imal edilen terzi makinelerinin gönderilmesi için devlet bir ferman göndermiştir. Devletin bu planda da yenilikleri yakından takip etmektedir. Terzi makinesinin yanında bu makineyi kullanmayı bilen bir kişinin gönderilmesi de istenmiştir. Çünkü sadece makinenin getirilmesi yeterli değildi aynı zamanda kullanmayı bilen personel de gerekiyordu.²⁷² Öyle ki dikiş makinesi ve makineyi kullanmaya gelen bir kişinin gelmesi üzere padişah memnuniyetini gösteren bir yazı yazmıştır. Askeri kıyafetleri diken bu makine ile birlikte ilk ithal makine Osmanlı ülkesine sokulmuştur.²⁷³

Modernleşme döneminde kadın toplumda aktif olarak rol oynamaya başlamıştır. Bu dönemde kadınların yapabilecekleri başlıca meslekler arasında hizmetçilik ve terziilik bulunmaktaydı. Hizmetçilik mesleğini her kadın yapabiliyordu ancak terziilik mesleği için kadının belli bir eğitime ve tecrübeye sahip olması gerekirdi. Kadınların aktif olarak icra ettikleri bu meslek için üç tane İslam terzihanesi açma teşebbüsü olmuştur. Hanımlara Mahsus Gazete'nin Terzihanesi, Şişli'de Kız Sokağı'nda 18 Numaralı Hane ve Kadınlar Dünyası'nın Terzi Evi. Hanımlara Mahsus Gazete hükümetten yana bir tavır sergileyerek dönemin en önemli dergilerinden biri haline gelmiştir. Bu dergi de terziilik ile ilgili birçok yazıya yer verilmiş, Avrupa'daki dergilerden alınan yazılar yayınlanmış ve kadınlara yeni model kıyafetlerin nasıl dikileceğine dair hem talimatlar hem de kalıplar verilmiştir. Bazı terzi hikâyelerine de yer veren dergi bir terzihane açma fikrinde olmayıp okuyuculardan gelen istek üzerine böyle bir girişimde bulunmuştur. Yine hanımların işini kolaylaştırmak için bayanların ölçüsüne göre belli bir ücret karşılığında kişiye özel kalıp çıkarılması uygulanmasına başlanmıştır. Kullanılacak malzemenin uygun yollardan elde edilebilmesi için bazı mağazalar ile anlaşılmış ve özel dikim kıyafetleri ısmarlayanlara dikilerek gönderilebileceği de dergiden ilan edilmiştir. Bu dergi ile anlaşılan terzi, kadınların bizzat ölçüsünü almış, dergide bulunan ya da

²⁷⁰ Gürsoy, *Dünden*, s. 172.

²⁷¹ Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı Hanımlar ve Kadın Terzileri*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014, s. 12-13.

²⁷² B.O.A. , MKT. MHM. 278/51, 28 Ramazan 1263/ 9 Eylül 1847.

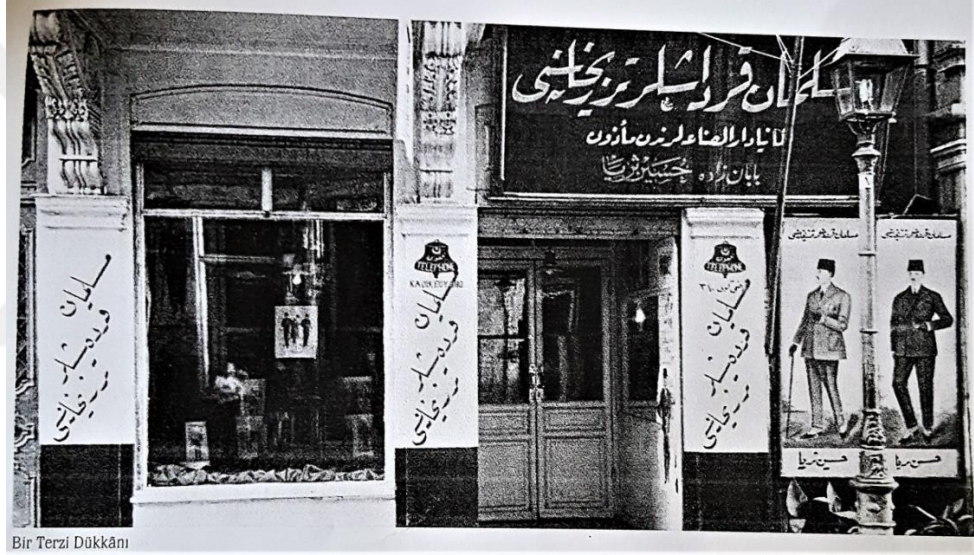
²⁷³ B.O.A. , İ. MTZ. 19-766,06 Rebiülahir 1280/ 20 Eylül 1863.

istedikleri kıyafetleri ücret karşılığında dikmiştir. İpekli kumaş 180, bonze 300, şayak 250, yünlü 180 kuruşa dikilmiştir. Bu şekilde terzihane büyük bir ilgi görmüş ve derginin her yayınlanan sayısında ücretleri düşük tutup en iyi kalitede kıyafet dikilmeye özen gösterildiği belirtilmiştir. Diğer terzilerin diktikleri kıyafetler için aldıkları ücretin çok yüksek olduğu ve aynı kıyafetlerin terzihanede yapılıp çok beğenildiği de gazetede yazıda belirtilmiştir. Ancak zamanla terzihanenin iş hacmi arttıkça işleri yetiştirememeye başlamışlardır. Bu nedenle kişiye özel kalıp hazırlama işini yavaşlatmak istemişlerdir. Bunun için en önemli caydırıcı etken de zam yapmak olmuştur. Kadınlar fiyatı artan kalıpları almak istemeyince buradaki iş hacmi zayıflamıştır. Dergide bir süre terzihane ile ilgili hiçbir yazıya yer verilmemiş olması terzihanenin eskisi gibi işlerinin iyi gitmediğine işarettir. Kalıp kesimine ara verilmesinden sonra terzihanenin işleri düzelmiştir. Kadınlar kıyafetlerini kendileri dikmek isterse karşılaştıkları zorluklara da bir çözüm getirilmiştir. Buna göre dikişte zorlanan kadınlar için belli bir ücret karşılığında prova etme hizmeti vermeye başlanmıştır. Yine kadınların kumaş seçimini terzihane aracılığı ile yapması kadınların kaliteli ve uygun fiyata kumaş alabileceklerine dair verilen yeni bir hizmet dergide tanıtılmıştır. Bu terzihane kâr etmeye başladıkça yeni hizmetler sunmuştur. Bunlardan biri varlıklı özel müşteriler için ölçü almaya ya da prova yapmaya özel olarak konaklara gitme uygulamasıdır. İkincisi ise taşradaki kadınların istedikleri kumaş ve modelde kıyafetleri dikilerek ücreti önceden ödenmesi karşılığında evlerine kadar gönderilmesidir. Terzihanenin genişlemesi bir eleman sıkıntısına neden olduğunda dergide bir eleman ilanı yayınlanmıştır. Fakir, Müslüman ve terzilik mesleğini iyi icra eden kadınların alınmasına dair verilen ilanda terzihanenin Müslümanlara ait olması için uğraşıldığı görülmektedir. Terzihanenin ilk açılışında yabancı bir terzi ile anlaşılan dergi zamanla bu terzinin adını anmamış ve Müslüman terzihane olma özelliği ile Beyoğlu'ndaki Frenk terzilerine meydan okumuştur. Bu girişim Terzi Madmazel Mary'nin işi bırakması ve kendine ait bir terzi dükkânı açmasıyla sonuçlanmıştır. Müşterileri de beraberinde götüren Terzi Mary, Hanımlara Mahsus Terzihanenin sonunu hazırlamıştır. Terzihaneyi yeniden canlandırmak için girişimde bulunulsa da başarısız olunmuştur.²⁷⁴

Ülkede terziliğin yaygınlaşması için atılan adımlardan birisi de A. Rasime Hanım rumuzuyla Ahmet Rasim'in öncülüğünde olmuştur. Kadının bir erkeğe

²⁷⁴ Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Kadın*, s. 18-45.

bağımlı olarak kalmamasını başına bir şey gelirse kendi yaşamını kimseye muhtaç olmadan kazanması gerektiğini söylemiştir. Kadınların okullarda dikiş ile ilgili ders görüp günlük yaşamda hiç kullanmadıklarını ve Frenk terzilerine bu işin teslim edildiğinden yakınmıştır. Kadınların başarısız olmaktan korktukları için iş hayatına atılmadığı ve Frenk terzilerin de çok yüksek ücretlere kıyafet diktığını görülmektedir. Ancak Müslüman bir terzihane açılırsa Müslüman kadınların onlara sipariş verecekleri ve her iki tarafında çıkarına olacak bir durum ortaya çıkacağı anlatılmaya çalışılmıştır. Bu uzun süren yazılar sonrasında Şişli’de Kız Sokağı’nda 18 Numaralı Hanede bir terzihane kurulmuş ve bayanların bu terzihaneyi desteklemeleri istenmiştir. Ancak terzihane rağbet görmediği için kapatılmış ve gazetede yazılan bir yazı ile bunun için hanımlara sitem edilmiştir.²⁷⁵

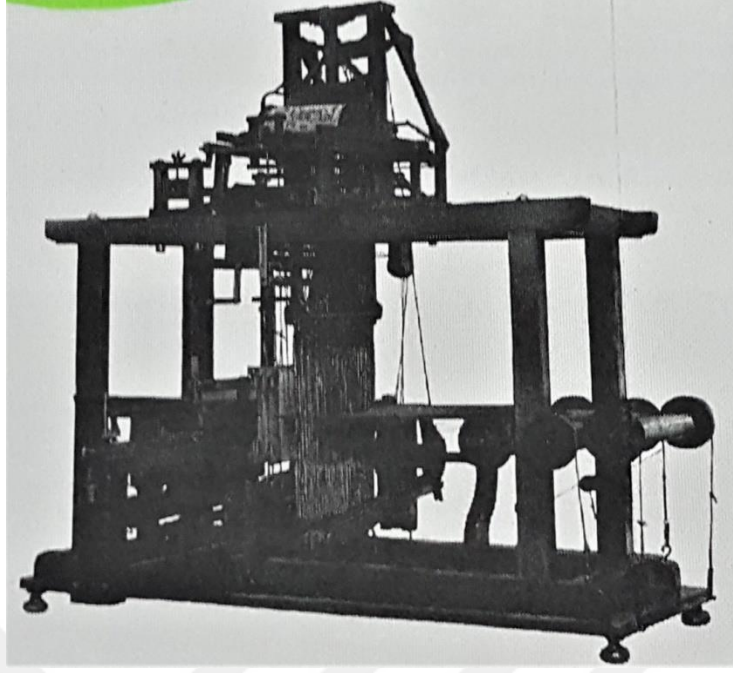
Resim 18: Bir Terzi Dükkânı.²⁷⁶

İlk olarak 1825-1895 yıllarında Avrupa’da Charles Frederick Worth aracılığı ile terzilik başlamış ve ardından dikiş makinelerinin üretimi ile birlikte dikiş hem hızlı olmuş hem de ev içi üretimi yaygınlaştırmıştır. Dikiş makinesinin kullanımı ile birlikte değişim daha hızlı olmaya başlamıştır.²⁷⁷

²⁷⁵ Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Kadın*, s. 45-78.

²⁷⁶ Taner, *Osmanlı*, s. 199.

²⁷⁷ Himam-Tekcan, *Erken*, s. 222-239.

Resim 19: Dikiş makinesi²⁷⁸

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin ve toplumdaki değişimin izlerinin takip edilmesi açısından terzi defterleri önemli bir yol gösterici olmuştur. Verilen siparişler, özellikleri ve terzilere dair bilgilere bu defterlerden yola çıkılarak ulaşılabilir. Sarayda kadınlar kalfaları veya yazdıkları notlar aracılığı ile terzilerle temasa geçmiştir. Dikilen kıyafetlerin, borçların, yapılan alışverişlerin ve kumaş özelliklerinin hepsi terziler tarafından defterlere not edilmiştir. Defterde terziler bir işin ya da bir kumaşın ücretini de karşısına yazmıştır. Matmazel Kokona 'ya ait bir defterde “süsü bizdendir” ibaresine yer verilmiş olduğu bazı işlerinde hediye olarak yapıldığını göstermektedir. Bazı terzilerin sadece kıyafet dikmeyip aynı zamanda tamir işleri ile uğraştıkları defter kayıtlarından anlaşılmaktadır. Defterlerden bazı terzilere borç yapıldığı ya da alacaklarının sonra verildiği de görülmektedir. Bunları terziler “alacağım vardır” ya da “alacağım yoktur” diyerek defterde belirtmiştir. Terziler bir sipariş aldığı anda bu kıyafetleri başlıkları ile birlikte dikip hazırlamışlardır. Terziler kıyafet dikmenin haricinde yastık ve yorgan kılıfı dikip tamirlerini de yapmışlardır. Dikiş makinesi hayata girdikten sonra dikişlerin makine dikimi olduğu da belirtilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁸ Gürsoy, *Dünden*, s. 137.

²⁷⁹ Selin İpek, “Haremin Bayramlık Elbiseleri: Dikişçi Matmazel Kokona'nın Defteri”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, S.2/2, İstanbul, 2009, s. 64-69.

Terzi defterlerinden dönemin moda renkleri de takip edilmekle birlikte modernleşme döneminde hem geleneksel hem de Avrupalı tarzda kıyafetlerin dikildiği görülmektedir.²⁸⁰ Saraydaki kıyafetler içerisinde Pera'da yeni açılan mağazalar ve terzi atölyelerinden kıyafetlerde bulunmaktadır. Bu dönemde Pera'da bu tip mağazaların, gömlekçilerin ve kunduracıların varlığı gittikçe artan bir seviyeydi. Varthaliti, Giumbuchian, Mir, Botter ve Vidoeuich gibi firmalar dönemin en çok tercih edilen ve saraydaki kıyafetlerde de etiketleri bulunan firmalardır. Özellikle Botter ile Sultan II. Abdülhamid'in arasındaki alışveriş iyi bilinmektedir. Padişahın resmi terzi olmamasına rağmen bu terziye çok güvendiği ve her yıl 40 kadar elbise sipariş ettiği ve bu terzinin de özel bir terzi olup kişiye özel kıyafet diktiği anlaşılmaktadır. Parma Atölyesi'nde görevli Botter, Sultan Abdülhamid'ten sonra da saray ile olan ilişkilerine devam etmiştir. Parma Atölyesi'nin etiketinin hanedan kıyafetlerinde bulunması bu atölyenin daha çok saray için çalıştığı göstermektedir. Parma Atölyesi dönemi için çok önemli bir yere sahiptir. Ancak ne zaman faaliyetlerine son verildiği bilinmemektedir. Atölyeden geriye kalanlar içinde el ile dikilmiş bir Türk bayrağının olması Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar aktif çalıştığını gösterir. Bu atölyeden makaslar, numune defterleri, elbise kumaşı için defterler, üniformalara ait apoletler ve daha birçok eşya daha kalmıştır. Bu defter ve eşyalardan yola çıkarak dönemin modası ile ilgili birçok sonuca varılabilir. Lacivert kırmızı şeritli pantolon ve uzun ceketler dönemin moda kıyafetleri arasındadır. Defterde dönemin modası İstanbulun ceket, askılı pantolon, çuha, ipek ve deri gibi malzemelerden yapılan yelekler, sert ayakkabılar ve feslerdir.²⁸¹ Terzi Parma'nın saray ile ilgili tuttuğu defterleri Hazine-i Hassa'ya sunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Terzi Parma esvab odasının üç aylık masrafları ve senetlerini sunmuştur. Kasım 1890'dan Ocak 1891 tarihine kadar olan masraflar ile Terzi Parma'nın günlük masrafları yüz altı bin iki yüz otuz iki kuruş tutmuştur. Bu kayıtların ve her şeyin ince ayrıntısına kadar yazılarak bildirildiği, düzenli ve disiplinli olarak çalışıldığı anlaşılmaktadır. Terzi Parma'nın esvab odasında²⁸² görevli olması sarayda bir esvab odasının bulunduğu ve burada görevli çalışanların

²⁸⁰ Küçükerman, *Türk*, s. 159.

²⁸¹ Tezcan, *19. Yüzyıl*, s. 36-133.

²⁸² Esvab odası, Mecidiye Köşkü ile aynı dönemde, 19.yüzyıl ortalarında Avrupa tarzında yapılmıştır. Padişahların tören kıyafetlerinin muhafazası için kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren sarayda padişahların kıyafetlerinin ve mücevherlerinin muhafaza edildiği Esvab Odaları olmuştur. İlk dönemler Dülbent Ağası'nın yaptığı bu vazife zamanla Esvabcıbaşı ve maiyeti tarafından yerine getirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. www.topkapisarayi.gov.tr

olduğunu da göstermektedir. Tüm saray kıyafetlerinin burada saklanıp, hazırlandığı tahmin edilebilir.²⁸³ Arşiv belgelerinden takip edildiğine göre Terzi Parma'nın bu şekilde masrafları bildirdiği başka belgelerde bulunmaktadır. Esvab odasında 1890 senesinin Eylül ve Ekim aylarında Terzibaşı Parma'nın yaptığı ve teslim ettiği elbise ve benzeri eşyalar için otuz bir bin dört yüz kırk dört kuruş hazineye masraf bildirilmiştir.²⁸⁴

Büyük bir atölyesi olan Terzi Parma'nın atölyesi uzun bir süre faaliyet göstermiş ve atölyesinden geriye kalanlar saklanmıştır. Arşiv belgelerinde Terzi Parma'nın Fransa Devleti tebaasından olan El Makasdarı isimli terzinin kalfası olup ihsan madalyası ile onurlandırıldığı anlaşılmaktadır.²⁸⁵ Saray için çalışmalarından memnun olduğu ve özel bir armağan ile onurlandırılan Terzi Parma'nın oldukça maharetli birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Terzi defterlerinde sadece hanedana özel dikilen siparişler değil hanım sultanlar, şehzadeler, devlet adamları, şehrin ileri gelen doktorları, avukatları, gazetecileri ve sanatkârları ait siparişlerde yer almıştır. Ayrıca bu dönemde İstanbul 'da görev yapan elçilerde bu terzilere sipariş vermişlerdir. Zengin kesimin de bu terzilerle çalıştıkları anlaşılmaktadır. Özellikle padişahlara özel siparişlerden yola çıkarak padişahların giyim tarzlarını ortaya koymak mümkündür. Sultan Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu babası için gösteriştten hoşlanmayan, sade giyinen ve gri rengi çok seven biri olduğunu anlatmış ve terzi defterleri de bunu doğrulamıştır. Padişahlara özel günlerde özel kıyafetler dikilmiş ve bu da terzi defterlerine kaydedilmiştir. "Alaylık" adı ile kaydedilen bu kıyafetleri padişah kılıç kuşanma ya da kabul merasimlerinde giyerdi. Bu dönemde tutulan bir defter incelendiği zaman erkek kıyafetlerinin hepsinin Batı tarzına uygun olduğu ve geleneksel kıyafetlerin terk edildiği görülmektedir. Ancak kadın kıyafetlerinin yer aldığı terzi defterlerinde aynı durum söz konusu değildir. Eski ve yeni kıyafetlerin bir arada devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu da toplumda her kesimin modernleşmeye aynı hızda ayak uyduramadığını göstermektedir. Terzi defterleri dönemin görevlilerinin kim olduğunu göstermesi bakımından da oldukça önemlidir. Defterde her kesimden

²⁸³ B.O.A. , Y. MTV. 51/92, 27 Zilkade 1308/ 04 Temmuz 1891.

²⁸⁴ B.O.A. , Y. MTV. 47/40, 09 Cemaziyelevvel 1308/ 21 Aralık 1890.

²⁸⁵ B.O.A. , İ.D.H. 1279/ 100606,16 Zilkade 1309/ 12 Haziran 1892.

kişinin adına yer verilip, kaydedilmiş olması değerini arttıran bir özellik durumundadır.²⁸⁶

Döneme ait başka bir terzi defteri Sultan Abdülmecid'in kızı Refia Sultan'a ait olan 1862-1877 yıllarını kapsayan defterdir. Buradan Sultanın 15 sene boyunca giydiği kıyafetleri ve yaşı olgunlaştıkça değişen zevkleri hakkında bir değerlendirme yapmak mümkündür. Defterde sipariş verilen kıyafetlerin bedelleri, teslimat masrafları, tenzil (indirim) işaretleri, terzinin mührü ve hesapların ödendiğine dair işaretler bulunmaktadır. Sultanın verdiği siparişler takım olarak hazırlanarak teslim edilmiştir. Mor, sarı, kavuniçi, vişneçürüğü ve nohudi renkler Refia Sultanın en fazla tercih ettiği renklerdir. Kayıtlar incelendiğinde özellikle 1866 yılında gösterişli kıyafetlerin sıkça sipariş edildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte yapılan nişan ve düğün törenlerinin sıklığı nedeniyle sultanın daha fazla elbise diktirdiği görülmektedir. 1875 yılından sonra Refia Sultan hastalanmış ve uzun bir süre hasta olarak yaşamını sürdürmüştür. Terzi defterlerde bu dönemde özellikle yatak takımları için sipariş verildiği görülmektedir. Dikkat çeken bir başka nokta da 1862 yılına kadar verilen siparişlerin geleneksel kıyafetlerden oluşurken 1870'lerden sonra verilen siparişlerde Avrupaî giyim tarzının öne çıkmaya başlamasıdır. Örneğin, defterlerde "Avrupa entari dikildi" ibareleri yer almaktadır. Modernleşme sürecine geçişi bu şekilde terzi defterlerinden takip etmek mümkündür. Terziler sipariş edilen kıyafetlerin ücretlerinde yüzde onluk bir indirim yapmış ve bunu da deftere kaydetmişlerdir. Hanımlar haremde oynayan oyuncular için kıyafet dikme işini de terzilerine havale etmişlerdir. Defterlerden Refia Sultan'ın eşi için de sipariş verdiği anlaşılmaktadır. Refia Sultan'ın ayda ortalama 5 takım elbise sipariş etmesi sultanın müsrif olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.²⁸⁷ Refia Sultan alışveriş yaparken genelde yurtdışından getirtilmiş kumaş ve eşyalara rağbet etmiştir. Saraydaki kethüda ve kalfa gibi araçlarla istediklerini sipariş eden Refia Sultan hocaları aracılığı ile de sipariş vermiştir. Örneğin Fransızca Öğretmeni Maria Tirard'ın sultana satmak için kumaş getirdiği de sipariş pusulalarından anlaşılmaktadır. Fransa'dan hususi kumaş ya da eşya getirtildiği de görülmekle birlikte Refia Sultan'a son moda hakkında ipuçları veren kişilerin bulunduğu da anlaşılmaktadır. Alınanların hepsi ayrı ayrı

²⁸⁶ Hülya Tezcan, *19. Yüzyıl Sonuna Ait Bir Terzi Defteri*, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 1999, s. 7-18.

²⁸⁷ Selin İpek, "Topkapı Sarayı Arşivi'nde Bulunan Refia Sultan'a Ait Terzi Defterinin Değerlendirilmesi", *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, Ankara, 2009, s. 1186-1190.

defterlere kaydedilmekle birlikte parası peşin ödenmeyen bazı dükkânlara da senet verildiği görülmektedir. Borç ödendikten sonra senet geri alınmıştır. Ayrıca sultanın esnafa borcu olmadığına dair senetlerde düzenlenmiştir. İhtiyaç olunan kumaşların Beyoğlu'ndaki Marie D. Allaimbi'nin dükkânı A. la Ville de Paris'ten alınmıştır. Sultan sadece kendisi ve eşi için sipariş vermemiş kalfaları için de kıyafetler ve kumaşlar sipariş etmiştir. Bu mağaza dışında Ortaköy'de dikişçi Madam Varvariçe, Galata'da Terzi Rosenthal, Beyoğlu'nda kadın terzisi Mir et Cottreau gibi birçok mağazadan alışveriş yapılmıştır. Sultan sipariş vermek istediği zaman dükkânlara haber edilir ve onlarda kalfaları ve kumaşları ile birlikte saraya gelirlerdi.²⁸⁸

2.2.1.1. Gayrimüslimler Arasında Terzilik

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan modernleşme dönemine kadar kadınların biçki-dikişte maharetli olduğu ve kendi ihtiyaçlarını karşılayacakları kadar dikiş diktikleri bilinmektedir. Ancak toplumda terzilik mesleğini icra eden esnaflar da bulunmaktadır. Bu terzilerin toplum içindeki dağılımına bakıldığında gayrimüslimlerin terzilik mesleğini daha fazla icra ettikleri görülmektedir.

Gayrimüslimlerin nüfus ve meslek dağılımlarını ortaya koyan çalışmalar da konu ile ilgili veriler mevcuttur. Örneğin, Nefs-i Şam'da yaşayan Yahudiler içinde terzilik mesleğini icra edenlerin yanı sıra dokumacılık sektöründe de aktif olarak çalışanların Yahudiler olduğunu göstermektedir. 18. yüzyılın başlarında bölgede terzilik mesleği ile uğraşan Hristiyanların sayısı 86'dır. Buna göre terziliğin Şam'da rağbet gören mesleklerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Şam'da kayıtlı 2325 kişiden %40.73 'ü Hristiyan ve %3.10'u Yahudi olmak üzere dokuma sanayinde görev almışlardır. Çuhacılık, ipekçilik, abacılık ve alaca kumaşçılığı da oldukça yaygındır.²⁸⁹ Bir diğer örnekte Sivas'ta yaşayan gayrimüslimlerin cizye defterlerinden yola çıkarak toplamda 268 kişinin terzilik mesleğini icra ettiği ve bu mesleğin 19. yüzyılın başlarında Sivas'ta gayrimüslimler tarafından en çok tercih edilen mesleklerden birisi olduğu görülmektedir. Gayrimüslim ve Müslümanlar arasında mesleklerin

²⁸⁸ Ali Akyıldız, *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 50-58.

²⁸⁹ Oğuzhan Samıkıran, "Nefs-i Şam Örneğinde Gayrimüslimlerin Nüfus ve Mesleklerine Dair Bir-Araştırma (1674-1700)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, S. III/2, 2014, s. 230-240.

ayrılmadığı anlaşılacakla birlikte terzilik genellikle gayrimüslimler tarafından icra edilen bir meslek olmuş ve bu işi en fazla da Ermeniler yapmışlardır.²⁹⁰

2.2.2. Terzilik Mesleği için Açılan Okullar ve Eğitim

Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme sürecinde sadece kılık kıyafet değişmemiş günlük yaşamdaki birçok kurum da değişikliğe uğramıştır. Bunlardan birisi de eğitim sistemindeki değişikliktir.²⁹¹ Yeni açılan okullar arasında kız öğretmen okulları ve inas rüşdiyeleri de bulunmaktaydı. Bu okullarda kızların eğitimi için nakış, resim ve dikiş gibi dersler programa konulmuştur. Eğitim programları zamanla genişletilmiş, çocuk bakımı, yemek pişirme, dikiş dikme, kadın elbise biçiciliği, oya, nakış, kanaviçe ve dokuma gibi çok yönlü eğitimler verilmeye başlanmıştır. Kadınlar için en uygun meslek sayılan terzilik için Şemsettin Sami “Kadının bir elinde iğne, bir elinde kitap olmalı” diyerek hem okumanın önemini hem de kadınların bu mesleği icra etmelerinin gereğini vurgulamaktadır. Şemsettin Sami, terzilik mesleğinin hanımlara yakışan bir meslek olduğunu ve erkeklerden daha çok kadınların bu meslekle uğraşması gerektiğini belirtmiştir. Kadınlar okullarda öğrendiği bu mesleği hayatında icra etmese de hem çeyizini hazırlamak hem de evlendikten sonra evinin dikiş işlerini yapmak için kullanılmaktaydı. Böylece ailesine ekonomik açıdan destek olurdu. Sadece dikiş dikmek yetmemiş aynı zamanda uzmanlaşmakta gerekli olmuştur. Çünkü iyi bir terzi vücut kusurlarını örten ve kıyafeti kişiye yakıştıran kişidir. Sadece dikiş dikmek bir anlam ifade etmemiştir. Bunun için eğitim almak şart olmuş ve terzilik mesleğine önem verilmiştir.²⁹²

Cevri Kalfa Kız Rüştüyesi 1858'de²⁹³ de ilk kız rüştiyesi olarak açılmıştır.²⁹⁴ Bu okul hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte kadınların el becerilerini de geliştirmeye yönelik dersler programda yer almıştır. Kadın öğretmenlerin eksikliği nedeniyle derslere bir süre erkek hocalar girmişlerdir. Ancak rüştiyelerin sayısının artması ile birlikte kadın hocanın eksikliği daha fazla hissedilmiştir. Bu nedenle bir

²⁹⁰ Hanife Şen- Galip Eken, “Tanzimat Dönemi Cizye Defterlerine Göre Sivas Şehrine Ermeni Nüfusunun Mesleki Yapılanması, *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.147, S. 2, Sivas, 2016, s. 47-61.

²⁹¹ Koç- Koca, *Geleneksel*, s. 2189.

²⁹² Gürsoy, *1872-*, s. 170-179.

²⁹³ Çilem Tuğba Akdağ, “Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar”, *Humanities Sciences International Peer- Rewieved E-Journal*, Kayseri, 2016, s. 56.

²⁹⁴ Mustafa Şanal, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmua'llimât) Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı”, *OTAM*, S. 26, Ankara, 2009, s. 224.

öğretmen okulunun kurulmasına karar verilmiştir. Kadınlara yönelik okulların müfredatlarında biçki-dikiş, çocuk bakımı gibi dersler de yer almıştır. Bunun nedeni kadınların özel alandaki sorumluluklarına yönelik dersler vererek kadını bu konuda da bilinçlendirmektir. İyi bir eş ve anne olmak için nezaket, terbiye ve el işleri ile ilgili bilgilerinin artırılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur.²⁹⁵

1870 'den başlayarak 1900'lü yıllara kadar ders programları incelendiği zaman dikiş derslerinin öğrencilere düzenli olarak verildiği ve el hünelerinin geliştirilmesine uğraşıldığı görülmektedir. Böylece mezun olan bir kadın kendine yetebilecek tüm yetenekler ile donatılmak istenmiştir. Dikiş dersini veren hocaların içinde gayrimüslimlerin yer almış olması batı kültürü ile kadınların temas etmelerine neden olmuştur.²⁹⁶ Bu hocalardan biri Madam Armik olmuştur.²⁹⁷ 1873'de ilk mezunlarını veren okulun öğrencileri önceleri dikiş derslerine girmiş olsalar da bu tarihten sonra teorik derslere de girmeye başlamışlardır. Kadınların her alanda aktif bir şekilde rol almaya başladığı görülmektedir.²⁹⁸ 1877-1878 yıllarında kız öğretmen okulu olarak açılan Dârülmualimât'ta birinci sınıf dersleri içinde dikiş dersleri de yer almıştır. 1882-1883 döneminde Dârülmualimât'ın Rüşdiye Şubesi'nde de Hatice Hanım tarafından dikiş dersleri verilmiştir. Aynı yıl sıbyan mektebinde de bu dersi Fatma Hanım vermiştir.

Osmanlı Devleti hâkimiyet kurduğu her bölgede kendi adalet, yönetim ve eğitim sistemini de beraberinde götürmüştür. Örneğin 1860'larda Kosova'da devletin açtığı rüştiyelerde dikiş ve biçkinin yer alması terzilik mesleği ile hemen her bölgede eğitim verildiğini göstermektedir. Biçki dikiş dersleri "ameliyât-ı hıyâtiye" adı altında verilmektedir.²⁹⁹

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra askerlik eğitimi dışında diğer alanlarda da eğitime önem verilmiştir. Batıya özellikle de Fransa'ya eğitim için birçok öğrenci gönderilmiştir. Bunların içinde terzilik mesleğini öğrenmek için de giden birçok

²⁹⁵ Akdağ, *Modernleşme*, s. 56-64.

²⁹⁶ Şanal, *Osmanlı*, s. 229- 241.

²⁹⁷ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992, s. 49.

²⁹⁸ Sevim Ceylan Dumanoglu-Mehmet Yetişgin, " Osmanlı Devletinde Kadınlara Yönelik Geleneksel Eğitim Anlayışı ve Dârülmualimât'ın Açılış Gayretleri", *Cappadocia Journal Of History and Social Sciences*, S.9 2017, s.497.

²⁹⁹ Suzan D. Canhasi, " Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi'nde Mitroviça'da Türkçe Eğitim, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.22, Kastamonu, 2014, s. 1116.

müslim-gayrimüslim öğrenci bulunmaktadır.³⁰⁰ Terzilik eğitimi için yurt dışına gönderilen öğrencilerin seçimi için bazı görevliler tayin edilmiştir. Örneğin, Avusturya'ya eğitim için gönderilecek öğrencilerin seçimi için görevlendirilen Binbaşı Huh, öğrencilerin yetenekleri ile ilgili bir yazıyı yetkililere sunmuştur. Burada öğrencilerin kesip biçmekte ki mahareti ve okuryazarlık dereceleri tek tek değerlendirilmiştir. Öğrencilerin eğitim ile becerilerini geliştirip geliştiremeyecekleri de verilen bilgiler arasındadır.³⁰¹ Eğitim için yurt dışına giden öğrenciler devlet tarafından desteklenmiş ve masrafları devlet tarafından karşılanmıştır. Örneğin, 1838 senesinde Viyana'da tahsil gören altı öğrencinin masrafları dört bin yüz yetmiş üç kuruş tutmuştur. Bu paranın karşılanması için maliye nazırına gereğinin yapılması için emir verilmiş ve bu paranın hazineден ödenmesi uygun bulunmuştur. Paris'te eğitim alan terzilerin masraflarının karşılanması için de aynı yol izlenmiştir.³⁰² Tahsil için gidilen şehirlere bakıldığında Viyana, Paris gibi dönemin önemli merkezleri olduğu görülmektedir. Terzilik eğitimi için Asakir-i Hassadan nefer yollandığına dair de bilgiler bulunmaktadır. Bir öğrenci eğitim için gönderildiği zaman burada bulunan Osmanlı görevlileri, onun hakkında bilgi vermiştir. Örneğin Viyana'ya gönderilen talebeler ile ilgili Viyana sefiri devlete bilgiler arz etmiştir. Buna göre öğrencinin durumu ve eğitimi bitirebilecek yetenekte olup olmadığına dair karar verilmiştir.³⁰³ 1836-1837 yıllarında Asakir-i Hassa-i Şahane'den Viyana'ya terzilik sanatını öğrenmek için altı kişi gönderilmiştir. 1870 yılında İstanbul Sanayi Mektebi'nden yirmi kişilik bir grup eğitim için Fransa'ya gönderilmiştir. 1872 yılında Ruşçuk'tan on ve İstanbul'dan on öğrenci Paris'e gönderilmiştir. Bunların içinde terzilik eğitimi alacaklarda vardır.³⁰⁴

Ülkenin çeşitli yerlerinde açılan ıslahhanelerde bu konuda önemli kurumlardır. Burada bir yandan çocuklar korunurken bir yandan da eğitilerek topluma ve kendilerine faydalı olmaları istenmiştir. Örneğin, Bursa'da kurulan bir ıslahhanede, okuma-yazmanın yanı sıra teorik dersler, külahçılık ve terzilik gibi derslerde verilmiştir. Ancak uzun süre faaliyet gösteremeyen bu ıslahhanenin devamı olarak Hükümet Caddesi'nde yeni bir yer açılmış ve burada da öğrenciler

³⁰⁰ Yahya Akgündüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, Pegem Akademi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 133.

³⁰¹ B.O.A., HAT. , 1203/47260, 29 Zilhicce 1254/ 15 Mart 1839.

³⁰² B.O.A. HAT, 1185/46743, 29 Zilhicce 1254/ 15 Mart 1839.

³⁰³ B.O.A. , HAT. 1183/46700, 18 Rebiülahir 1254/ 11 Temmuz 1838.

³⁰⁴ Ayşin Şişman, " Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1/1, Uşak, 2018, s. 35.

kunduracılık ve marangozluk mesleklerinin yanı sıra terzilik mesleğini de öğrenmişlerdir. Terzilik mesleğinin öğretilmesine önem veren ıslahhane yöneticileri yeni makineler almışlardır. Ancak tecrübeli bir kalfanın atanamaması, yerli esnaftan atanan kişilerinde ücreti az olduğu için eğitime yanaşmadıkları görülmüştür. İslahhanenin yenileşmesi ile buraya bir terzi ustası atanmış ancak uygun bir müfredat bulunamayışı eğitimi eksik bırakmıştır. İstenilen sonuca ulaşamamış olsa da böyle bir kurumda mesleki eğitim verilmesi oldukça önemlidir. Özellikle terzilik mesleğinin öğretilmesi konusunda gösterilen çabalar dönemin en önemli mesleklerinden birisi olduğunu göstermektedir.³⁰⁵ Bir başka örnek Mithat Paşa tarafından 1861’de Niş’te açılan ıslahhanede temel okuma yazma eğitimi dışında kunduracılık ve debbağlığın yanı sıra terzilik mesleğinin de öğretilmesidir. Bu eğitim öğrencinin kalfalık seviyesine gelene kadar devam etmiştir. Bu meslek kollarına ağırlık verilmesinin sebebi Tuna ordusunun ihtiyaçlarını karşılayacak ustaların yetişmesini sağlamak içindir. Bu ıslahhane dışında açılan diğer ıslahhanelerde de verilen dersler arasında biçki-dikiş ve terzilik yer almıştır. Bu dersler ahi teşkilatındaki gibi usta-çırak ilişkisinin yanı sıra Avrupa’dan getirilen öğretmenlerle batı tarzında öğretilmiştir³⁰⁶

İslahhanelerin ders programlarında okuma-yazma ve dini bilgilerin dışında öğretilen meslekler dönemin popüler meslekleri olmuştur. Öğrenciler eğitimlerinin büyük bölümünü işçi olarak geçirmişlerdir. Çocuklara verilen eğitimin vilayetlerdeki ham maddelere ve üretime göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Örneğin Adana’da ağırlıklı olarak dokumacılık sektörüne yönelik eğitim yapılmıştır. İslahhanelerin kendilerine ait atölyeleri de bulunmaktadır. Bu nedenle kendi atölyeleri için terzi, kunduracı ve marangoz gibi ustalar yetiştirmişlerdir. Terzilerin dikiş makinesi kullanımı için de eğitim gördükleri ve böylece dönemin son moda araç gereç kullanımlarını da öğrendikleri anlaşılmaktadır.³⁰⁷

³⁰⁵ Mehmet Ali Yıldırım, “Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki- Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi, *DergiPark, Karadeniz Araştırmaları*, Ankara, 2013, S.37, s.71-90.

³⁰⁶ Şişman, “Osmanlı, s. 32-34.

³⁰⁷ Bekir Koç, “Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6, Gaziantep, 2007, s.113-121.

2. 2.3. Yabancıların Gözüyle Osmanlı Giyim-Kuşamı

Her dönemde olduğu gibi modernleşme döneminde de yabancı devletlerin gözü Osmanlı Devleti'nde olmuştur. Modernleşmenin saray ve halk arasındaki gelişimi yabancılar tarafından yakından takip edilmiştir.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren herkesin dini inanıştaki özgürlüğünü korumuştur. Toplumda yaşayan Müslim-Gayrimüslim tüm halkın hakları alışverişte, yargılamada, ibadette ve daha birçok konuda korunarak çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Müslümanlara benzememek için yasaklı kıyafetleri kullanamayan gayrimüslimler, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte bu konuda da özgür kalmışlardır. Nicolay, D'Ohsson gibi Osmanlı toplumunu anlatan yazarlar bu dönemde gayrimüslim kadınların oldukça gösterişli giyinmeye başladıklarını hatta Avrupalılar gibi davranmaya başladıklarını yazmışlardır. Böylece Müslümanlar ile olan kıyafet ayrımı da ortadan kalkmıştır.³⁰⁸

Seyyah Fontmagne kadınların hangi millete ait olduklarının yüzlerine bakarak tahmin edilebileceğini söylemiştir. Rum ve Frenkler yüzlerini hiç örtmediklerini, Yahudi ve Ermenilerin yarım, Türklerin ise sadece gözlerini açıkta bıraktıklarını söylemiştir. Dış giyim konusunda Kırım Savaşı sonrası için değerlendirmeleri bulunan Lady Emilia Hornby, Göksu'da gördüğü Türklerin renkleri yakıştırmada son derece başarılı olduğunu söylemiştir. Kadınların bol giysiler giydikleri için üzerinden düşecekmiş gibi durduğunu belirten Hornby, zaman zaman anlatımlarında eleştirilere de yer vermiştir.³⁰⁹

1897'de Osmanlı Kadının Özel Dünyası ismiyle Goodwin, saray çevresindeki moda etkileşimlerini kaleme almıştır. Kadınların saray da görkemli mücevherler kullandıkları ve Paris elbiselerini giydiklerini belirtmiştir. Goodwin, kadınların saçta çok önem verdiklerini ve şapkaya ilgi gösterdiklerini ve bu dönemde dergilerin kadınların modaya olan ilgisini artırdıklarını söylemiştir. 19. yüzyıl modernleşmesini anlatan De Fonmagne ise kadınların kıyafetlerinin sadeleştiğini, önceden her kesimden kadının gösterişli giyindiğini ancak bunların zamanla ortadan kalktığını ve ev içi kıyafetlerinin sade olduğunu söylemiştir. Ancak Sultan Abdülmecid'in emri ile birlikte kadınlarını bu sadeliği bırakarak Frenk usulü kıyafetler ve korseler giymeye

³⁰⁸ Gürtuna, *Osmanlı*, s. 202.

³⁰⁹ Düğer, *Batılı*, s. 79-82.

başladığından da bahsetmiştir. Sadece yabancılar değil Osmanlı Devleti'nde yaşayanlar da saray ve toplum giyimi ile ilgili bilgi aktarmıştır.³¹⁰

Fransa- Osmanlı ilişkileri arttığı dönemde İstanbul'a gelen Nicolay, anlattığı kıyafetleri resmederek göstermeye çalışmıştır. Osmanlı sarayı hadımlarından biri ile arkadaş olan Nicolay, saray kadınlarının kıyafetlerini arkadaşına da sorarak resmettiğini belirtmiştir. Bu resimler daha sonra oluşturulan albümler için de kaynak olmuştur. Kadınların oldukça kapalı giyindiklerini ve güzel ya da çirkin olduklarını anlamının mümkün olmadığını söylemiştir. Montegu ve D'Ohsson gibi yazarlar da aynı fikir etrafında birleşmişlerdir. Kadınların dışarı çok az çıktıklarını, çıktıklarında ise ferace giyip, yüzlerini örttüklerini yazmışlardır. Modernleşme döneminde kadınların kıyafetleri ile ilgili yorum yapan Julia Pardoe ise yaşmaklarının çok ince olduğunu ve altından her şeyin gözüktüğünü anlatmıştır.³¹¹ George W. Graf von Rumpf, Preziosi, Gior Magnani, Leon Sault, Carl von Pritzelwitz gibi birçok ressam da Osmanlı Devleti'nde ki yaşamı ve kıyafetleri anlatan resimler ve albümler oluşturmuşlardır.³¹²

Osmanlı Devleti'nin sosyal yaşantısı hakkında önemli bilgiler veren Lady Montegu, Osmanlı hakkında bilinen birçok yanlış bilgiyi de düzeltmiştir. Özellikle kadınlar hakkında erkek seyyahların verdikleri yalan yanlış bilgileri bizzat kadın cemiyetlerine girerek yalanlamış ve gözlemlerini mektuplar şeklinde yazarak yayınlamıştır. Eşi ile birlikte İngiltere'den görevli olarak gelen Lady Montegu, çocuklarından birini de İstanbul'da dünyaya getirmiş ve Türk adetlerine de uymuştur. Lady Montegu, Türk kıyafetlerini giymekten ve bunlarla dolaşmakta çok memnun olmuştur. Hatta bu kıyafetler ile yağlı boya portrelerini de yaptırmıştır. Saray da hareme de konuk olan Lady Montegu, burada gördüğü şeyleri Türk adetlerine tam olarak hâkim olmasa da tarafsız olarak aynen aktarmaya çalışmıştır. Batılı seyyahların aksine Türklere karşı önyargılı yaklaşmamıştır.³¹³ Lady Montegu, kadın giyimi ile ilgili bilgi verirken kethüdanın eşi Fatma Hanım'a olan hayranlığını belirtmiştir. Çok güzel bulduğu Fatma Hanım'ın beyaz sim kenarlı, sırmalı bir entari giydiğini, ince tül gömleğinin gerdanın açık olduğunu, şalvarının karanfil renginde

³¹⁰ Koca- Koç, *Geleneksel*, s. 2180-2191.

³¹¹ Görtuna, *Osmanlı*, s. 191-197.

³¹² Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmet Albümü*, Onur Sahaf, İstanbul, 1986, s. 15-17.

³¹³ Salim Aydüz, "Montegu", *İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 2005, s. 273-274.

olup gömleğinin yeşil renkte olduğunu ve kıyafetinin oldukça kibar olduğunu söylemiştir. Kadınların dış kıyafetlerinin onları tanımayı imkânsız hale getirdiğini söyleyen Montegu, kadınların yüzlerini ve saçlarını iki yaşmak ile örttüklerini yazmıştır. Uzun, kolları dar, kışın çuhadan, yazın ipek ya da ince kumaştan yapılmış feraceler kullanan kadınların sosyal yaşamda etkin ve özgür olduklarını söylemiştir.³¹⁴ Osmanlı ülkesine gelerek önemli tespitler yapan ve kadınların dünyasını da gözlemleyebilen Lady Montegu, Hafize Sultanı ziyaretinde sultanın elbisesini mektuplarında oldukça detaylı anlatmıştır. Elbisesinin son derece kıymetli olduğunu, dolama adı verilen bir gömlek giydiğinden bahsetmiştir. Ayrıca gömlek ve kaftan arasındaki farkı da anlatarak okurun kafasındaki soru işaretlerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Montegu, kırmızı renkli ve elmas düğmeli bir kaftanı olduğunu anlatmıştır.³¹⁵ Lady Montegu, öldükten bir yıl sonra mektupları neşredilmiş ve Avrupalıların korktukları bu ülke ile ilgili bilgi almak istemelerinden dolayı bu mektuplar oldukça rağbet görmüştür.³¹⁶

Osmanlı Devleti'nde ki kozmopolit yapı kıyafetlere de yansımıştır. Bu kıyafet çeşitliliği Osmanlı ülkesine gelen gezginlerin de dikkatini çekmiştir. Yolculukları boyunca gördükleri Osmanlı kıyafetlerini kitaplarında yazmışlardır. Bu gezginlerden birisi Fellows'dur.³¹⁷ Kıyafetlerdeki renk çeşitliliği oldukça dikkatini çekmiş ve başa takılan objelerin anlatılmasının imkânsız olduğunu söylemiştir. Ayrıca Fellows Türklerin işlemeli kıyafetlerine çok fazla para verdiklerini ve çocuk giysilerinde bile altın işlemlerin olduğunu anlatmıştır. Başka bir gezgin olan Texier ise Osmanlı kadınlarının titiz ve özenli olduğunu kaydetmiştir.³¹⁸ 1855 yılında İstanbul'a gelen Marie Adelaide Walker,³¹⁹ Fatma Sultan ve Abdülmecid'in ikbali Serfinaz Hanım hakkında birçok bilgi vermiştir. Fatma Sultan'ı resmetmiş olan Walker, sultanın kıyafetinde doğu ihtişamının olmadığını kötü bir Fransız ipeklisi giydiğini

³¹⁴ Songül Çolak, "Bir İngiliz Hanımefendisi'nin –Lady Montegu- Gözüyle Osmanlı Kadını, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7, S. 13, Hatay, 2010, 396-402.

³¹⁵ Lady Montegu, *Türkiye Mektupları*, çev. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul, 2014, s. 110-113.

³¹⁶ Aydın, "Montegu", s. 274.

³¹⁷ Fellows, 1838 yılında İstanbul'a gelmiştir. Kütahya'da bir evde misafir edilir. Fellows, Aizanoi antik kentinde çeşitli incelemeler yaptıktan sonra at sırtında İstanbul'a doğru yoluna devam etmiştir.

³¹⁸ Zeynep Çetin, "Avrupalı Gezginlerin Gözüyle 19. Yüzyılda Batı Anadolu", *Dergipark*, C. 1, S. 2, 2014, s. 75-79.

³¹⁹ İstanbul'da kilisede görevli bir İngiliz papazın kızkardeşi olan Mary Adelaide Walker büyük bir olasılıkla İstanbul'a Kırım savaşıdan biraz sonra, aşağı yukarı 1856 yılında gelir ve kırk yıl boyunca Doğu'da yaşar. İstanbul'da "Constantinople during the Crimean War" adlı eseriyle tanınan Lady Hornby ile tanışır ve kitabını resimler.

söylemiştir. Doğu kıyafetlerinin nasıl batı modası uğruna yok edildiğini söyleyerek bu modayı eleştirmiştir.³²⁰

Fransız botanikçi Joseph Pitton de Tournefort, birçok bölgeyi gezen önemli bir gezgindir. Kadınların toplum içine girmediklerini ancak giyim-kuşam açısından oldukça gösterişli olduklarını yazmıştır. Kadınların erkek gibi şalvarlar giydiklerini ve bu şalvar kumaşlarının mevsime göre kadife, saten, brokar ya da softan yapıldığından bahsederek Türk kadının giyim-kuşam konusunda sade ve bol giyinmeyi ihmal etmediğini vurgulamıştır. Türk kadınlarının gömlek onun üzerine kaftan adı verilen bir ceket giydiklerini, bellerine ipek ya da deriden bir kemer taktıklarını anlatmıştır. Kadınların boylarını uzun göstermek için başörtü yerine güzel kumaşlarla kaplı karton bir başlık taktıkları da verilen ayrıntılardan biridir. Tournefort giyilen ayakkabıların kullanışsız olduğunu da söylemiştir. Seyyah, Türklerin yabancılara ait ayakkabılar için ağır dediklerini ancak Türklerin ayakkabılarının çok çabuk kirlendiğini söylemiştir.³²¹

İstanbul'u ziyaret eden seyyahlardan biri de Harvey'dir.³²² Harvey, Türk kadının örttüğü peçeden övgü ile bahsetmiş, peçe dışında Türk kıyafetlerinin hiç güzel olmadığını söylemiştir. Kadınların dışarı çıkarken ferace giydiklerini ancak feracelerin çok uzun olduğunu, yürürken kadınların sürekli önlerini toplamak zorunda kaldığını söylemiştir. Kadınlar bu halleri ile onun gözünde çanta ya da bohça taşıyormuş gibi bir görüntü verdiğini de belirtmiştir. Harvey kıyafetlerin çok renkli ve çeşitli olduğunu ama yeşil ve kahverengi gibi renklerin göz yorulmasını engellediğini söylemiştir. 19. yüzyıl seyyahlarından olan Garnett,³²³ peçe takan kızın kadınlığa adım attığını ve Türk kadınlarının genelde sade giyindiklerini, bir misafiriğe gittiklerinde ise çok gösterişli giyindiklerini söylemiştir.³²⁴

³²⁰ Fatma Koç- Tuba Vural- Emine KOCA, "Yabancı Kültürlerin Osmanlı Giyim Kuşamına Etkileri", *Conference: CIEPO 18 International Committee of Pre- Ottoman and Ottoman Studies*, 2018, s. 6-14.

³²¹ Joseph De Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, C.2, İstanbul, 2005, s. 69-73.

³²² Harvey 1871 tarihli (Türk Haremleri ve Çerkez Evleri) kitabında Harem'i ve Harem hayatıyla, Çerkez evlerini ve Çerkez halkını anlatır. Harvey uzun yıllar Türk topraklarında yaşamış ve unutamadığı dostlar edinmiştir. Yazdığı gezi notları, günlük ve mektup türünde, birinci ağızdan samimi izlenimleri içerir.

³²³ İngiliz seyyah Garnett 19. yy. İstanbul'u hakkında bilgi veren, halkbilimci ve gezgindir.

³²⁴ Didem İlya- Mehmet Uysal, "İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett'in Gözüyle Osmanlı Kadını", *Dergipark*, C.6, S.6, 2015, s. 9-11.

2.2.4. Giyim-Kuşamdaki Modernleşmenin Edebiyata Yansımaları

Osmanlı Devleti'nin giyim tarzı roman ve şiirlere de konu olmuştur. Örneğin, çöküş döneminde İstanbul'da batılılaşma ile geleneksel değerlerinin çatışmasını irdeleyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, halkın istanbulun ve redingot ile tanıştığını hiç bu kadar şık ve zarif olunmadığını söylemiştir. Öte yandan heybetli Osmanlıların gittiğini yerine konaklarda yaşayan kibar beyefendilerin geldiğini, hiçbir şeyin usulünün kalmadığını tatsız bir hayatın başladığını anlatırken gelenekçi ağırbaşlı Osmanlıların kalmadığını da söylemiştir.³²⁵ Yeni kıyafet tarzı ile yeni bir milletin ortaya çıktığını, ağır kavuklu, alacalı, demir çarıklı yeniçerilerin çiğnediği bu topraklarda ortaya çıkan beyaz pantolonlu, ipek mendilli kibar beyefendilerin hiç alakalarının olmadığını Kiralık Konak isimli eserinde anlatmaktadır. İstanbulun ceketten sonra yerini alan redingot ile riyakâr adı bir nesil ortaya çıkmıştır. Köşklere yaşayan yarı uşak gibi duran kimseler türemiştir. Anlaşılacağı üzere bu dönemde alaturka ve alafranga çatışması çok yaşanmaktadır. Bu çatışmanın en büyük sebebi de giyim kuşam konusunda olmuştur. Naim Bey ve damadı Servet Bey ile torunları Cemil ve Seniha arasında alaturka ve alafrangalık çatışması oldukça belirgin bir şekildedir. Seniha ve Cemil'in gösterişli yaşantısı için para sıkıntısına girilmiş, terziler ve tuhafiyecilere borçları artmıştır.³²⁶ Sadece edebiyatta değil müziğe de bu yansımalar olmuştur. Herkesin bildiği “Üsküdar'a gider iken bir mendil buldum” parçası bu giyim tarzını anlatan bir eser olmuştur.³²⁷

Ahmet Mithat Efendi'nin *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında yine aynı dönem yaşayan ve birbirleri ile çatışan iki gencin yaşantısı anlatılmaktadır. Felatun Bey oldukça alafranga yaşayan ve parasının hesabını bilmeyen sürekli eğlenceli mekânlarda bulunmak isteyen bir genç olarak tanıtılmaktadır. Rakım Efendi ise terbiyeli, çalışkan ve aklı başında bir gençtir. Felatun Bey'in giyim kuşamı terzi dükkânlarının vitrinlerine benzer bir durumdadır. Bu vitrindeki son moda kıyafetler ile giydirilmiş mankenlere benzemek için saatlerce ayna karşısında kendisi ile meşgul olmaktadır. Ancak Rakım Efendi'nin böyle zevkleri olmayıp yalnızca evdeki dadısı ve sonradan aldığı cariyesinin rahatını sağlamak için çalışmaktadır. Eve aldıkları Canan isimindeki cariyesinin eğitimi ile yakından ilgilenen Rakım Efendi, onun piyona

³²⁵ Koç- Koca, *Geleneksel*, s. 2178.

³²⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, Birikim Yayınları, İstanbul 2016, s. 10-11.

³²⁷ Koç- Koca, *Geleneksel*, s. 2173.

ve Fransızcanın yanı sıra öğrenmesine de çalışmaktadır. Yeni moda çerçevesinde dikiş dikmenin bu dönemde ne kadar önemli olduğu bu roman üzerinden de anlaşılmaktadır.³²⁸

Bir başka örnekte Rezaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında başkarakter olan Bihruz Bey'in alafrangalık amacıyla arabasına, kıyafetine ve konuşmasına çok dikkat ettiği görülmektedir. Bihruz Bey'in babası devlet memurudur. Eğitimi tamamlamamış olduğundan babası onu devlet dairelerinde çıraklık edip yetişmesini istemiştir. Burada çalışmak için Fransızca, Farsça ve Arapça gibi dilleri öğrenmek için dersler almıştır. Fransızca'yı benimseyen Bihruz Bey, böylece yetiştiği toplumun değerlerini göz ardı eden birisi olmuştur. Babası öldükten sonra da babasının servetini sefahat yolunda yolunda harcayan Bihruz Bey'in etrafa hava atmaktan, aşık olduğu kadının peşinde koşmaktan ve arabasının güzelliğinden başka bir derdi yoktur. Dönemin ünlü mesire yeri olan Çamlıca'da terzisine özel olarak sipariş verdiği kıyafetleri giyerek boy göstermektedir. Başkarakterin bu mesire yerine giderken özenli ve markalı giyinmesi özellikle dikkat çekmektedir. Terzi Mir'in bu dönemde ünlü biri olduğu ve kıyafetlerde onun etiketinin bulunması büyük bir önem arz etmektedir. Bu dönemde terzilerin kıymetlerinin oldukça arttığı bir göstergesi de bu olmuştur. Nitekim Bihruz Bey'in boş zamanlarını geçirmek için uğrak noktalarından biri terzilerdir.³²⁹

Terzilik mesleğine verilen önem zamanla boyut değiştirmiştir. Avrupa modasının etkisine giren Osmanlı Devleti'nde yeni moda'ya uygun kıyafet diken terzilerin giderek daha itibarlı hale geldiği görülmüştür. Şemsettin Sami *Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat* adlı eserinde iki sevgilinin dikiş ve terzi muhabbeti altında görüşüklerini anlatmıştır. Şemsettin Sami bir başka romanı olan *Sergüzeşt*'te kadınların ve hatta kölelerin dikiş dikmeyi bildiklerini ve önemli uğraşlarından birisi olduğunu anlatmıştır. Namık Kemal'in *İntibah* romanında Fatma Hanım eve almak istediği cariye'nin güzel özellikleri arasında Avrupa tarzı dikiş dikmeyi bilmesini de saymıştır. Kadınların dikiş dikmede para kazandıkları ancak her gün başları önünde çalışmaktan bir süre sonra çalışamaz hale geldikleri ve solup gittikleri de romanlarda işlenen bir diğer konu olmuştur.³³⁰

³²⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Felâh-ı Akıl ile Rakım Efendi*, İstanbul, Kardelen Yayınevi, 2007, s. 14-43.

³²⁹ Rezaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 12-14.

³³⁰ Gürsoy, 1872- ,s. 168-177.

2. 2.5. Osmanlı Basınında Giyim-Kuşam ve Terzilik

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde modernleşme ile birlikte dergi ve gazete sayısının arttığı görülmektedir. Her türlü konunun işlendiği bu yayın organları her kesime ulaşarak insanları harekete geçirme ve farkındalık yaratma konusunda oldukça önemli olmuştur. Modanın kadınlar arasında yayılması ve Avrupa modasını takip etme de hiç şüphesiz bu dergiler sayesinde olmuştur. İlk kadın dergilerinin yayınlanması I. Meşrutiyet döneminde olmuştur. 1869' da yayınlanan *Terakki* gazetesi kadınlara yönelik birçok konuyu ele almıştır. Bu dergiden sonra kadınlar için çıkarılan dergilerin sayısı oldukça artmıştır. Bu dergilerin yaptıkları yayınlar ile kadınlar saç ve makyajlarında değişiklik yapmakla birlikte sağlık ve cilt bakımı gibi konularda da bilinçlenmişlerdir.³³¹ Dergiler de dönemin meşhur terzileri ile ilgili yazılarda sunulmuştur. *Akşam* gazetesinin bir sayısında bu terzilere yer verilmiş ve hepsinin de gayrimüslim olduğu görülmüştür. Örneğin, İphigenie Epeneio, oldukça maharetli bir terzidir. Galata'da Paris'ten getirdiği malları sattığı ve üst katının atölye olarak kullanıldığı bir dükkânın olduğu anlatılmıştır. Dükkânın önünden arabalar hiç eksik olmayan bu terzi saray için de çalışmıştır. Spiegel, İphigenie Epeneio'ya göre daha az ünlü bir başka terzidir ve tayyör dikmekte oldukça maharetlidir. Terzi Kalivrosi'nin ise elbise süsleme ve donatma da mahir olduğu bilinmektedir.³³²

³³¹ İpek, *Topkapı*, s. 74-89.

³³² Sermet Muhtar Alus, "Eski İstanbul'un Meşhur Terzileri", *Akşam*, T.T. 581753.

Resim 20: Moda Dergilerinde Kadın Giyimine Dair Resimler

Yayınlanan dergiler arasında Hanımlara Mahsus Gazete'nin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Dergi, kadınları biçki-dikiş konusunda teşvik etmiş ve dergiye bağlı çalışan terzihane ile de Avrupalı terzilere olan bağlılığı azaltılmaya çalışmıştır.

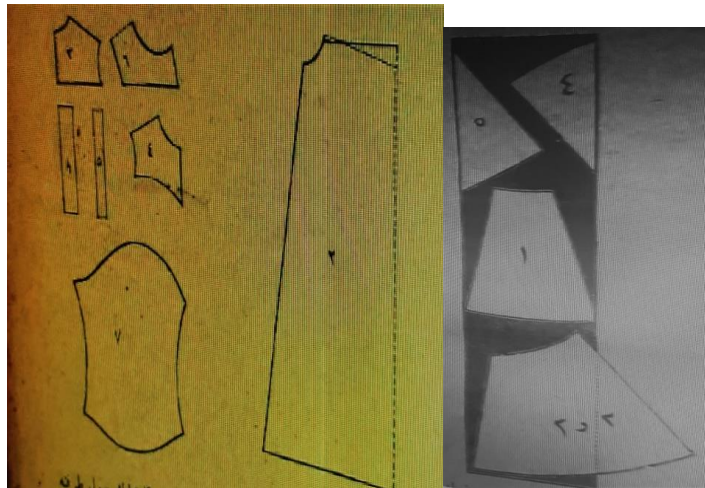

Resim 21: Hanımlara Mahsus Gazete'de Gömlek Modelleri³³³

Dergilerde Avrupa modasından özellikle Paris'in giyim-kuşam özellikleri saç, makyaj ve aksesuar detayları kadınların beğenisine sunulmuştur. Bu durumda sadece üst tabakadaki kadınlar Avrupa modasından etkilenmemiş, her kesimdeki kadın

³³³ Hanımlara Mahsus Gazete, 26 Temmuz 1896, S. 110, s. 28.

modayı öğrenmiş ve bilgi sahibi olmuştur. Üst tabakaya ait moda zamanla topluma yayılmış ve terziler aracılığı ile dikilen kıyafetler ve dergilerin yayınladığı kalıplar ile birlikte herkesin ulaşım dıkebileceği bir duruma gelmiştir. Dergilerde yer alan yazılarda kadınların nasıl kolay dikiş dıkebilecekleri ve yeni moda dikiş teknikleri de anlatılmıştır. Dönemin önemli bir başka yayım organı *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin verdiği kişiye özel kalıp hazırlanarak gönderilmesi de dikim işini farklı bir boyuta taşımıştır. Bu dergileri takip eden kadınlar kıyafetlere kolay bir şekilde ve ucuz bir maliyetle ulaşmışlardır. Dergilerde kadınların az dikiş bilgisine sahip olması bile yeterli olarak görülmüştür. Kadınların dikiş dikmeye teşvik edildiği görülmektedir. Erkeklerin para kazanması nasıl zorunluysa kadınların da dikiş dikmeyi bilmesi o derece gerekli görülmüş ve daha küçük yaşlarda kızlar dikiş dikme eğitimi almaya başlamışlardır. Kadınları dikiş dikmek için en fazla destekleyen dergi *Hanımlara Mahsus Gazete* olmuştur. Burada ceket, elbise, küçük kızlara mahsus elbiseler ve benzeri birçok kıyafetin dikimi ya da tanıtımı yapılmıştır. Açtığı terzihane, verdiği hizmetler ve hazırlanan kalıplar ile kadınları bu konuda cesaretlendirmiştir. Böylece kendisinden sonra gelen yayım organlarına da örnek olmuştur. Gazetede yazılan yazılar oldukça faydalı olmakla birlikte yazıları yazanların ismi açıklanmamıştır. Bir kıyafetin dikimi için aşamalar tek tek anlatılmıştır. Sadece kıyafetin dikimi için değil aksesuarları, kumaş türleri ve daha birçok konuda okuyucu bilgilendirilmiştir. Dikiş makinelerinin yaygınlaşması da kadınları dikiş konusunda bir adım öteye götürmüştür. Dönemin makineleri ve özellikleri hakkında da bilgiler verilmiştir.

Resim 22: Hanımlara Mahsus Gazete'sinin Verdiği Giysi Kalıplar³³⁴

³³⁴ Hanımlara Mahsus Gazete, 26 Temmuz 1896, S. 119, s. 2.

Resim23: Hanımlara Mahsus Gazete’de Yayımlanan Küçük Kızlar İçin Önlük

335

Yukarıdaki resimde görülen önlük; “Benekli saten basmadan yapılmıştır. Belde bir kemer vardır. Kemer ön tarafı yukarı ve aşağı köşelidir. Kemer arkadan iliklidir. Etek büzmeli olarak büzmeli kemere iliştirilmiştir. Göğüs düz ve yukarı kısmı açıktır. İki taraftan kurdele gibi kendi kumaşından uzun parçalar olup arkada birer birer üstüne çapraz geçer. Soldan giden sağa, sağdan giden sola ve gerek arka tarafa dikilen düğmelere iliştirilir ve eteğe bir fisto dikilir.”³³⁶

Hanımlara Mahsus Gazete kıyafetleri resimleri ile birlikte tanıtmasının yanı sıra bazı açıklamalara da yer vermiştir. Örneğin genç kızlar için bir elbisenin tanıtımını yaparken hanımların kıyafetleri dikebilmesi için her türlü açıklamada bulunacaklarını vurgulamıştır. Her örneği tamamıyla kalıplarını göstererek ve astarına kadar anlatmaya çalışacaklarını bildirerek bütün aşamaları bir sefer de vermeleri durumunda gazetede en az üç sayfa işgal edeceklerinden böyle bir durumun mümkün olmadığına değinmişlerdir. Öte yandan terzihanenin işlerinin takip eden hanımların ölçülerini göndermek şartıyla cüz’i bir miktara istenilen kıyafetleri dikip gönderebileceklerini de ayrıca belirtmişlerdir.³³⁷

³³⁵ Hanımlara Mahsus Gazete, 21 Ağustos 1893, S. 4, s. 5.

³³⁶ Hanımlara Mahsus Gazete, 21 Ağustos 1893, S. 4, s. 5.

³³⁷ Hanımlara Mahsus Gazete, 14 Ağustos 1893 S. 8, s. 5.

Resim 24: Hanımlara Mahsus Gazete'de Modaya Uygun Bir Elbise ve Kalıpları³³⁸

Gazetede verilen kıyafet örneklerinin son moda ya uygun olduğu ve Paris gibi büyük Avrupa şehirlerinden³³⁹ veya İngiliz gazetelerinden alıntı yapıldığı vurgulanmaktadır. Kıyafetlerin tanıtımında kıyafet için kullanılacak aksesuar ve kumaş seçenekleri de anlatılmıştır.³⁴⁰ Resimlerle gösterilen kıyafetler için detaylı anlatımların yanı sıra birkaç cümle ile elbisenin terzihane de dikilmek üzere sipariş edilebileceği de ilan edilmiştir.³⁴¹

Hanımlara Mahsus Gazetenin açmış olduğu terzihanenin işleme si ve kadınların dikişe teşvik edilmesi için gazetenin her sayısında ilanlar verilmiştir. Kadınların evde dikiş dikmelerinde ilk adım olan ölçü alma nın kuralları ile ilgili sıkça bilgiler verilmiştir. Ölçü alma için verilen bu tariflerin Terzi Mösyö Altuvan tarafından hazırlandığı belirtilmiştir. İlk olarak ne için ölçü alınacaksa içine giyilecek kıyafet ile birlikte ölçü alınması gerektiğini belirten terzi, ölçü alınırken bele bir

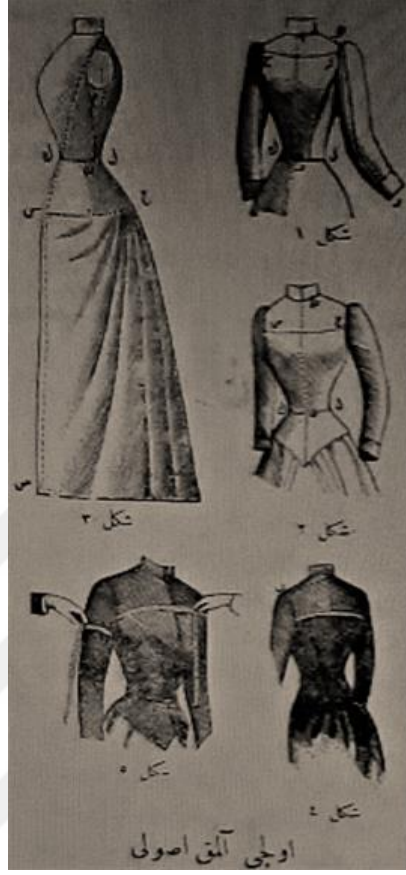
³³⁸ Hanımlara Mahsus Gazete, 21 Ağustos 1893, S.4, s.5.

³³⁹ Hanımlara Mahsus Gazete, 14 Ağustos 1893, S. 8, s. 7.

³⁴⁰ Hanımlara Mahsus Gazete, 28 Eylül 1893, S. 12, s. 5.

³⁴¹ Hanımlara Mahsus Gazete, 2 Şubat 1893, S. 23, s. 2.

kuşak bağlanmasının da faydalı olabileceğini söylemiştir. Ölçülerin doğru şekilde alınması için resimler ile kılavuz olunmaya çalışılmıştır.³⁴²

Resim 25: Hanımlara Mahsus Gazete’de Verilen Ölçü Alma Teknikleri³⁴³

Gazete de sadece terzihanenin tanıtımı yapılmamıştır. Aynı zamanda dönemin ünlü moda mağazaları ile ilgilide ilanlara yer verilmiştir. Bunlardan birisi de Karman ve Belamir Mağazalarıdır.

“Galata da Büyük Millet hanında, Beyoğlu’nda Cadde-i Kebir’de ve İstanbul’ da, Paris, Londra ve Avrupa’nın sair büyük şehirlerinden mevsimlik tarz ve şitaya müteallik bir çok son moda eşya celb eylemiş olduğumuzu muhterem müşterilerimize beyan eylemeğe ...”

“Karman Mağazamızda küçük kızlar ile erkek çocuklarının elbisesi, fanilar, korseler, şemsiyeler, trikolar, iç çamaşırları ve her nev’i çoraplar, karyola örtüleri, halılar, bürde ve danteller, bütün bağları, kuşaklar, lavantalar, eldivenler ve saire

³⁴² Hanımlara Mahsus Gazete, 23 Şubat 1893, S. 19, s. 9.

³⁴³ Hanımlara Mahsus Gazete, 23 Şubat 1893, S. 19, s. 9.

bulunmaktadır. Mağazamızda mevcut olan erkek ve kadın elbiseleri zarafet, metanet ve hoşniyetleri sebebiyle her cihet celb-i memnuniyet olduğunu zevat-ı kiram-ı ilan ederiz.”³⁴⁴

Gazetede Büyük Karman Mağazası'nın yeni şubesinin açılışı şu şekilde duyurulmuştur:

“Hanımlara mahsus hazır elbise için yeni bir şube tesis edilmiştir. İşbu mağaza da kadife havlı kumaş ve moda kumaşlardan mamul hayli ferace ve ceketler, küçük kızlar için elbise, küçük çocuklar için mantolar, Paris modelleri her bir son moda elbise fevkalade ile fûruht olmakta olup Osmanlı hanımları için kadın fûruht memurlarıyla kadın terziye havi ayrıca bir salon dahi tertip edilmiştir.”³⁴⁵

Resim 26: Hanımlara Mahsus Gazete'de Yer Alan Mağaza Reklamları³⁴⁶

Gazetede en fazla yer alan reklamlardan birisi de dikiş makinesi ile ilgilidir. Kadınların dikiş makinesini satın alması için uzun tanıtımlar yaparak ilanlar sürekli tekrarlanmıştır. “Her evde bir dikiş makinesinin olması elzemdir.” ibaresi ile uzun yazılara yer verilmiştir. Makine ne kadar iyi olursa o kadar memnun kalınacağı

³⁴⁴ Hanımlara Mahsus Gazete, 2 Şubat 1893, S. 22, s. 10.

³⁴⁵ Hanımlara Mahsus Gazete, 19 Ağustos 1896, S. 79, s.9.

³⁴⁶ Hanımlara Mahsus Gazete, 27 Temmuz 1896, S. 69, s. 12.

belirtilerek Singer dikiş makinesinin dünyanın en mükemmel makinesi olduğunun altı çizilmiştir.³⁴⁷

“Memalik-i Şahanede ilk defa olarak görünmekte bulunan eşya nev usul makine halis İngiliz çeliğinden mamul olup tekmilatı sayesinde piyasada mevcut olan bilcümle dikiş makinelerine faiktir”³⁴⁸

Resim 27: Singer Dikiş Makinesi³⁴⁹

³⁴⁷ Hanımlara Mahsus Gazete, 27 Temmuz 1896, S. 69. s. 12.

³⁴⁸ Hanımlara Mahsus Gazete, 12 Ağustos 1897, S. 66. s.10.

Dikiş makinesinin başarısını belirtmek için satış rakamları da gazetede sunulmuştur. Dünyada 16 milyon makinenin satıldığı belirtildikten sonra İstanbul'da orijinal makinenin satıldığı yerler de işaret edilmiştir.³⁵⁰

Terzihanenin yaptığı işlere de önem veren gazete tam sayfa terzihane ile ilgili bilgi vererek okurların dikkatini çekmeye çalışmıştır. Her türlü kıyafetin dikileceği ve kıyafetin günü gününe teslim edileceği belirtilerek müşterilerin memnun kalacakları söylenmiştir. En son moda kıyafetlerin dikildiği bu terzihane de terzilerin Avrupa'dan tahsilli olduğu belirtilmiştir.³⁵¹

Resim 28: Hanımlara Mahsus Gazete'nin Terzihanesi için Verdiği İlan³⁵²

³⁴⁹ Hanımlara Mahsus Gazete, 12 Eylül 1893, S. 80, s.2.

³⁵⁰ Hanımlara Mahsus Gazete, 12 Eylül 1893, S. 80, s.2.

³⁵¹ Hanımlara Mahsus Gazete, 11 Nisan 1902, S. 389, s. 10.

³⁵² Hanımlara Mahsus Gazete, 20 Temmuz 1897, S. 296, s. 2.

Terzihanenin tanıtımı için gazete de önemli yer ayrılmıştır. Terzihane ve çalışmaları için tam sayfa yazılar yazılmıştır. Terzihane, Salkım Sokakta tramvay istasyonunun yanında bulunmaktadır. Her türlü kıyafetin dikilebileceği ve terzihaneden sorumlu Matmazel Menti' nin Avrupa da tahsil gördüğü belirtilmiştir. Kıyafetlerin son moda olduğu ve fiyatlarının da oldukça ucuz olduğu vurgulanmıştır. Burada her türlü kumaş bulunduğu ve pelerin, çarşaf, yeldirme, robdöşambr, korsaj, çamaşır takımları gibi birçok parçanın son modaaya uygun olarak dikileceği ilan edilmiştir. Terzihane de yalnızca dikim değil aynı zamanda tamirat işleri de yapılmıştır. *“Modası geçmiş olan libasların mükemmel suretle tamir ile tarz-ı cedid tahvil etmeyi teyit ettiği gibi en latif ve en yeni elbise resimleri terzihanenin ilanıyla beraber neşr etmek üzere...”* diyerek kadınların bu terzihaneye yönelmesine uğraşmıştır. Her hafta son moda kıyafetlerin yayınlanacağı da bildirilerek müşterilerin memnun kalacağına garanti verilmiştir. Terzihanenin Pazar günleri çalışmadığı da yazıda belirtilmiştir.³⁵³

³⁵³Hanımlara Mahsus Gazete, 20 Temmuz 1897, S. 296, s. 2.

Resim 29: Kadınlar Dünyası Dergisinde Yayınlanan Reklam

Dikiş merakının yayılması ile birlikte sadece Frenk terzilerinin tekelinde olan bu işin Müslüman kadınlar arasında da yaygınlaşması sağlanmıştır. Kıyafetlerin Frenk terzilere diktirilmesi sıkça eleştirilen bir durum olmuştur. Frenklerin menfaatleri ve bütçelerine katkı yapmaları hoş görülmemekle birlikte kadınlara Müslümanlığa uygun kıyafetler de hazırlanmadığı belirtilmektedir. Bu yüzden kadınların kendi dikişlerini kendilerinin dikmeleri için dergiler teşvik edici olmuştur. *Kadınlar Dünyası* dergisinin ön kapağında yer alan modern bir kadını dikiş dikerken gösteren fotoğraf bu durumun teşvik edildiğini göstermektedir. Hanımların mektup yolu ile gazeteye isteklerini belirtmesi modanın şekillenmesinde önemli bir adım

olmuştur. Dergilerde yayınlanan yazıların bazılarında da kadınların aşırıya kaçmadan ihtiyaçlarını karşılamaları üzerine durulmuştur.³⁵⁴

³⁵⁴ Demir, *a.g.m.* ,s. 72-85.

SONUÇ

Tarihte ilk insanlar giyinmeyi temel ihtiyacı olarak karşılamışken zamanla giyinmek farklı anlamlara gelmiştir. Toplumda kişinin kendisini ifade etmesi veya bir kişi hakkında bilgi sahibi olabilmek için kıyafetler çok önemli bir unsur olmuştur. Bu nedenle kıyafetlerin nasıl temin edildiği de önemli hale gelmiştir. Terzilik oldukça eski ve rağbet edilen bir meslek olup ilk terzi olarak da Hz. İdris Peygamber kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahip olduğu için kıyafet farklılıkları daha büyük bir önem arz etmiştir. Kıyafete bakarak kişinin hangi topluluğa üye olduğu anlaşılmış ve giyim tarzları belli bir kalıba oturtulmuştur.

Osmanlı Devleti dokumacılık ve kumaş çeşitliliği açısından da oldukça ilerlemiş bir devlettir. Osmanlı halkı bu kumaşları kullanmada da oldukça maharetlidirler. Terzilik ile ilgili ilk kayıtlar Fetret Devri'nde karşımıza çıkmaktadır. Evliya Çelebi de terzi esnafı ile ilgili bilgiler vermiş ve toplumda sayılarının azımsanmayacak derece olduğunu belirtmiştir.

Osmanlı Devleti'nde terzilerle ilgili olarak Sarayda görev yapanlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmaktadır. Terzilerin sarayda çok önemli bir konumda ve devletin ihtişamını göstermede etkili oldukları görülmektedir. Sayıları ve yevmiyeleri hakkında sahip olunan bilgiler bazı çıkarımlarda bulunmayı da sağlamıştır. Toplumda görev yapan terzilerin durumu saraydakilere nazaran daha farklıdır. Çarşı terzilerinin uymaları gereken kurallar bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde kadınlara küçüklüklerinden itibaren biçki-dikiş dersi verilirdi ve kadınlar kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek derecede dikiş dikerlerdi. Bu nedenle başlangıçta çarşı terzilerine rağbetin son dönemlere göre daha az olduğu anlaşılmaktadır.

18. yüzyıldan itibaren yapılan ıslahatlarla bağlantılı olarak toplumda değişimler meydana gelmiştir. Lale Devri ile başlayan bu yenilikler kıyafetleri de değişikliğe uğratmıştır. Avrupa ile etkileşim arttıkça klasik dönemdeki sade kıyafetlerin yerini Avrupai tarzda kıyafetler almaya başlamıştır. Askeri kıyafetler de başlayan bu değişim zamanla tüm kesime yayılmıştır.

Kıyafetlerdeki farklılaşma evde yapılan dikişlerin yeterli gelmemesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde genelde gayrimüslimlerin başını çektiği

Beyoğlu gibi önemli mekânlarda terzi dükkânları açılmıştır. Burada son moda uygun batılı kıyafetler dikilmiş ve toplumda çok büyük yankı uyandırmıştır. Kıyafetlerde ki bu değişim bazı kesimler tarafından eleştirilmiş ve devlet tarafından da kısıtlamalar getirilmiş ancak bu değişim engellenememiştir.

Terziliğin büyük ölçüde gayrimüslimlerin eline geçmesi ve oldukça pahalı kıyafet dikmeleri nedeniyle Müslüman kadınların da bu mesleği öğrenmeleri için çalışmalar yapılmıştır. Devlet eliyle yurtdışına bu mesleğin öğrenilmesi için öğrenciler yollanmış ve yeni okullar açılmıştır. Açılan kız okullarının ders programlarına dikiş dersi konulmuştur. Toplumdaki bu hızlı değişimin dönemin edebiyatına da yansıdığı görülmüş, alaturka ve alafranga çatışmasının yaşandığı romanlarda terzilere de yer verilmiştir.

Özellikle Tanzimat'tan sonra artan modernleşme ile birlikte basın yayın organlarında da konuyla ilgili haber ve bilgiler yer almaya başlamıştır. Hanımlara Mahsus Gazete'nin kadınların giyim-kuşamına ve dikiş tekniklerine dair bilgiler verdiği görülmektedir. Kadınların modistra adı verilen gayrimüslim terzilere muhtaç olmamaları için gazetede yeni moda kıyafetlerin dikim aşamaları, kumaş ve aksesuar tercihlerine dair yazılar yazılmıştır. Gazete bir terzihane açarak o dönemde oldukça önemli bir girişimde bulunmuştur. Kadınlara her konuda yardımcı olunarak modanın tüm kesimlerde yaygınlaşması sağlanmıştır.

Başlangıçta bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan biçki-dikiş işleri zamanla gelişen yeni modayla birlikte uzmanlaşma gerektiren bir hale dönüşmüştür. Açılan okullar, yeni makine ve teknikler, kalıp ve modellerle birlikte Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden bir terzilik serüveni yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

Abalı, N.(2009). *Geleneksel ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet, İlke Yayıncılık, İstanbul.*

Mithat, A. (2007). *Felatun Bet ile Rakım Efendi, Kardelen Yayınları, İstanbul.*

Akbayar, N. - Sakaoglu, N.(1999), *Osmanlı'da Zenatten Sanata, Creative Yayınları, C.2, İstanbul.*

Akdağ, Çilem T.(2016). “Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar”, *Humanities Sciences International Peer- Rewieved E-Journal, Kayseri. ss. 55-68.*

Akgündüz, Y. (1994). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e), Pegem Akademi Yayınları, İstanbul.*

Akpınarlı, H. F. - Balkanal, Z.(2012). “16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, İstanbul, ss. 179-209.*

Akyıldız, N.(2008). *II. Abdülhamit Dönemi Saray Merasimleri, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.*

Akyıldız, A., (2001). *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.*

Alus, S. M. ;“ Eski İstanbul'un Meşhur Terzileri”, *Akşam, T.T. 581753.*

Altınay, A. R. (2012). “*Lale Devri (1718-1730)*”, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.*

Altunbay, M. (2015). “16. Ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti'ndeki Kadın Algısı” *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, C.8, S. 41, ss. 56-63.*

Argıt, B. İ. (2015). “Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam”, *Büyük İstanbul Tarihi, İstanbul, ss. 230-247.*

Apak, M. S.; - Gündüz, F. O.; -Eray, F. Ö. (1997). *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Atasoy, N. (2004). “Osmanlı İpekli Kumaşları”, *Osmanlı Uygarlığı 2*, Ankara, ss. 761- 786.

Aydüz, S.(2005). “Montegu” , *İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, ss. 273-274.

Bilgen, S. (1999). *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi 16. yy- 19. yy*, Ankara.

B.O.A. , BEO, 895/67094, 11 Şaban 1314/ 15 Ocak 1897.

B.O.A. A.) M 11/18, 16 Şaban 1269,/ 25 Mayıs 1853.

B.O.A. A.) MKT. DV. 31/21,26 Safer 1267/ 31 Aralık 1850.

B.O.A. , A.) MKT. MHM. 48/55, 14 Zilkade 1268/ 30 Ağustos 1852.

B.O.A. , A.) MKT. 68/98, 13 Rebiülevvel 1263/ 1 Mart 1847.

B.O.A. , A.) MKT. UM. 83/43, 16 Muharrem 1268/ 11 Kasım 1851.

B.O.A. ; A.)MKT. MHM. 259.81.18 Şevval 1271/ 08 Nisan 1863.

B.O.A. , DH. UMVM, 144/41, 14 Safer 1340/ 17 Ekim 1921.

B.O.A. , DH. MKT. 1390/37,11 Rebiülahir 1304/ 07 Ocak 1887.

B.O.A., DH. MKT. 2141/100, 16 Recep 1316/ 30 Kasım 1898.

B.O.A. , DVN.58/49, 5 Cemaziyelevvel 1266/ M. 19 Mart 1850.

B.O.A. HAT. 667/32513,29 Zilhicce 1240/ 14 Ağustos 1425.

B.O.A. HAT. 974/41434-N,05 Zilhicce 1225/ 01 Ocak 1815.

B.O.A. , HAT. 1183/46700, 18 Rebiülahir 1254/ 11 Temmuz 1838.

B.O.A. HAT, 1185/46743, 29 Zilhicce 1254/ 15 Mart1839.

B.O.A., HAT. , 1203/47260, 29 Zilhicce 1254/ 15 Mart 1839.

B.O.A. , HAT. 1635, 29 Zilhicce 1257/ 11 Şubat 1842.

B.O.A. , HAT. 1640, 05 Rebiülevvel 1260/ 25 Mart 1844.

B.O.A. , İ.AS 9/46, 24 Rebiülevvel 1312/ 27 Temmuz 1894.

B.O.A. , İ. DH. 375/ 24823, 10 Şaban 1273/ 05 Nisan 1857.

B.O.A. , İ.DH 505/34393, 11 Şevval 1279/ 01 Nisan 1863.

B.O.A. , İ.DH.720/50242, 25 Rebiülevvel 1293/ 04 Nisan 1876.

B.O.A. , İ.DH. 887/70632, 9 Şaban 1300 / 15 Haziran 1883.

B.O.A. , İ.DH. 1168/91291, 15 Cemaziyelahir 1307/ 06 Şubat 1890.

B.O.A. , İ.D.H. 1279/ 100606,16 Zilkade 1309/ 12 Haziran 1892.

B.O.A. , İ. HR. 179/9854, 14 Rebiülevvel 1277/ 30 Eylül 1860.

B.O.A. , İ. MVL. 327/ 13965, 25 Cemaziyelahir 1271/ 15 Mart 1855.

B.O.A. , İ. MTZ. 19-766,06 Rebiülahir 1280/ 20 Eylül 1863.

B. O. A. , MVL 58/25, 07 Rebiülahir 1264/ 13 Mart 1848.

B.O.A. , MF. MKT. 199/22, 26 Ramazan 1311/ 05 Nisan 1894.

B.O.A. ,MKT. DV. 8/33, 09 Cemaziyelevvel 1264/ 13 Mayıs 1848.

B.O.A. , MKT. MHM 210/64,15 Şaban 1277/ 26 Şubat 1866.

B.O.A. , MKT. MHM. 278/51, 28 Ramazan 1263/ 9 Eylül 1847.

B.O.A. , MKT. MVL. 8/54, 28 Rebiülahir 1264/ 03 Nisan 1848.

B.O.A., MKT. 107/97/2, 11 Safer 1264/ 18 Ocak 1848.

B.O.A. MKT. MHM 111-62, 26 Ramazan 1273/ 20 Mayıs 1857.

B.O.A. , MKT.112/80, 25 Rebiülevvel 1264/ 01 Mart1848.

B.O.A. MKT. MHM. 241/85, 30 Rebiülevvel 1279/ 25 Eylül 1862.

B.O.A. , MKT. NZD. 372/11, 10 Rebiülahir 1278/ 15 Ekim 1861.

B.O.A. ,MKT. UM. , 480/71, 4 Zilhicce 1277/ 03 Temmuz 1861.

B.O.A. , MV.14, 26 Safer 1304/ 24 Kasım 1866.

B.O.A. , MVL 694/89, 06 Şaban 1281/ 04 Ocak 1865.

B.O.A. , MVL. 836/134, 03 Rebiülevvel 1276/ 25 Şubat 1860.

B.O.A. 147/7349, 10 Şaban 1243/ 26 Şubat 1828.

B.O.A. , ŞD. 2859/44,09 Rebiülevvel 1288/ 29 Mayıs 1871.

B.O.A. , Y. MTV. 47/40, 09 Cemaziyelevvel 1308/ 21 Aralık 1890.

B.O.A. , Y. MTV. 51/92, 27 Zilkade 1308/ 04 Temmuz 1891.

B. O. A. , Y. MTV.97.42.1, 06 Zilhicce 1311/ 10 Haziran 1894.

Bozcu, P. F. (2010); *Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*, İstanbul.

Canhasi, S. D.(2014). “Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi’nde Mitroviça’da Türkçe Eğitim”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.22, Kastamonu, ss. 1113-1122.

Celal, M. (1992); *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çakır, İ. E.(2016). “ Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, S.56, Erzurum, ss. 1365-1386.

Çelebi, E. (1996). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, C.1, İstanbul.

Çetin, Z. (2014); “Avrupalı Gezginlerin Gözüyle 19. Yüzyılda Batı Anadolu”, *Dergipark*, C. 1, S. 2, ss. 30-59.

Çolak, S.:(2010). “Bir İngiliz Hanımefendisi’nin –Lady Montegu- Gözüyle Osmanlı Kadını, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7, S. 13, Hatay, ss. 385-403.

Davis, F. (2009), *Osmanlı Hanımı*, çev.(Bahadır Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Demir, M. (2016), “Osmanlı Kadınları Arasında Modanın Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Biçki- Dikiş”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, C.1, S.2, Bartın, ss. 71-90.

Demirel, F.(2012), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Dumanoglu, S. C. -Yetişgin, M. (2017), “ Osmanlı Devletinde Kadınlara Yönelik Geleneksel Eğitim Anlayışı ve Dârülmualimât'ın Açılış Gayretleri”, *Cappadocia Journal Of History and Social Sciences*, S.9 , ss. 493-509.

Düğer, S. (2015), “Batılı Kadın Seyyahlar İmgeleminde Osmanlı Kadını”, *KOSBED*, ss. 71-90.

Düzbakar, Ö.(2009), “Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre Esnaf Teşkilatı ve Kumaş Nizamı”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y.1, S.2/2, İstanbul, ss. 44-57.

Ekrem R. M. (2007), *Araba Sevdası*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul.

Erduran, Z. (2006). “ Evliya Çelebi Seyahatnamesi ‘ne Göre İstanbul’da Esnaf, Zanaat ve Ticaret”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale.

Faroqhi, S. (2011), *Osmanlı Zanaatkârları*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Güneş, A. (2009), “ Terzilik Terimlerinin Argoda ve Mecaz Anlamda Kullanımı”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y.1, S. 2/2, İstanbul, ss. 200-223.

Gürbüz, İ. A. (2015), “ Osmanlı Şiirinde Terziler” *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 10/16 Ankara, ss. 153-182.

Gürsoy, Ü. (2009), “1872-1900 Yılları Arası Türk Edebiyatına Terzilik “Mesleğinin Yansımaları”, *Acta Turcica-Türk Kültüründe Terzilik*, İstanbul, S.2/2, ss. 168-183.

Gürsoy, A. T.; *Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda*, Tanıtım Evi İletişim, İstanbul.

Gürtuna, S. (1999). “ Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, s. 190-203.

Gürtuna, S. (1999). *Osmanlı Kadın Giysisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Hanımlara Mahsus Gazete, 2 Şubat 1894, S. 22, s. 10.

Hanımlara Mahsus Gazete, 2 Şubat 1894, S. 23, s. 2.

Hanımlara Mahsus Gazete, 23 Şubat 1894, S. 19, s. 9.

Hanımlara Mahsus Gazete, 11 Nisan 1902, S. 389, s. 10.

Hanımlara Mahsus Gazete, 7 Temmuz 1902, S. 296, s. 2.

Hanımlara Mahsus Gazete, 26 Temmuz 1896, S. 119, s. 2.

Hanımlara Mahsus Gazete, 27 Temmuz 1896, S. 69, s. 12.

Hanımlara Mahsus Gazete, 12 Ağustos 1897, S. 66, s. 10.

Hanımlara Mahsus Gazete, 14 Ağustos 1894, S. 8, s. 5.

Hanımlara Mahsus Gazete, 21 Ağustos 1894, S. 4, s. 5.

Hanımlara Mahsus Gazete, 12 Eylül 1894, S. 80, s. 2.

Hanımlara Mahsus Gazete, 28 Eylül 1894, S. 12, s. 5.

Hanımlara Mahsus Gazete, 19 Kasım 1894, S. 79, s. 9.

Himam- D.; - Tekcan, E; “ Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.20, Ankara, ss. 221-254.

Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi, Editör: İhsanoğlu, E, (1994). IRCICA, İstanbul,

İlya, D.; -Uysal, M. (2015), “ İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett’in Gözüyle Osmanlı Kadını”, *Dergipark*, C.6, S.6, ss. 1-22.

İnalçık, H. (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İpek, S. (2009); “Haremin Bayramlık Elbiseleri: Dikişçi Matmazel Kokona'nın Defteri”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, S.2/2, İstanbul, ss. 64-78.

İpek, S. (2009), “Topkapı Sarayı Arşivi'nde Bulunan Refia Sultan'a Ait Terzi Defterinin Değerlendirilmesi”, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, Ankara, ss. 1186- 1191.

İpek, S. (2009); “Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı ve Görsel Kaynaklar Işığında 18,-19, Yüzyıl Saray Kadın Modası”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.

İpşirli, M. (2002), “Kıyafet”, *İslam Ansiklopedisi* C. 25, Ankara, ss. 508-512.

İskefiyeli, Z.,” Karamürsel Mensucat Fabrikası”, *Dergipark*, Kocaeli, ss. 1117-1154.

Kal'a, A. (1995), “Esnaf” *İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul, ss. 423-430.

Kara, T. “ Modernleşme Ekseninde Osmanlı Moda Anlayışının Metinsel İzdüşümleri”,https://www.academia.edu/33636077/Modernle%C5%9Fme_Ekseninde_Osmanl%C4%B1_Moda_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n_Metinsel_%C4%B0zd%C3%BC%C5%9F%C3%BCmleri ,2017, ss. 1-17.

Karabulut, A. (2017);“İngiliz Seyyah Lady Elizabeth Graven'in Gözünden 1786 Tarihinde Kırım” *Dergipark* , C.4, S.2, Ankara, ss. 431-448.

Karaca, F. (1998); “Hil'at”, *İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul, ss. 25-27.

Karakışla, Y. S. (2014), *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.

Karakışla, Y. S. (2014); *Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi Kadınlar(1869-1927)*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2016); *Kiralık Konak*, Birikim Yayınları, İstanbul.

Koca- E.; - Koç, F. (2009); “ Geleneksel Giysi Tarzlarının Değişimi ve Türk Modasının Oluşumunda İstanbul”, 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*, Ankara, ss. 2167-2304.

Koca- E.; - Koç, F. (2012) ; “19. Yüzyıl Osmanlı Gezici Esnaflarının Giyim Kuşam Özellikleri”, *Uluslararası- Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, ss. 1-13.

Koca- Emine; - Koç, Fatma (2014) ;“Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümü’ndeki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 9/11, Ankara, ss. 371-394.

Koç, F.; -Vural, T.; -Koca, E (2018); “Yabancı Kültürlerin Osmanlı Giyim Kuşamına Etkileri”, *Conference: CIEPO 18 International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies*, ss. 1-17.

Koç, B.(2007); “Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6, Gaziantep , ss. 113-127.

Koç, F. (2009); “18. Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya, ss. 82-98.

Koç, F. (1999); “XVI. Ve XVII. Yüzyıl Saray Çocuk Giysileri” *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 11, Ankara, ss. 529-627.

Koçu, R. E. (1969); *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Doğan Kitapevi, İstanbul.

Köksal O. (2011) ; “XIX. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Birlikte Yaşam Standardına Lokal Bir Yaklaşım: Şumnu Örneği”, *Uluslararası 38. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (İCANAS-38) Bildiri Kitabı*, c. II, Ankara, ss. 599-627.

Kurnaz, Ş. (1992); *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

Kurt, S. K. (2000); *Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi Harem’den Mektebe*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir.

Kurul, M. (2012) “17. Yüzyılda Osmanlı Hassa Terzileri”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Isparta.

Küçükerman, Ö. (1996); *Türk Giyim Sanayinin Tarihi Kaynakları*, Arşiv Kitap, İstanbul.

Lafçı, Selin; Osmanlı Kadınının Moda ile İmtihanı, iku.academia.edu/SelinLafci.

Mahmut Ş. P. (2010); *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.

Montegu, Lady, (2014); *Türkiye Mektupları*, çev. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul.

Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri, Editör: Tilda Levi, 2000.Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul.

Osmanoğlu, Ş. (2011), Babam; *Abdülhamit Saray ve Sürgün Yılları*, Timaş, İstanbul.

Öngen A. G. (2015); “Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Politikasının Erkek Giyim Tarzına Etkisi”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, C.8, S. 15, Antalya, ss. 1-11.

Özcan, T. (2003) ; *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnaftı*, Kitapevi, İstanbul.

Özlük, İ.P. (2012); “Lale Devri'nde Kadın Giyimi”, *I. Kadın Araştırmaları Sempozyumu*, C.1, S.1, Eskişehir, ss. 147-162.

Öztoprak, N. (2010) “ Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.4. İstanbul, ss.103-154.

Öztürk, G.-Atam, Ş. K.(2011); “ Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Priştine”, *TÜBAR*, XXX, ss. 284-309.

Öztürk, N. (2009); “ Osmanlı Kroniklerinde Terziliğe Dair İlk Kayıtlar (Kuruluştan 1502'ye kadar), *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y.1, S. 2/2, İstanbul, ss. 58-63.

Pakalın, M. Z.(1993); *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, C.1, İstanbul.

Samıkıran, O. (2014) ; “Nefs-i Şam Örneğinde Gayrimüslimlerin Nüfus ve Mesleklerine Dair Bir- Araştırma (1674-1700), *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, S. III/2, ss. 206-243.

Sargut, C. (2013); *Hız İdris*, Nefes Yayınevi, İstanbul.

Sertoğlu, M. (1986), *Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmet Albümü*, Onur Sahaf, İstanbul.

Sipahioğlu, O.(1992) ;“ Bursa ve İstanbul’da Dokunan ve Giyimde Kullanılan 17. Yüzyıl Saray Kumaşlarının Yozlaşma Nedenleri”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.

Şahin, Y. (2016); “ 19. Yüzyıl Türk Kadın Giyiminde Avrupa Modasının Etkileri- Bedenle Yüzleşme”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyalog*, S.9, ss. 106-122.

Şanal, M. (2009); Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunu (DARülmualimat) Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı”, *OTAM*, S. 26, Ankara, ss. 222-241.

Şen, H.; - Eken, G,(2016).; “Tanzimat Dönemi Cizye Defterlerine Göre Sivas Şehrine Ermeni Nüfusunun Mesleki Yapılanması” *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.147, S. 2, Sivas, s. 47-61, ss. 47-66.

Şişman, A.(2018);“ Osmanlı Devleti’nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1/1, Uşak, ss. 27-43.

Subaşı, T.(2014); “ Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Kadını ve Moda”, *Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi Bildiri Kitabı 1*, Muğla, ss. 597-619.

Taner, E.(2009); *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayatı*, Halkbank, Ankara.

Tekeli, S.(1999); “Osmanlı Askeri Kıyafetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.11, Ankara, ss. 535-539.

Tezcan, H.(2010); “Saray Kıyafetlerinin Hazırlanma Süreci ve Halk Giyiminde Sarayın Rolü”, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, C. IV I. Kısım, Ankara,ss. 546-551.

Tezcan, H. (1999); *19. Yüzyıl Sonuna Ait Bir Terzi Defteri*, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.

Tezcan, H. (1999); “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yüzylında Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma”, *İstanbul Şehir Arşivi*, İstanbul, ss. 45-50.

Tezcan, H. (2008), *Sarayın Terzisi: M. Palma – D. Lena- P. Parma*, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.

Tezcan, H. (2011); *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler*, Timaş, İstanbul.

Tezcan, H. (2011) ; *Topkapı Sarayı’ndaki Şifalı Gömlekler*, Timaş, İstanbul.

Tezcan, H. (1999), “Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.24, Ankara, ss. 515-528.

Tournefort J. D,(2005), *Tournefort Seyahatnamesi*, Kitap Yayınevi, C.2, İstanbul.

Tunalı, A.C. (2013); “ Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.

Turan, N. S. (2005), “16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, ss.239-267.

Uçkan, B. (1999); “Mecelle’ de İş Hukuku Düzeni”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 54-1, Ankara, , ss. 160-173.

Uluçay, M. Ç. (2011); *Harem II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul.

Williams, H. (2015) ; *18. Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası*, Turquerie, çev: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Yaman, B.(2009) ; “16.-18. Yüzyıllarda Osmanlı Saray Terzileri Teşkilat”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, ss. 667-670.

Yaman, B. (2008); *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Yaman, B. (2014); *Sarayın Terzileri: 16-18. Yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri*, Nokta Digital Yayınları, Isparta.

Yıldırım, M. A. (2013); “Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki- Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi, *DergiPark*, Karadeniz Araştırmaları, S.37, Ankara , ss. 71-90.

۵

دولت
ایم
هتبری

جانبه بجهتک ساری لفظه استکال الیه دولت مودت عمایه لکه واسطه سفردت تعالیس اولاده ولایت فی سمر شهریار عید الامداد وناهدار قسری ترار خدمتنامه اعظم
اندر هتبری عارم الی کواکه کال عایتد بویجده اور لکه معادلی سوکت و اجودل جیروسه عاکرنا هتبری لکه هتبری دره نالی اسباب اقتضای امرده بی دریغ و سالیانه جریه
الصف و عیاقیت و ارسادات کرامت ایات هتبری خدمتنامه لکه ای جلیس جملده اولدی اوزده صوفی لفظه عکریه ضابطه قولدره مخصوص البسه لکه لکه جله و الله بار
سز عکریه جبهه بویجه کورید جله بر طرفه املاد کای و اختتام برودر اعمال اسبک آملال هتبری ساری بیاری صدور و سطره اولاده امر و فرما لکه هتبری مایه لری اوزده زیاده و ساری
و طویس و اطفا نه ضابطه کتبخون اولاده فارسیه هتبری برودر معموله اند اعمال و عتبه علی ساقانم عتبه و تقدیم اولانه البسه نوز لری لکه قریه تقدیر و تسبیح و بونلک
فارسیه هتبری بونلک و سنج و اعمال ایلیس و سنج سلم کتبخون جرایت هتبری جویانه اولده و ایلیس فرقه هتبری بولانه اطفا نه ضابطه کتبخون و سنج البسه اعمال ایلیس
کوک بونله و لکه مایه لکه صوف عکسنا هتبری نفاست کتبخون و سنج نوز لری لکه بونلک و بونلک اولاده البسه نوز لری لکه بونلک و بونلک اولاده البسه نوز لری لکه بونلک
ساقانم تقدیر بونلک جملده سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک
سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک
رهیم ایقانه و سنج جریس بونلک سلم سلامت تمام هتبری و لایحه فی دست اعظمی استراحت کتبخون و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک و سز بونلک
ترای سانه سوکت هتبری لای بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
اوقده بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
استراحت سوکت اولاده بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
و ایله بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
ججاری و کلیت امرده اوت و بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
تجرب قلمنه اولاده هتبری فارسیه هتبری جملده امل کرامت استکال الیه اولاده بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
کافه ملوسا عکریه فارسیه هتبری بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
واما وضابطه ملوسا عکریه بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
بر بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
مکه و اوارده جریس بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
فرشته نه حالیه اسانت کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
معا عتبه و تقدیر قلمنه و لکه اولاده بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
اولدره بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
ایلیس مقاصد لکه برده بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
خدمتنامه لکه بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
اولدره بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
فواضد و کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون
موقفیه اداره هتبری بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون بونلک سلم کتبخون

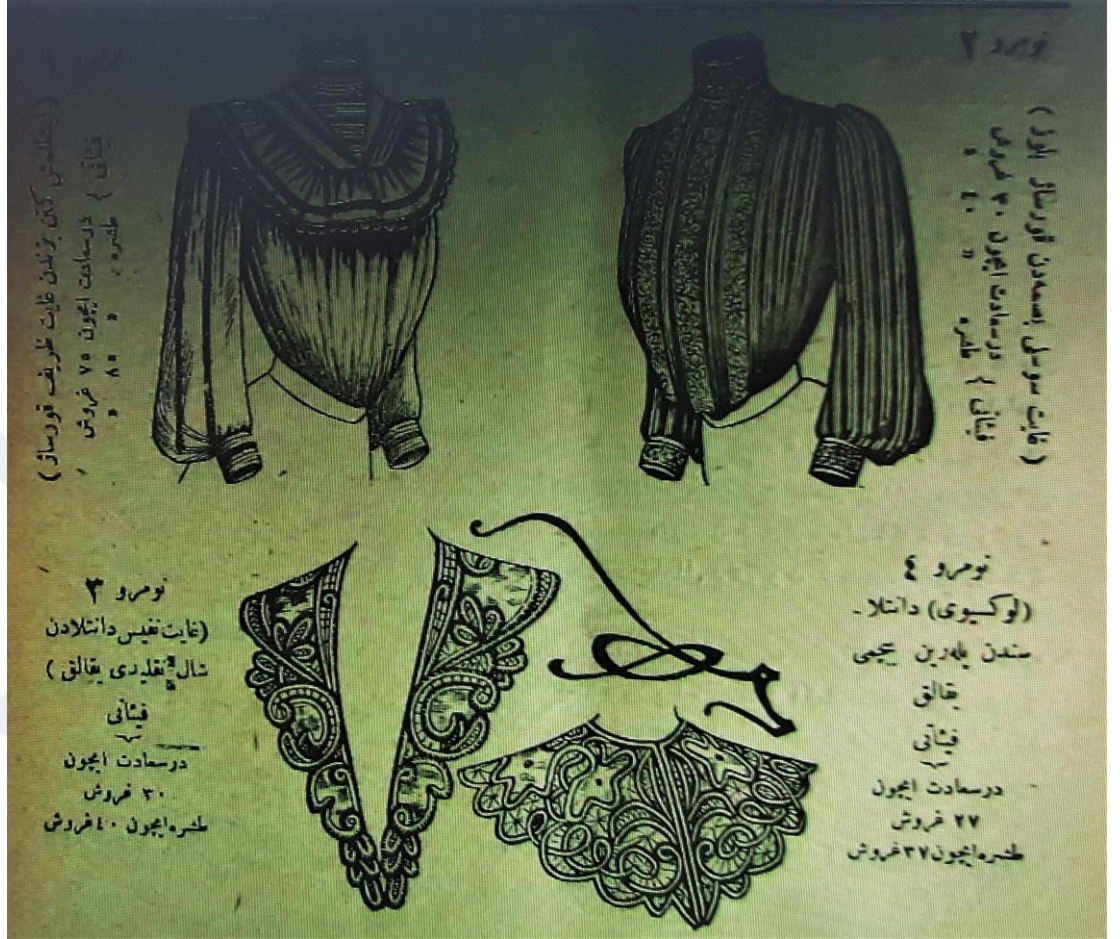
۹۸/۴۲

1

Y.MTV

Y.MTV.00097.00042.001

Ek 1: Askeri Kıyafetlerin Dikilmesi İçin Kurulan Terzihane İle İlgili Nizamname

Ek 2: Hanımlara Mahsus Gazete’de Verilen Gömlek ve Yaka Modelleri

بزرگ و کت و ایدیم جیک ترزخانه شکر بید و خابنق لکمی بوند معدودا خنده اعمالی ایدیم جیک ملبوسانک قیافتی سیه جدولدر

	قاپیوط	پارظنون	صافیت	سوی		
				سوارک	سوارک	سوارک
مشرافه عظیم مفراف	۴۸۵	۱۰۴	۴۴۸	۴۴۴	۴۴۴	۴۴۴
ترزخانه کرام	۴۶۶	۹۵	۱۹۰	۴۴۴	۴۶۶	۴۶۶
میرفوا باشا	۴۴۴	۹۵	۱۷۱	۴۴۴	۴۴۴	۴۴۴
میرافوق	۴۴۴	۹۵	۱۵۴	۴۸۵	۴۰۴	۴۸۵
قیا شفق	۴۴۴	۹۵	۱۵۴	۴۶۶	۴۸۵	۴۶۶
بلیتو	۴۴۴	۸۵	۱۵۴	۴۶۶	۴۸۵	۴۶۶
اولی امین و کاتب	۴۴۴	۸۵	۱۵۴	۴۶۶	۴۸۵	۴۶۶
قولی شکر و بوز کت و ده بوز کت	۴۴۸	۸۵	۱۴۴	۴۴۴	۴۶۶	۴۴۴
ملازم	۴۴۸	۸۵	۱۴۴	۴۴۴	۴۶۶	۴۴۴

مغوربه قیافتی

ساده صورتده ستری ۱۹۰

ساده صورتده پارظنون ۸۵

ساده و قاز سوده باری سو ۱۹۰

۴۶۵

۴۹ ماس ۴۹

Y.MTV 57/42

3

Y.MTV.00097.00042.003

Ek 3: Askeri Terzihane de Hazırlanan Kıyafetlerin Listesi